

Департамент освіти і науки Луганської обласної державної адміністрації
Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

**МИСТЕЦТВО:
ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ
В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

Навчально-методичний посібник

Харків
«Друкарня Мадрид»
2019

УДК 373.3/.5.016
М65

*Друкується за рішенням ученої ради
Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 7 від 21.11.2019 р.)*

*Рекомендовано Департаментом освіти і науки
Луганської обласної державної адміністрації*

Автор-укладач:

В. П. Мартинова, методист кафедри управління освітою Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Рецензенти:

Л. М. Масол, автор концепції інтегративної мистецької освіти, підручників з інтегрованого курсу «Мистецтво», кандидат педагогічних наук;

О. В. Гайдамака, старший науковий співробітник ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», кандидат педагогічних наук

Мистецтво : особливості викладання в початковій школі :
навчально-методичний посібник / автор-уклад. В. П. Мартинова.
Харків : Друкарня Мадрид, 2019. 111 с.
ISBN 978-617-7845-30-9

Посібник містить матеріали щодо організаційно-методичного забезпечення вивчення інтегрованого курсу «Мистецтво» в початковій школі; висвітлюється інтегративний підхід у викладанні мистецтва в початковій школі, пропонуються окремі методи роботи з учнями на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво». Значна увага приділяється вивченню художньо-творчої діяльності на уроках мистецтва (вокально-хоровій роботі, розвитку музично-ритмічних здібностей дітей засобами гри на немелодичних (елементарних) інструментах, нетрадиційним технікам малювання).

Пропонуються методичні розробки уроків з інтегрованого курсу «Мистецтво» для учнів 1-х класів відповідно до чинної програми інтегрованого курсу.

Посібник адресований учителям початкових класів, які викладають інтегрований курс «Мистецтво» відповідно до Концепції «Нова українська школа». Буде корисним та цікавим усім, хто цікавиться проблемою викладання мистецьких дисциплін у закладах освіти.

УДК 373.3/.5.016

ISBN 978-617-7845-30-9

© Луганський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти, 2019
© «Друкарня Мадрид», 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ I. РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	8
1.1. Інтегративний підхід у викладанні мистецтва в початковій школі	8
1.2. Організаційно-методичне забезпечення вивчення інтегрованого курсу «Мистецтво» в початковій школі (1-2 класи)	17
1.3. Інтерактивні художньо-педагогічні технології на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво»: фасилітована дискусія	23
РОЗДІЛ II. МУЗИЧНО-ДИДАКТИЧНІ ІГРИ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА ...	34
2.1. Розвиток чуття метру, ритму, уваги та пам'яті	34
2.2. Розвиток чуття динаміки	38
2.3. Розвиток звуковисотного відчуття	40
2.4. Розвиток ладового відчуття	41
2.5. Розвиток багатоголосся, тембрового та внутрішнього слуху	42
2.6. Розвиток дихання	43
2.7. Розвиток дикції та артикуляції	44
2.8. Розвиток голосу	45
2.9. Розвиток творчих навичок	51
РОЗДІЛ III. ХУДОЖНЬО-ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА	60
3.1. Вокально-хорова робота	60
3.2. Розвиток музично-ритмічних здібностей у дітей засобами гри на немелодичних (елементарних) інструментах	65
3.3. Нетрадиційні техніки малювання	74

РОЗДІЛ IV. МОДЕЛЮВАННЯ УРОКІВ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «МИСТЕЦТВО»: МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ	80
4.1. «Моє довкілля» (<i>Музичне мистецтво, 1 клас</i>) <i>Л. Тимошук, учитель музичного мистецтва спеціалізованої середньої школи №17 I–III ступенів з поглибленим вивченням іноземних мов</i> м. Северодонецька Луганської області	80
4.2. «Моє довкілля» (<i>Образотворче мистецтво, 1 клас</i>) <i>В. Мартинова, методист Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти</i> м. Северодонецька Луганської області	85
4.3. «Дитячі захоплення» (<i>Музичне мистецтво, 1 клас</i>) <i>В. Мартинова, методист Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти</i> м. Северодонецька Луганської області	87
4.4. «Дитячі захоплення» (<i>Образотворче мистецтво, 1 клас</i>) <i>І. Іванова, викладач образотворчого мистецтва комунального позашкільного навчального закладу «Северодонецька дитяча художня школа»</i> м. Северодонецька Луганської області	90
4.5. «Наша Батьківщина – рідна Україна» (<i>Образотворче мистецтво, 1 клас</i>) <i>І. Іванова, викладач образотворчого мистецтва комунального позашкільного навчального закладу «Северодонецька дитяча художня школа»</i> м. Северодонецька Луганської області	94
4.6. «Наша Батьківщина – рідна Україна» (<i>Музичне мистецтво, 1 клас</i>) <i>В. Мартинова, методист Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти</i> м. Северодонецька Луганської області	97
4.7. «Казкові розповіді» (<i>Музичне мистецтво, 1 клас</i>) <i>В. Мартинова, методист Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти</i> м. Северодонецька Луганської області	101
4.8. «Казкові розповіді» (<i>Образотворче мистецтво, 1 клас</i>) <i>І. Іванова, викладач образотворчого мистецтва комунального позашкільного навчального закладу «Северодонецька дитяча художня школа»</i> м. Северодонецька Луганської області	104

ПЕРЕДМОВА

Нова українська школа впевнено крокує сучасним життям – нові цілі, нові завдання, нові зміни: відбувається перехід від школи знань – до школи компетентностей. Як зазначено в Концепції «Нова українська школа», метою шкільної реформи є «всебічно розвинена, здатна до критичного мислення цілісна особистість, патріот з активною позицією, інноватор, здатний змінювати навколишній світ та вчитися впродовж життя».

Пошуки шляхів удосконалення системи освіти привели до відродження такого методичного явища, як інтеграція навчання. В Україні принцип інтеграції проголошений основним принципом реформування освіти поряд з принципами гуманізації та диференціації [7].

Для сучасного етапу розвитку початкової школи характерним є ускладнення змісту освіти, зростання обсягу необхідної інформації та зменшення часу, відведеного на її засвоєння, а також формування у дітей цілісної картини світу.

Основне завдання сучасної початкової школи – переорієнтувати навчання на освоєння знань, умінь та ставлень, які потрібні сучасній людині для життя, захочувати дітей до навчання, робити їх успішними. Урок, як організаційна форма навчання, постійно зазнає багатьох змін у своїй побудові у зв'язку із змінами вимог до якості освіти, що їх висувають у різні часи перед школою влада, суспільство і педагогічна наука. Ідея інтегрованого навчання є однією з провідних ідей сучасної освіти, оскільки модель навчання, побудована на засадах інтеграції, знімає проблему інтелектуального перенавантаження молодших школярів, сприяє цілісному розумінню світу учнями початкової школи, формуванню міжпредметних і ключових компетентностей учнів, стимулює розвиток пізнавальних і творчих здібностей, розв'язує суперечності в наступності між дошкільною та початковою освітою [12].

Предметно-інтегративна система мистецької освіти в освітніх закладах є сьогодні оптимальною. Саме така педагогічна модель була покладена в основу державних освітніх стандартів у мистецькій освітній галузі ще у 2000–2001 роках, ініціатором якої стала Людмила Масол, кандидат педагогічних наук, завідувачка лабораторії естетичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України.

На сьогодні для початкової школи створені програми, підручники й посібники з різних інтегрованих курсів. Як зазначає Л. Масол, механізм конструювання цілісності не може зводитися до штучного механічного сумування елементів, процес інтегрування передбачає відродження природних, об'єктивно існуючих зв'язків і перехід у нову якість. У результаті такого переходу зв'язки між частинами зміцнюються, ускладнюються і новостворений об'єкт набуває нових властивостей, зберігаючи водночас у своїй структурі властивості вихідних елементів. Отже, інтеграція – це і процес, і результат [16].

Нова українська школа спрямовує освітній процес, починаючи вже з перших кроків, не лише на формування в учнів комплексу ключових і предметних компетентностей, а й на розвиток у них емоційного інтелекту, комунікативних і творчих здібностей, які закладають підґрунтя для особистісної самореалізації

дитини в суспільстві, її успішності в житті. На важливості таких завдань наголошено в Державному стандарті початкової освіти та чинних Типових освітніх програмах мистецької освітньої галузі [16].

На разі для вчителів початкової освіти написані дві Типові навчальні програми з мистецтва: перша під керівництвом О. Савченко та друга під керівництвом Р. Шияна.

Різниця між двома Типовими навчальними програмами з мистецтва полягає у викладі тексту окремо по класах (програма під керівництвом О. Савченко) або за циклами (програма під керівництвом Р. Шияна). За новою структурою початкової школи виокремлено два цикли навчання: перший – адаптаційно-ігровий (1–2-й класи), особливостями якого є інтеграція навчального матеріалу споріднених предметів, пріоритет ігрових методів, спрямований на природне входження дитини в шкільне життя; другий – основний (3–4-й класи), ознаками якого є предметне навчання, використання методів, які вчать здійснювати самостійний вибір [16].

Мистецтво сприяє формуванню ключових компетентностей: вільне володіння державною мовою / здатність спілкуватися рідною; математична компетентність; компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність; інноваційність [16].

У сучасному педагогічному процесі значного розвитку набула ідея міжпредметної інтеграції.

Інтегрований урок – це спеціально організований урок, мета якого може бути досягнута лише при об'єднанні знань з різних предметів, спрямованих на розгляд і вирішення будь-якої прикладної проблеми, що дозволяє домогтися цілісного, синтезованого сприйняття учнями досліджуваного питання, яке має спрямованість [20].

Інтегровані уроки дають можливість учителю разом із учнями опанувати значний за обсягом навчальний матеріал, домогтися формування міцних, усвідомлених міжпредметних зв'язків, уникнути дублювання у вивченні низки питань [13].

На інтегрованих уроках діти працюють легко, із цікавістю засвоюють широкий матеріал. Важливим є те, що придбані знання і навички застосовуються учнями в їх практичній діяльності не тільки в стандартних ситуаціях, а й дають вихід для прояву творчості та інтелектуальних здібностей. Інтегровані уроки розвивають мислення і мовлення школярів, їхню увагу, пам'ять, спостережливість, кмітливість, ініціативу, самостійність, наполегливість, працьовитість, чуйне, уважне ставлення один до одного та багато інших позитивних якостей особистості, які так важливо закладати якомога швидше. Інтегрований урок об'єднує блоки знань із різних навчальних предметів, тем навколо однієї проблеми з метою інформаційного та емоційного збагачення сприймання, мислення, почуттів учня, що дає змогу пізнавати певне явище різнобічно, досягати цілісності знань. Такий урок спрямований на розкриття загальних закономірностей, законів, ідей,

теорій, відображених у різних науках і відповідних їм навчальних предметах [12].

Використання різноманітних видів інтеграції художніх знань учнів, починаючи з міжпредметних зв'язків, на думку Л. Масол, є досить відомою сферою педагогічної творчості для сучасного вчителя початкових класів. Особливості професійної діяльності вчителя пов'язані з викладанням кількох різних предметів.

Мистецька освітня галузь може реалізуватися через інтегровані курси або предмети вивчення за окремими видами мистецтва: наприклад, музичне мистецтво, образотворче мистецтво тощо за умови реалізації упродовж циклу навчання всіх очікуваних результатів галузі [20].

Якщо раніше мистецька освіта в початковій школі обмежувалась традиційними автономними предметами музичного та образотворчого мистецтв та альтернативним інтегрованим курсом «Мистецтво», то на сьогоднішній день альтернатив немає – відбувається масове впровадження інтегрованого курсу «Мистецтво» у Нову українську школу, зазначає Л. Масол.

Як показує практика болючим стає перехід шестиліток до предметно-урочної системи, але уведення інтегративних мистецьких курсів у молодших класах дає свої результати – головне, що за таких умов враховується генетична наступність між періодами розвитку дитини, послідовність психічних змін, що супроводжується цілісними когнітивними новоутвореннями особистості.

Метою мистецької освітньої галузі є формування культурної та інших компетентностей, цінностей у процесі пізнання мистецтва та художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному житті, поваги до національної та світової мистецької спадщини, зазначено у Державному стандарті початкової освіти (2019 р.).

Сьогоднішніми першокласниками через 12 років доведеться розпочинати самостійне життя в суспільстві здебільшого аудіовізуальної культури, де традиційні види мистецтва будуть існувати як окремо, так і в найрізноманітніших формах взаємодії та синтезу. Чи зможе мистецька освіта вчасно відреагувати на сучасні й перспективні соціокультурні запити? Відповідь буде позитивною, якщо вчителі зрозуміють і підтримають нові педагогічні стратегії, опанують технології інтегрованого навчання і поліхудожнього виховання учнів (Л. Масол).

Матеріал посібника містить творчі доробки тренерів (*наказ МОН України від 23.10.2019 № 1330*) з викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» відповідно до Концепції «Нова українська школа»: **Ю. Птіциної, учителя образотворчого мистецтва** комунального опорного закладу «Великочернігівська спеціалізована школа Станично-Луганського району Луганської області», **Л. Тимошук, учителя музичного мистецтва** спеціалізованої середньої школи №17 I–III ступенів з поглибленим вивченням іноземних мов м. Северодонецька Луганської області, **І. Іванової, викладача образотворчого мистецтва** комунального позашкільного навчального закладу «Северодонецька дитяча художня школа» м. Северодонецька Луганської області, **Т. Карачун, учителя музичного мистецтва** комунального закладу «Лисичанська спеціалізована школа I–III ступенів № 8 Лисичанської міської ради Луганської області», та **В. Мартинової, методиста** Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

РОЗДІЛ І. ІНТЕГРАЦІЯ – ОСНОВНИЙ ПРИНЦИП РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

1.1. ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ МИСТЕЦТВА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Інтенсивний розвиток наук призводить до їх надмірної диференціації, дроблення, що призводить до вузькоспеціалізованої підготовки фахівців у різних галузях. У свій час, відомий німецький філософ Ліхтенберг уважав, що людина, яка вивчає хімію і тільки хімію, знає саму хімію погано [15, с. 22]. Услід за Ференцем Лістом, ціла плеяда найталановитіших педагогів обстоювала думку: щоб виховати музиканта, треба перш за все виховати людину. Тому фраза відомого диригента Бруно Вальтера «Тільки музикант – це лише напівмузикант» актуальна для будь-якого часового проміжку [13].

Загальна мистецька освіта – це підсистема шкільної освіти, яка гармонійно поєднує навчання, виховання та розвиток дітей і молоді засобами мистецтва і яка покликана підготувати їх до активної участі в соціокультурному житті, до подальшої художньо-естетичної самоосвіти. Мистецька освіта є посередником між суспільно значущими культурними цінностями й особистісними цінностями людини та забезпечує набуття базових компетентностей (загальнокультурних, художньо-пізнавальних, комунікативних тощо), формує прагнення і здатність до художньо-творчої самореалізації і духовного самовдосконалення протягом життя [15, с. 35].

Як зазначає Л. Масол, шкільна мистецька освіта - це ядро системи художньо-естетичного виховання, яка розглядається у двох значеннях:

- ♦ широкому (*соціальному*) як процес духовно-естетичного збагачення особистості шляхом залучення до цінностей мистецтва в соціокультурному просторі (естетична соціалізація);
- ♦ вузькому (*суть педагогічному*) як забезпечення спеціально організованих педагогічних умов формування духовного світу особистості засобами мистецтва у освітніх та позашкільних закладах. Під час опанування мистецьких цінностей учні засвоюють певні знання і набувають різноманітних умінь і навичок.

Сучасна педагогічна наука вважає інтеграцію одним із головних підходів, що має реалізовуватися в сучасній школі. Ще Я. А. Коменський говорив про необхідність інтегрованого підходу до організації освітнього процесу, пояснюючи, що всі «знання виростають з одного коріння – навколишньої дійсності, мають перед собою зв'язки, а тому повинні вивчатися у зв'язках».

Інтеграція (від лат. *integer* повний, цілий; *integratio* – відновлювання, поповнення) – об'єднання чого-небудь для утворення цілого або відновлення цілісності, вища форма взаємодії, тому що вона передбачає не лише взаємовплив і взаємозв'язок, а й взаємопроникнення елементів, координацію їх дій.

Інтегрування передбачає узгодження компонентів, формування зв'язків і упорядкування відносин між ними, тобто – *інтеграційний* (об'єднавчий) процес. Слово «*інтеграція*» є протилежним слову «*диференціація*» (дезінтеграція) – процес змін, пов'язаних навпаки з виокремленням частин від цілого. Інте-

грування – це засіб інтенсифікації освітнього процесу, вища форма втілення міжпредметних зв'язків на якісно новому рівні.

Існують інтеграційні підходи трьох рівнів:

♦ **I рівень** – не систематичне використання на мистецьких дисциплінах міжпредметних зв'язків, яке не впливає суттєво на формування цілісної художньої картини світу;

♦ **II рівень** – передбачає появу взаємодії та комплексності видів мистецтв. Взаємодія видів мистецтва органічно єднає у собі єдність процесів виховання та навчання. Ця єдність закладена в поліфункціональній природі мистецтва: пізнавальної, виховної, тощо;

♦ **III рівень** – інтеграція мистецьких дисциплін (*інтегровані мистецькі курси*).

Зміст підручників для учнів початкових класів ґрунтується на основі концепції поліцентричної художньої інтеграції.

Особливість реалізації авторської концепції поліцентричної художньої інтеграції базується на художній свідомості школяра, яка формується не в «чистому вигляді», доводить авторка концепції Л. Масол, вона постійно «опромінюється» іншими складовими світосприймання і світорозуміння, збагачується різноманітними чинниками у процесі вивчення різних мистецьких дисциплін, гуманітарних предметів, знань з природничих і точних наук, під впливом рідного оточення та соціокультурного середовища, особливо засобів масової інформації, а також багатьох інших так званих неформальних факторів. Таким чином, світогляд школярів, який починає формуватися цілеспрямовано і систематично вже в молодших класах.

Таким чином, навколо визначених головних тем кожного року концентруються всі інші складові освітнього процесу: дидактичний матеріал для сприймання та інтерпретації (низка художніх образів, утілених у творах різних видів мистецтв), практична художньо-творча діяльність (з використанням системи завдань інтегрованого типу), словник термінів тощо, що докладно розкрито у відповідному авторському навчально-методичному забезпеченні (підручниках, електронних підручниках, робочих зошитах) [16].

Л. Масол, наголошує, що поліцентричний вид інтеграції передбачає виділення двох (можливо й більше) домінуючих компонентів, серед яких наприклад «Музичне мистецтво» та «Образотворче мистецтво», які органічно поєднуються в тематичний цикл на основі загальної духовно-світоглядної орієнтації і збагачуються елементами інших – синтетичних мистецтв (хореографія, театр, кіно). Ідея домінування двох компонентів загальної початкової мистецької освіти – музичного та візуального (образотворчого) мистецтва – має своє науково-методичне обґрунтування. Безперечно, присутнє намагання зберегти в інтегрованому курсі основний зміст традиційних предметів, що викладалися впродовж багатьох десятиліть і мають ґрунтовні методичні напрацювання, якими не варто знехачувати, хоча б з огляду на реальні професійні можливості вчителів. Проте важливішою підставою є особливий статус саме цих видів мистецтв у загальному видовому та міжвидовому колі художніх явищ сьогодення, як зауважує Л. Масол. Вона зазначає, що музичне та образотворче мистецтва існують у художній культурі як виокремлені, так і входять до складу більшості синтетичних мистецтв (у різних співвідношеннях з іншими складовими). Тому компоненти «хореографічне, театральне та екранні мистецтва» трактуються як додаткові до

домінантних у змісті курсу «Мистецтво».

Технологія конструювання інтегрованого курсу з будь-якого навчального предмета, як зазначає Л. Масол, передбачає виявлення певних дидактичних підстав оптимального поєднання і перетворення предметно-диференційованого змісту в інтегративний. Ключовим моментом дидактичних передумов інтеграції, що стосуються всієї системи навчання і виховання учнів (принципів, змісту, форм, методів, засобів) є єдина мета освіти – формування в учнів цілісної картини світу. Практична ж реалізація ідеї інтеграції у шкільній практиці вирішується переважно на двох основних рівнях: інтеграції змісту освіти (*зовнішня і внутрішня, міжпредметна і предметна, понятійна та світоглядна, повна або часткова*) та інтеграції у процесі навчання і виховання (*інтегративні педагогічні технології, методики інтегрованих курсів*) [15, с. 25].

Як знайти інтеграційний механізм об'єднання знань чи проблем? Утворенню цілісності сприяють конкретні «інтегратори», наприклад візуальний, музичний (відео) матеріал, з яким працюють на уроках суб'єкти освітнього процесу.

Л. Масол виокремлює три види інтеграції в художньо-педагогічних технологіях – *світоглядний або тематичний, естетико-мистецтвознавчий, комплексний*.

♦ **Світоглядний або тематичний вид інтеграції** (*тематичний інтегратор*) - здійснюється на основі спільного для всіх видів мистецтв тематизму, пов'язаного з відображенням у мистецтві різних аспектів життя. Цей вид інтеграції – найдоступніший для учнів початкової школи (1–4 класи). Він втілюється шляхом зіставлення і порівняння образів у різних видах мистецтва.

Умовою *світоглядної або тематичної інтеграції* є спорідненість знань, тематики у двох-трьох навчальних предметах, які на цій підставі поєднуються в один, може включати і спільні поняття. Цей вид інтеграції на уроках мистецтва у початкових класах (за підручником Л. Масол, О. Гайдамака, О. Колотило) представлено на *рисунок 1*.

Комплексна інтеграція

(поєднання основних видів інтеграції – тематична або світоглядна та естетико-мистецтвознавча (*художньо-мовна, жанрова, естетична*) є складною для впровадження в початкову освіту)

Тема «Ритми осіннього дощу», 2 клас

Мета: розкрити поняття «штрих» в музичному та образотворчому мистецтвах

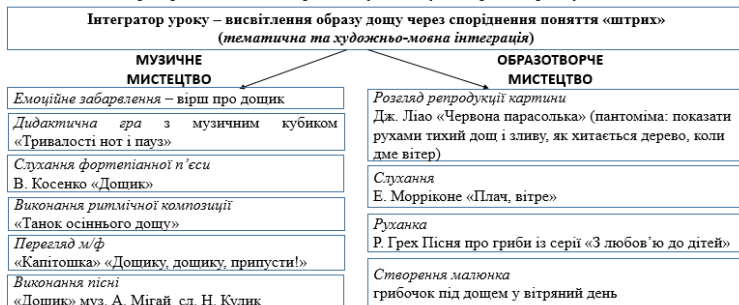

Рисунок 1. Модель уроку мистецтва за тематичним інтегратором

♦ **Естетико-мистецтвознавчий вид інтеграції** (естетичний, художньо-мовний, жанровий інтегратор) - здійснюється на основі введення споріднених для різних видів мистецтв понять і категорій (естетичних, художньо-мовних, жанрових тощо). Основою художньо-педагогічної технології цього типу мають стати емоційно-образні аналогії, що розкривають сутність мистецтвознавчих та естетичних понять і категорій, а не їх вербальне засвоєння, раціональне усвідомлення і запам'ятовування. Цей вид інтегратора є досить складним для початкової школи з огляду на обмеженість мистецького досвіду й недостатньо сформований художньо-естетичний тезаурус молодших школярів. Тому його доцільно використовувати починаючи з 5–8-х класів (рисунк 2).

Естетико-мистецтвознавча інтеграція

(художньо-мовна, жанрова, естетична)

(на основі споріднених понять і категорій – мистецтвознавчих, естетичних, жанрових тощо)
є складною для впровадження в початкову освіту

Тема «Ритми життя в мистецтві», 2 клас

Мета: розкрити поняття «ритм» у мистецтві через усвідомлення й розуміння ритмічних явищ у навколишньому середовищі (зміна ритмів дня і ночі, пір року)

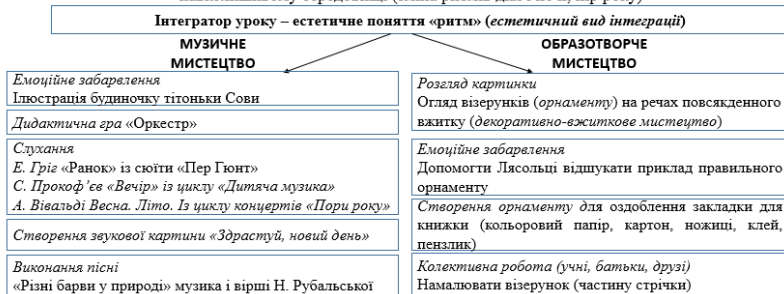

Рисунок 2. Модель уроку мистецтва за естетичним видом інтеграції

♦ **Комплексний вид інтеграції** передбачає одночасне поєднання основних видів інтеграції – світоглядної (тематичної), естетико-мистецтвознавчої (естетичної, жанрової, художньо-мовної). Доповнюється прийомом музично-кольорових співставлень, що активізують міжсенсорну взаємодію (рисунк 3).

Зазначені види інтеграції реалізуються через систему творчих завдань інтегративного типу як:

- ♦ графічно зобразити мелодичний рисунок, передати лініями характер руху мелодії (плавний, стрибкоподібний), напрям руху мелодії (угору чи вниз), добрати до мелодії відповідні за характером лінія-образи («лінія-пружинка», «лінія-хвиля», «лінія-zigzag», «лінія-пунктир»);
- ♦ добрати кольори, відповідні музичним тембрам, образам і настроям;
- ♦ відобразити музичні ритми (дво-, три-, чотиридольні) або форми (дво-, тричастинні, варіації, рондо) в орнаментальних композиціях, зокрема аплікаціях;

Комплексна інтеграція

(поєднання основних видів інтеграції – тематична або світоглядна та естетико-мистецтвознавча (художньо-мовна, жанрова, естетична) є складною для впровадження в початкову освіту

Тема «Ритми осіннього дощу», 2 клас

Мета: розкрити поняття «штрих» в музичному та образотворчому мистецтвах

Інтегратор уроку – висвітлення образу дощу через споріднені поняття «штрих» (тематична та художньо-мовна інтеграція)

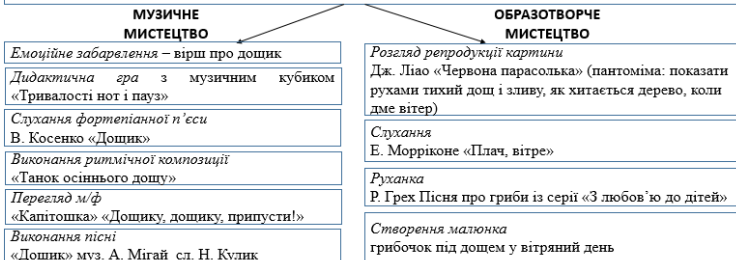

Рисунок 3. Модель уроку мистецтва за комплексним інтегратором

- ♦ намалювати реалістичні композиції (сюжетно-тематичні, пейзажні тощо) – «візуальні розповіді» до програмних музичних творів, театральних вистав;
- ♦ відобразити розвиток музики, її форми в безпредметних кольорових композиціях – «візуальних варіаціях», «живописних рондо», в яких змінювати кольорову гаму (яскравість, насиченість, контрастність) відповідно до змін у музиці;
- ♦ створити музичні образи – інтонації, ритми, «звукові плями», які б характеризували героїв казки, персонажів сюжетної картини або портрета;
- ♦ створити мелодію (чи речитатив) до вірша або фрагмента літературного твору (за інтонаціями-підказками або в заданому жанрі, розмірі);
- ♦ відтворити характер танців у безпредметних композиціях;
- ♦ намалювати ілюстрації до дитячих казок;
- ♦ намалювати фрагменти мультфільму (розкадровка);
- ♦ передати за допомогою жестів, танцювальних рухів, пантоміми характер героїв казки, персонажів картини, образів програмної музики;
 - ♦ «оживити» картину за допомогою пантоміми, міміки, жестів, рухів або розіграти уявний діалог за сюжетом картини (наприклад «натюрморт в особах», «розмова героїв парного портрета»);
 - ♦ створити «театр костюму» – інсценізація міні-оповідань про традиційний національний одяг, вишивки, прикраси (у супроводі танцювальної музики) [15, с. 74].

Процес підготовки вчителя до уроку є вирішальним для визначення оптимального виду художньо-інтегративних технологій та структури уроку. У підготовці вчителя до уроку виокремлюють два етапи – попередній і безпосередній.

На першому етапі вчитель вивчає Державний стандарт початкової освіти,

Типові навчальні програми, підручники й методичні посібники, довідкову літературу, узагальнений досвід колег, розробляє календарний тематичний план на рік.

На другому він конкретизує планування і складає конспект кожного уроку, в якому уточнює його місце в загальній системі уроків з предмета, визначає тему, мету, завдання навчання, виховання і розвитку учнів, намічає структуру уроку із зазначенням послідовності етапів, зміст дидактичного матеріалу і методичне забезпечення – методи, прийоми, технології, обирає форми роботи учнів (*індивідуальні, групові, фронтальні*), навчальне обладнання, зокрема наочні та технічні засоби.

Орієнтовну структуру підготовки вчителя та доміанти змісту і методики представлено в методичному посібнику «Конспект-конструктор уроків мистецтва: доміанти змісту і методики. 2 клас» авторів Л. М. Масол, О. В. Гайдамаки та О. М. Колотило [16].

Алгоритм роботи за інтегрованою технологією:

- ◆ Визначення мети уроку
- ◆ Прогнозування очікуваних результатів уроку
- ◆ Знайти вид інтегратора, який буде використовуватися на уроці
- ◆ Визначити матеріал візуальний, музичний (відео), за допомогою яких відбудеться сприйняття учнями визначеної групи інтеграторів
- ◆ Створити модель уроку

У процесі навчання мистецтв у початкових класах важлива роль, на думку Л. Масол належить тим видам діяльності, які вважаються головними для цього віку, а саме: перцептивна, пізнавальна, практична, ігрова, комунікативна, творча.

Розробка моделі уроку є складовою проектування інтегративних художньо-педагогічних технологій, що відображає важливу частину підготовчої діяльності вчителя щодо уроку мистецтва й служить його головним орієнтиром на практиці, зауважує Л. Масол.

Надаємо рекомендації щодо моделювання уроків мистецтва.

Рекомендації щодо моделювання уроків мистецтва на основі інтегративного підходу

1. Відмінність інтегрованого уроку від традиційного саме в тому, що: предметом вивчення на такому уроці виступають багатопланові об'єкти, інформація про суть яких міститься в різних навчальних дисциплінах; на уроках застосовується широка палітра використання міжпредметних зв'язків при різнобічному розгляді однопланових об'єктів; інтегрованим урокам відповідає своєрідна структура, методи, прийоми і засоби, які сприяють його організації та реалізації поставлених цілей [12].

2. Інтегровані уроки цікаві тим, що вони дають можливість творити учителям та учням. Усі без винятку етапи уроку повинні бути пов'язані між собою, розповідати одну і ту саму історію, повсякчас ускладнюючи завдання. Але при цьому всі завдання мають бути різного характеру, від простішого до складнішого. І при цьому дітям їх не складно, а цікаво їх виконувати. Підготовка до інтегрованих уроків забирає багато часу. До нього повинні бути готові учні, а, насамперед, учитель [12].

3. Урок не повинен бути перенасиченим, містити в собі багато різної ін-

формації. З такого уроку діти винесуть мало користі. А от коли все ґрунтується навколо однієї певної теми, то результативність буде високою. Молодші школярі найкраще сприймають матеріал, який подається в ігровій формі, тому доцільно використовувати ігрові ситуації, творчі, а можливо навіть фантастичні, історії. Навчальні ігри можна проводити на будь-якому етапі уроку. Як правило, під час навчальної гри навіть сором'язливі, невпевнені у собі діти стають активними. Якщо після уроку в дітей світається радістю очі, сяють посмішки – урок досяг своєї мети. Дуже важливо, щоб учень лишив згадку про такий урок. Тому доцільно організувати урок так, щоб в кінці учні виготовили маленький «витвір мистецтва». Це може бути малюнок, аплікація, об'ємний виріб із певного матеріалу, тощо [12].

4. Учитель самостійно розробляє поурочне календарне планування. Визначення рівнів деталізації поурочних планів є прерогативою вчителів: досвідченому – достатньо обмежитися стислим планом уроку, молодому краще, мабуть, підготувати розгорнутий план-проспект. Деякі вчителі надають перевагу докладним конспектам, які щороку корегуються і відшліфовуються зі зростанням професійної майстерності. Основна вимога календарного плану – наступність між уроками, їхня послідовність і логічність. Змінювати підтеми щотижня не завжди доцільно, адже такий тематичний калейдоскоп діти гірше запам'ятовують, тому інколи варто об'єднувати 2-3 уроки в єдиний тематичний цикл [15].

5. Під час провідної для молодшого школяра художньо-практичної діяльності (*спів пісень, гра на інструментах, виконання практичної роботи в галузі образотворення та ін.*) відбувається ефективне засвоєння необхідних знань, набуття знань і вмінь, їх повторення та закріплення, формується естетичний досвід учнів. Під час художньо-пізнавальної діяльності відбувається розширення художньо-образних уявлень, засвоєння нового матеріалу (*фактів, понять, термінів*), формуються перцептивні навички, збагачується палітра емоцій і почуттів.

6. Необхідно пам'ятати, що вчитель має так планувати урок мистецтва і розрахувати його етапи, щоб обов'язково знайти місце для художньо-творчої та ігрової діяльності молодших школярів, спрямованої на розвиток креативності, формування в учнів культури спілкування та навичок взаємодії. Зазначимо також на *важливість забезпечення доцільної зміни видів діяльності* протягом уроку для підтримки активної уваги та пізнавальних інтересів учнів, емоційної регуляції навчання, зокрема превентивними засобами арт-терапії [15, с. 62].

3. Культура педагогічної праці вимагає уміння керувати ритмом і темпом уроку, від чого залежить його якість. Навіть досвідчені вчителі, які недооцінюють ці фактори ефективності уроку, інколи не в змозі встигнути реалізувати різні цікаві педагогічні задумки й заготовки з різних причин: захоплюючись, витрачають багато часу на один вид діяльності учнів, хоча в початковій школі їх треба динамічно змінювати; занадто нарощують темп уроку, не враховуючи психологічні особливості молодших школярів, які чимало часу витрачають на суто організаційні або невиробничі питання (при роботі зі «складними» художніми техніками, під час гри на музичних інструментах тощо).

4. Викладання щотижневих спарених уроків як художньо-дидактичної цілісності (*тематичного циклу*) створює передумови для ущільнення змісту, а

отже – економії часу (наприклад у зв'язку з можливістю перенесення етапу закріплення на кінець другого уроку та ін.).

5. На інтегрованих уроках зростає кількість наочності, тому що збільшується кількість завдань на зіставлення і порівняння різних видів мистецтва. Отже, треба завжди пам'ятати, що важливі на уроках мистецтва наочні засоби (*репродукції картин, музичні записи, реквізити для інсценізацій тощо*) готуються заздалегідь, а не перед початком уроку, адже нечіткі організаційно-технічні моменти забирають чимало дорогоцінного часу. Організаційні «збої» на уроці мистецтва під час забезпечення наочністю, ТЗН здатні не лише загальмувати темп і відволікти увагу учнів, а й порушити загальну драматургію уроку, а отже, й звести нанівець його освітньо-виховну ефективність.

6. Існують певні тенденції, закономірності, які не варто порушувати. Так, при викладанні двох спарених уроків у єдиному циклі (*одним або двома вчителями*) **першим уроком** доцільно планувати **музичне мистецтво**, а не образотворче. Це пояснюється тим, що візуальний ряд, який розкриває зміст певної спільної теми, завжди конкретніший за музичні образи. *Це рекомендація від Л. Масол, яка виникла з узагальнення експериментального досвіду впровадження цього курсу в умовах саме нашої країни, де було укорінено автономне викладання музичного та образотворчого мистецтв.*

Відповідно до предметної специфіки образотворчого мистецтва, якщо використовувати його зразки до прослуховування музики, це може призвести до занадто конкретного – «сюжетного» – сприйняття і тлумачення музичних образів, що не є прерогативою звукоінтонаційного мистецтва, досить абстрактного щодо цього навіть у програмних музичних творах.

7. Використання репродукцій картин під час опанування музики як додаткового стимулу розвитку образного мислення є поширеним засобом поліхудожнього виховання школярів, а ось звучання музики під час сприйняття образотворчого мистецтва, як свідчить практика, – досить рідкісний педагогічний прийом. З огляду на це доцільними стануть своєрідні «музичні хвилинки» (*або музично-хореографічні*) в процесі виконання практичної художньо-творчої роботи, вони водночас виконуватимуть і функцію розвантажувальних пауз, особливо необхідних для маленьких учнів, які швидко втомлюються від одноманітної нерухомої діяльності. Для музичних хвилинок учителю можна порадити використовувати музичні твори, що вже слухали учні на попередньому уроці (закріплення матеріалу при повторному прослуховуванні), і ті, що розширюють цю тематичну серію, але за браком часу не прозвучали раніше.

7. Аналогічно – візуальний тематичний ряд, запланований у програмі для сприйняття, можна розділити на дві частини, одну з яких «вплітати» в драматургію уроку, де панує музика, іншу залишити для аналізу-інтерпретації відповідно до дидактичних завдань з образотворчого мистецтва (*композиція, кольорова гама, інші художньо-образні засоби*).

8. **З обережністю треба включати музику під час виконання учнями художньо-творчих робіт** і лише з конкретною навчально-виховною метою:

а) як сугестивний метод - стимулювання емоційної сфери учнів, своєрідну «настройку» на необхідні відчуття, що підсвідомо навіюються музикою;

б) певною дидактичною метою, наприклад під час завдання з кольоромузи-

ки – передачі настрою в абстрактних кольорових композиціях тощо. **Надмірне захоплення «малюванням під музику» призводить до формування звички комітатного (фонового) її сприйняття без належного осмислювання образного змісту, сучто на емоційному рівні. Функціональна музика (емоційно стимулююча розумові й вольові процеси) може звучати на уроках мистецтва, проте доречніша вона на уроках інших освітніх галузей, наприклад фізичної культури, праці тощо.**

9. Типовою помилкою вчителів є поєднання звучання музики зі словесним поясненням: у вчителя виникає природне намагання говорити набагато голосніше, і тоді учні не сприймають повноцінно ні музику, ні пояснення.

10. Відповідно до Концепції «Нова українська школа» (розділ 9 «Сучасне освітнє середовище») надаються поради вчителю щодо урізноманітнення варіантів організації навчального простору в класі. Так, учні перших класів забезпечені мобільними робочими місцями, які легко трансформуються для групової роботи.

На сьогодні освітній простір нової української школи – це не тільки класна кімната, яка буває затісною для повноцінної реалізації всіх етапів сучасного уроку. У такому разі вчитель може використати для проведення фрагментів уроку: **фойє** (має хороші акустичні характеристики для виконання дітьми пісень, пісень-ігор, хороводів, ритмічно-комунікаційних вправ, відтворення елементів народних свят та обрядів); **актова зала** (відпрацювання учнями навичок роботи з мікрофоном; проведення підсумкових уроків (урок-концерт, концерт для батьків, «брейн-ринг» тощо); **спортивна зала** (виконання ритмічних вправ з м'ячами, клавесами); **комп'ютерний клас** (виконання малюнків за допомогою комп'ютерних програм) [17, с. 7].

У тому ж 9 розділі Концепції «Нова українська школа» зазначено, що «освітній простір Нової української школи не обмежуватиметься будівлею школи» [12, с. 29], тому запросимо учнів за межі шкільного приміщення: приємно, а головне – корисно – у гарну погоду малювати з натури на шкільному подвір'ї, у парку чи площі; водити хороводи чи «кривий танок» у шкільному саду.

11. Вітається співпраця з позашкільними закладами освіти, закладами культури, у межах якої можна організувати мистецькі проекти, спільні вистави та концерти тощо.

У позаурочний час брати участь у майстер-класах: навчитися працювати з глиною та ознайомитися з нетрадиційними техніками з образотворчого мистецтва на базі художньої школи; випробувати себе в хореографічній залі в палаці дитячої творчості.

У багатьох містах України заклади освіти укладають угоди про творчу співпрацю з філармоніями, музеями, театрами. Учням до снаги уроки, навчальні екскурсії, квести в музейному середовищі й просто зустрічі з митцями, що є цікавими формами пізнання мистецтва, а отже, вивчати мистецтво можна, не обмежуючись стінами класу [17, с. 8].

12. Доцільно час від часу, з огляду на бажаність взаємодії музею, художньої та музичної шкіл, танцювальної студії тощо *запрошувати інших фахівців до співпраці на урок мистецтва.*

13. Однією із ключових позицій Концепції «Нова українська школа» є педа-

гогіка партнерства, відповідно до якої учні, батьки і вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є зацікавленими однодумцями, та **рівноправними** учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат [10, с. 14] тому, попередньо отримавши їхню згоду, варто залучати батьків до участі в освітньому процесі. І якщо пропозиція відшукати цікавий матеріал чи наочність може видатися звичною, то пропозиція бути помічниками на уроці може сподобатися і батькам, і учням. **Дітям дуже подобається бачити власних батьків у ролі вчителів.** Такий досвід може бути корисним і для вчителів, і для батьків, що можуть переоцінити своє ставлення до вчительської праці, коли на собі відчувають увесь процес підготовки та проведення уроку. Повага до роботи вчителя однозначно зростає [18, с. 110].

14. Окреслюючи загальні організаційно-методичні підходи та особливості впровадження інтегрованого курсу «Мистецтво», доречно звернути увагу на питаннях його кадрового забезпечення, адже воно, як свідчить практика, викликає багато непорозумінь у середовищі вчителів і методистів. Важливим є дотримання варіативності кадрового забезпечення викладання курсу:

а) одним учителем;

б) двома вчителями, які працюють узгоджено.

У першому випадку проблем із розподілом змісту і годин на курс «Мистецтво» (**2 год на тиждень**) взагалі не виникає. Зрозуміло, викладати може й учитель початкових класів, і вчитель-предметник, наприклад учитель музики (*адже в закладах загальноосвітньої середньої освіти України працює набагато більше вчителів-музикантів, ніж педагогів-художників*), і вчитель образотворчого мистецтва, який володіє відповідною кваліфікацією (*співає, грає на музичному інструменті, знає методику*).

За другим варіантом розподіл функцій і навантаження здійснюється між двома вчителями – музики та образотворчого мистецтва, вони проводять по черзі два спарені уроки (**по 1 годині кожний**), зміст яких узгоджено в межах спільної навчальної теми.

1.2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «МИСТЕЦТВО» В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ (1–2 КЛАСИ)

На теренах Нової української школи початкова освіта зазнала суттєвих змін. Відповідно до чинного Державного стандарту початкової освіти й типових освітніх програм для закладів загальної середньої освіти [5], мета навчання мистецтва у сучасній школі передбачає формування культурних цінностей у процесі пізнання мистецтва та художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному житті; плекання пошани до національної і світової мистецької спадщини [23].

Відповідно до окресленої мети, головними **завданнями** навчання мистецтва в початковій школі є:

- ♦ збагачення духовного світу учня / учениці під час сприймання мистецтва та художньої творчості; виховання шани до національної і світової культурної спадщини;

- ♦ набуття досвіду творення художніх образів через опанування елементарними мистецькими вміннями; розвиток загальних і спеціальних мистецьких здібностей;
- ♦ розкриття творчого потенціалу особистості; стимулювання художньо-образного мислення, художніх інтересів; виховання естетичного смаку; сприяння творчому самовияву та розвитку індивідуального стилю учня / учениці через мистецтво;
- ♦ розвиток уміння інтерпретувати твори мистецтва, висловлювати враження та особистісне ставлення до них; засвоєння початкових знань про види мистецтва, особливості їхньої художньо-образної мови, зокрема у взаємозв'язках;
- ♦ формування вміння презентувати й оцінювати власну творчість, плекання потреби у самовдосконаленні;
- ♦ формування вміння взаємодіяти з іншими через мистецтво, виявляти зв'язки мистецтва з природним і соціокультурним середовищем;
- ♦ виховання здатності застосовувати мистецтво для отримання задоволення та емоційного самопізнання.

Реалізація поставленої мети та завдань здійснюється за **змістовими лініями**: «Художньо-практична діяльність», «Сприймання та інтерпретація мистецтва», «Комунікація через мистецтво» [23].

Відповідно до нової парадигми навчання, у 2018-2019 рр. видано низку підручників інтегрованого курсу «Мистецтво» для 1-х та 2-х класів, створених різними авторами й авторськими колективами (*Л. Масол, О. Гайдамака, О. Колотило; Л. Аристова, О. Калініченко; Г. Кізілова, О. Шулько; Л. Кондратова; Н. Лемешева; О. Лобова; Т. Рубля, І. Мед, Т. Щеглова; В. Островський, Г. Федун*). Незважаючи на спільну нормативну базу, зміст і навчально-методичний апарат кожного підручника позначений яскраво вираженими особливими, авторськими підходами до впровадження ідей зазначених державних документів. Розуміння цих підходів є важливою умовою успішної роботи вчителя за певною, представленою у кожному підручнику, дидактично-методичною системою.

Уся лінійка підручників до інтегрованого курсу «Мистецтво» створена авторськими групами під керівництвом Л. Масол.

Головною особливістю цих нових навчальних книг є інтеграція, спрямованість їхнього змісту на опанування інтегрованого мистецького курсу, «досягнення цілісності сприймання світу дитиною через переживання мистецтва, відчуття дітьми єдності загальної мистецької палітри» [5, с. 4].

Усі підручники інтегрованого курсу «Мистецтво» для 1-х та 2-х класів за поданням матеріалу можна поділити на дві групи:

- ♦ суцільно інтегровані без будь-якого ділення на два чи більше блоків (*О. Лобова; Т. Рубля, І. Мед, Т. Щеглова*);
- ♦ поділення кожної теми на окремі розвороти (для зручності викладання домінуючих компонентів – музичного та образотворчого мистецтва) (*Л. Масол, О. Гайдамака, О. Колотило; Л. Аристова, О. Калініченко; Г. Кізілова, О. Шулько; Л. Кондратова; Н. Лемешева; В. Островський, Г. Федун*).

Робота з підручником – організація самосійної роботи учнів з друківаним текстом, що дає змогу глибоко осмислити навчальний матеріал, закріпити його,

виявити самостійність у навчанні.

Під час роботи з підручником «Мистецтво» з урахуванням компетентісного підходу до навчання, в учнів формується низка ключових компетентностей:

• **вільне володіння державною мовою/ здатність спілкуватися рідною** (усне висловлювання своїх вражень від мистецтва; оцінювання власної художньо-творчої діяльності);

• **математична компетентність** (здійснення елементарних розрахунків – наприклад, для встановлення пропорцій, визначення метру, запису ритму тощо);

• **компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, екологічна компетентність** (спостереження, дослідження і відтворення довкілля та явищ природи засобами мистецтва);

• **інформаційно-комунікаційна компетентність** (самостійне, чи за допомогою дорослого, використання інформаційних технологій для отримання мистецької інформації, художнього творення);

• **навчання впродовж життя** (формування уміння визначати власні художні інтереси, досягнення і потреби; прагнення доцільно використовувати свій час для пізнання, сприймання, творення мистецтва);

громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей (співпраця з іншими особами, зокрема участі в мистецьких заходах, прикрашанні середовища, де живе та навчається; прояву відповідальності за особистий і колективний результат; використання мистецтва для отримання задоволення (впливу на власний емоційний стан);

• **культурна компетентність** (залучення до різних видів мистецької творчості (образотворче, музичне та інші види мистецтв) шляхом розкриття і розвитку природних здібностей, творчого вираження особистості; виявлення шани до народних традицій, мистецтва рідного краю; толерантного ставлення до мистецтва різних народів);

• **підприємливість та фінансова грамотність** (прояв бажання ділитися своїми творчими ідеями; творчими ініціативами та намагання їх реалізувати, зокрема через втілення у практичній художньо-творчій діяльності (індивідуальній і колективній); презентації результатів власних мистецьких досягнень);

• **інноваційність** відкритість до нових ідей, ініціювання змін у близькому середовищі (клас, школа, громада тощо), формування знань, умінь, ставлень, що є основою компетентісного підходу, забезпечують подальшу здатність успішно навчатися, провадити професійну діяльність, відчувати себе частиною спільноти і брати участь у справах громади;

На перших уроках мистецтва потрібно ознайомити учнів із новим для нього підручником: запропонувати розглянути книжку, дати пояснення її змісту, звернути увагу на апарат орієнтування, який вміщений на початку підручника (*сигнали-символи у вигляді піктограм*), розповісти про структуру підручника, особливості його побудування, продемонструвати різні види тексту, питання і завдання, а також ілюстрації, тобто складові підручника, що допоможуть швидко знайти потрібні теми та матеріали. Якщо в підручнику «діють» певні герміко-

мунікатори, слід познайомити з ними [1, с. 13].

Зміст підручників побудований на основі систематизованого ознайомлення дітей із сутністю і видами мистецтва й особливостями різних галузей мистецької діяльності. Теми підручників спрямовані на ознайомлення із загальними відомостями про мистецтво, зі специфікою музичного та образотворчого, а також інших видів мистецтв: хореографічного, театрального, циркового, кіномистецтва тощо. Кожному навчальному тижню відповідає одна (іноді дві) навчальна тема, яка містять невеликі за обсягом, короткотривалі та різнопланові завдання.

Згідно з вимогами програм, у змісті підручників передбачено багатогранне висвітлення зв'язків між музичним, образотворчим та іншими видами мистецтвами, відповідною діяльністю учнів.

Творчий розвиток дітей є пріоритетним напрямом щодо розвивальних функцій підручників. Для цього в усіх видах діяльності передбачені завдання креативного типу: ритмічні, вокальні, пластичні імпровізації; театралізація музичного матеріалу, різноманітні види малювання, ліплення, аплікації тощо.

Навчально-методичний апарат підручників розроблено так, щоб постійно підтримувати увагу та стимулювати пізнавальну діяльність школярів. Цьому сприяють спонукальні формулювання навчальних завдань (*послухай, порівняй, виконай, проплескай, подумай, придумай, підкажи...*), а також подання матеріалу у формі гри, з використанням методу «сторітеллінга», казкових образів і цікавих завдань, зокрема ребусів, головоломок, кросвордів тощо. Урахування різних рівнів розвитку учнів забезпечується різноманітністю навчального матеріалу, наявністю завдань на вільний вибір. Зміст підручників надає можливість планувати роботу таким чином, щоб кожна дитина мала змогу проявити себе і досягти успіху в різних видах мистецької діяльності.

У підручниках активно реалізований й виховний компонент змісту мистецької освіти, що має на меті залучення дитини до ідеалів краси, духовності, добра, формування високих моральних якостей: патріотизму, любові до батьків, рідного краю, природи тощо. Багато завдань мають українознавче спрямування, адже націлені на ознайомлення дітей із фольклором і творчістю українських митців, культурними традиціями та пам'ятками нашої країни тощо.

Навчальний зміст підручників спрямований на формування культури спілкування з мистецтвом і реалізацію виховного потенціалу колективної мистецької діяльності (колективізм, взаємоповага, дружба тощо). Наприклад, в усіх вищевказаних підручниках, школярам запропоновані такі завдання: разом із однокласниками знайти і виправити «шкідливі поради» у вірші, виготовити ялинку дружби, зіграти з друзями казку, на дозвіллі разом із дорослими переглянути в Інтернеті різні мультфільми, придумати власну пісеньку тощо.

Значна увага підручників приділяється формуванню мовленнєвої компетентності молодших школярів. Наприклад, для цього у підручниках першого класу (*Л. Масол, О. Гайдамака, О. Колотило, Л. Аристова, О. Калініченко; О. Лобова*) задля збагачення словникового запасу дітей спеціальною термінологією подані «Словнички». У всіх підручниках надані до кожного уроку на розгляд дітьми картини, які потребують усного опису того, що відбувається на них. У підручнику О. Лобової (1 клас) уведено рубрику «Хвилинка-говоринка», зміст якої спонукає учнів до розмірковування, висловлювання власної думки, діалогу

зі співрозмовниками.

Також низка завдань сприяє розвитку зв'язного мовлення. Наприклад, дітям пропонується скласти продовження казки або додати пропущені слова у вірші та казці за малюнками, обговорити в родинному колі як прикрасити свою оселю, обговорення малюнків із завданнями до них тощо.

Майже всі підручники (1 клас), а саме авторів: *Л. Масол, О. Гайдамака, О. Колотило; Л. Аристова, О. Калініченко; Н. Лемешева; О. Лобова; Т. Рубля, І. Мед, Т. Щеглова; В. Островський, Г. Федун* (2 клас) вміщують на своїх сторінках нотні додатки, що є гарною допомогою для вчителя під час висвітлення домінантного компоненту з музичного мистецтва.

У підручниках «Мистецтво» знайшла відображення ще одна інновація концепції – вимоги до формування інформаційної компетентності учнів. У змісті навчальних книг подана низка завдань, які орієнтують дітей на роботу із сучасними медіаресурсами: знайти у мережі Інтернет і послухати пташиний спів, переглянути мультфільми або театральні вистави, створити малюнок за допомогою комп'ютерної програми Paint тощо. До музичних і деяких візуальних творів підручників подані QR-коди, які надають доступ до відповідної наочності за допомогою смартфона і знімають потребу у використанні дисків.

У медіапросторі існує поняття «ілюстративний ряд». Це зображення, що супроводжують та доповнюють текстову інформаційну складову в підручниках, зокрема «Мистецтво». Взаємодіючи з медіа, діти передусім звертають увагу на візуальний ряд, як-то ілюстрації до текстової складової підручників та дитячих книжок.

У житті кожної дитини, мультфільми є невід'ємною частиною дитинства, які одночасно виступають в якості розваг, сприяють розвитку особистості та чинять інформаційну дію: дитина отримує з перегляду мультфільмів велику кількість інформації художньо-естетичного, морально-етичного й пізнавального характеру. На мові образів, посилених музичним супроводом, мультфільми можуть донести до дитячої свідомості значну кількість інформації [21].

З психолого-педагогічної точки зору мультиплікація дійсно робить величезний вплив на розвиток особистості дитини, адже вона є жанром екранних видів мистецтв, де аудіовізуальний ряд створений саме з урахуванням дитячого сприйняття: мультфільми яскраві, образні, емоційно збагачені.

Діти ще не мають необхідного рівня знань та життєвого досвіду, тому навколишню дійсність вони легше сприймають за допомогою аудіовізуальних образів і відчуттів [14].

У рамках вивчення мистецтва в початковій школі учні переглядають фрагменти мультфільмів і вивчають елементи екранних мистецтв. Це обґрунтовано тим, що це один з видів мистецтва, доступний дітям молодшого шкільного віку, а по-друге, вимогами сучасних дітей, які все більше пізнають світ переважно візуальним способом, – через кіно і мультфільми, сприймаючи інформацію на планшетах і смартфонах.

Але вплив екранних видів мистецтв може мати як позитивний, так і негативний характер. Тому дуже важливо вчителю формувати критичне мислення учнів до великої кількості медіаресурсів, у тому числі й до мультиплікації.

Нині виділяється цілий напрям в педагогіці – **мультиплікаційна педагогіка**,

яка визначається як галузь педагогічної науки, предметом якої є вивчення мультиплікації як засобу художньо-мистецького комплексного розвитку особистості, яка вивчає особливості сприйняття, розуміння, оцінки анімаційних творів.

З педагогічної точки зору, вирішуючи певні завдання, можна виділити, розвивальну, пізнавальну, моральну, навчальну, розважальну та інші функції мультиплікації. Таке різноманіття функцій підкреслює важливість мультиплікації в комплексному розвитку особистості молодших школярів.

Молодший шкільний вік є важливим періодом для інтелектуального, фізичного і емоційного розвитку особистості. Цей вік характеризується максимальною пізнавальною активністю, коли діти вчать ся дивитися, слухати, виділяти головні ознаки предметів, бачити в предметі багато різних деталей, розвивається наочно-образне мислення, довільна пам'ять, увага притягується яскравим, наочним матеріалом, емоційним викладом.

Сучасні школярі, як носії текстів «нової природи», на думку Г. Гич [4, с. 12], відрізняються кліповим мисленням, яке характеризується фрагментарністю, швидкістю перестрибування з однієї картинки на іншу, інформацію сприймають як готову картинку, прагнуть робити одночасно декілька справ.

Мультиплікація повністю відповідає особливостям сучасних школярів. Оскільки світосприйняття учнів формується в соцмережах, рекомендується в освітньому процесі використовувати образи, узяті з відеоігор, анімаційних фільмів, мемів з соціальних мереж. Так учитель розмовлятиме з ними зрозумілою і цікавою для школярів мовою [4, с. 13].

Ефективнішим технологічним інструментарієм у методиці навчання мистецтва загалом і зокрема проведення уроків мистецтва в 1-му і 2-му класах Л. Масол вважає **електронний підручник**. Арт-студією «Брістар» створені інтерактивні електронні підручники з інтегрованого курсу «Мистецтво» для 1-х та 2-х класів (автори: Л. Масол, О. Гайдамака, О. Колотило, видавництво «Генеза»). Підручники можна завантажити на сайті арт-студії «Брістар» за посиланням (https://bristarstudio.com/uk/games/textbook_uk). Підручники безкоштовні у використанні, не потребують реєстрації. Підручники мають гриф «Рекомендовано МОН» наказом № 1078 від 04.10.2018. Електронні підручники містять повний текст паперових версій видавництва «Генеза». Інтерактивний та мультимедійний контент відповідає навчальній програмі НУШ.

Підручники дозволяють не тільки читати текст, а й дивитися та слухати мультимедійні матеріали, виконувати інтерактивні завдання з теми, що вивчається. Усе це разом з системою контролю знань робить процес вивчення матеріалу більш глибоким та якісним.

Текст підручників має форму цікавої історії, мультимедійні й практичні завдання, за які учень має набирати досвід, роблять процес навчання більш схожим на гру.

Цей електронний підручник побудований на ігрових засадах, він концентрує величезну низку комп'ютерних форм супроводу уроків мистецтва «в одному ресурсі»: тексти, зображення, відео, інструментальна музика і спів, зокрема з караоке, гра на віртуальній клавіатурі, довідкові вебсайти, дидактичні ігри, он-лайн-вправи й різновиди практичної діяльності з малювання на планшеті, перевірні тести тощо. Безмежні можливості медіаресурсів уже сьогодні надають

істотну методичну допомогу вчителям мистецтва, адже «знімають» чимало проблем забезпечення уроків художнім матеріалом, які завжди існували, проте в майбутньому за умов їх дійсно масового поширення, імовірно, актуалізується питання створення спеціальної методики [16].

1.3. ІНТЕРАКТИВНІ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «МИСТЕЦТВО»: ФАСИЛІТОВАНА ДИСКУСІЯ

Застосування інтегративних технологій в сучасній освіті вважається інновацією, яка залежить від типу та ступеня інтеграції елементів змісту освіти.

Додавання одного-двох чи більше елементів та їх різноманітні поєднання і групування неминуче приводять до переструктурування навчального предмета, утворення нового цілого, що стимулює появу нового знання, яке не завжди забезпечується відокремленим засвоєнням окремих елементів. Відбувається своєрідний перехід кількості в якість. Тому на відміну від монопредметного викладання мистецтва інтегровані курси мають додаткові резерви для нарощування мистецьких знань та уявлень учнів, зростання їх художньої складності, гнучкості, духовно-світоглядної та емоційно-естетичної насиченості. Це відбувається завдяки інтегративним технологіям, що передбачають кількісне збільшення та якісне збагачення порівнянь, аналогій, стимулювання міжсенсорних асоціацій, розширення діапазону художньо-естетичних узагальнень [15].

На думку О. Пометун, Л. Пироженко інтерактивне навчання, – це специфічна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретно передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожний учень відчуватиме свою успішність, інтелектуальну спроможність. Головне – інтерактивні методи створюють умови для міжособистісної взаємодії учнів.

Л. Масол наголошує, що метою інтерактивних технологій навчання є набуття учнями інтеркультурної компетентності – готовності, здатності до комунікативної і кооперативної діяльності, оволодіння комплексом відповідних умінь. З огляду на велику кількість інтерактивних умінь, класифікуємо їх у такі основні групи:

- уміння слухати партнерів і виявляти до них прихильність, доброзичливість, толерантність;
- уміння переконувати, аргументувати власну думку, керувати емоційним станом;
- уміння дискутувати, підтримувати зворотний зв'язок, ініціювати спілкування, доходити компромісу;
- уміння взаємодіяти, співпрацювати, встановлювати ділові контакти, працювати в парі, малих групах, колективно.

Отже, основою інтерактивних педагогічних технологій є спілкування, зазначає Л. Масол.

Академік І. Бех наголошує на розвиваючій ролі спілкування у виховному процесі. У понятті «педагогічне спілкування» вчений убачає, що у виховному процесі два суб'єкти мають альтернативні позиції: вихователь виступає носієм

і транслятором особистісних цінностей, а вихованець мусить ними лише оволодіти.

Неодмінною умовою здійснення духовного впливу на учнів під час педагогічного спілкування є майстерне володіння словом і організація діалогу – процесу міжособистісної взаємодії [15].

Як зауважує Л. Масол, на уроках мистецтва в школі, як свідчить практика, зазвичай панує монолог учителя, хоча в організації будь-якого виду художньо-пізнавальної діяльності можна знайти належне місце діалогу і полілогу. Нерідко педагогічні відносини, які ззовні нагадують діалог (розмова, бесіда), підміняються псевдодіалогом (або квазидіалогом), а інколи набувають рис антидіалогу (за наявності імперативних прав в однієї сторони, наприклад учителя, «який завжди правий», та відсутністю таких самих прав в іншій сторони – учня, який «завжди помиляється»).

Педагогічний діалог – це своєрідна поліфонія взаємодії, де специфічні дії вчителя, який моделює навчально-виховний процес на основі партнерських стосунків (відкритість, довіра, повага, симпатія тощо), створюють умови для самовираження кожного учня. Завдання вчителя – гуманного, а не авторитарного – допомагати школярам долати чи нейтралізувати психічні, смислові та інші бар'єри спілкування, емоційно захоплювати спільною діяльністю, розкривати й підтримувати творчий потенціал особистості [15].

Діалогова педагогічна взаємодія має ґрунтуватись на емпатійному ставленні вчителя до всіх учнів (співучасть, допомога, підтримка). За таких умов у дітей виникає захоплення художньою діяльністю, домінують відчуття успіху, насолоди від бодай мінімальної самостійної участі на шляху до пізнання мистецтва, зазначає Л. Масол.

Комунікативна функція мистецтва виявляється в різних видах спілкування: діалог з митцем, діалог з образом твору, діалог культур, діалог особистісних смислів у системі «учень – учень» або «вчитель – учні», внутрішній діалог (інтеріоризована дискусія). Отже, розуміння мистецтва – це творчий процес співпереживання та інтерпретації, що носить активно діалогічний характер [15].

З-поміж низки інтерактивних методів, доцільних для організації аналізу-інтерпретації творів мистецтва, високу ефективність має фасилітована дискусія.

Репрезентуємо метод фасилітованої дискусії на уроках мистецтва за матеріалами посібника Масол Л. М. *Методика навчання мистецтва у початковій школі*. Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2006. 256 с. [15].

Фасилітація (від латин. *facilis* – легкий, англ. *facilitate* – полегшувати, допомагати) – це технологія навчання, принциповою особливістю якої є опосередкована участь педагога в колегіальному самонавчанні учнів.

Фасилітована дискусія як одна з форм педагогічного спілкування полягає в колективному обговоренні певної проблеми, що має на меті колегіально наблизитися до результату (знаходити рішення, відкривати нові ідеї, утворювати консенсус) за допомогою певних стратегій, спрямовуючих запитань і спеціальних прийомів ведучого – фасилітатора.

Базові підходи до технології такого спрямованого колективного обговорення творів мистецтва на уроках у закладах освіти розроблені американськими фахівцями А. Хаузен та Ф. Снавайном для міжнародної програми «Формування

образного мислення» (VTS). Вона була адаптована до умов вітчизняної школи групою українських фахівців та пройшла широку експериментальну апробацію в багатьох регіонах нашої країни й рекомендована для впровадження в заклади освіти МОН України. Детально ця художньо-педагогічна технологія розкрита в методичних посібниках для початкової школи за програмою «Формування образного мислення», яка у повному обсязі впроваджується шляхом проведення семінарів НМЦ «Інтелект». Л. Масол подає «вузлові» моменти цієї технології: алгоритм запитань для спрямування дискусії та основні методичні поради, що допоможуть правильно її організувати.

Технологія спрямована на розвиток умінь учнів пильно спостерігати, розмірковувати про зміст художніх творів, що стає можливим завдяки багатозначності образів мистецтва, їх здатності інтригувати й пробуджувати різні думки. Ураховуються потреби й інтереси глядачів-початківців, які набувають умінь спостереження й рефлексії – компонентів візуальної компетентності.

Важлива **відмінність цієї інтерактивної технології від традиційної** – відсутність додаткової інформації про авторів творів, час їх створення, художні засоби тощо. Без будь-якої зовнішньої інформації діти мають навчитися «вичерпувати» зміст твору із самого твору. (*Практика переконливо свідчить, що фактологічну інформацію про мистецтво школярі цього віку швидко забувають*).

Діяльність учнів. У процесі сприйняття мистецтва різних країн і народів діти мають збагнути, що чимало творів «розповідають свої історії» і що вони здатні самостійно ці історії інтерпретувати. Під час групового обговорення учні вчать не лише висловлювати свої власні міркування, а й сприймати думки інших, погоджуватися з ними або заперечувати, доповнювати й уточнювати їх. Головне, щоб усі висловлювання аргументувалися з опорою на конкретні художні образи, а не фантазувалися за межами твору.

Відповідаючи на запитання, вибудовані в спеціальні алгоритми, діти поглиблюватимуть навички ретельного спостереження, в них буде розвиватися мислення – здатність виробляти гіпотези у спробах трактування значення твору і аргументування своєї думки, адже вони мусять наводити докази щодо власного «бачення» їх сенсу. Відтак у кожній дитини почне формуватися особистісне емоційно-естетичне ставлення до мистецтва, впевненість у своїх силах щодо його розуміння. Водночас розвиваються мовленнєві навички, тому що діти вчать переконливо висловлювати свої думки, а відтак їхня мова стає багатшою, більш описовою (*описовою*). Левова частка пізнання відбувається за рахунок вербального вираження думки – її формулювання і «проговорювання» вголос так, щоб вона стала зрозумілою всім. Зростає комунікативна компетентність: під час обміну думками діти починають уважно слухати й сприймати інших, змінювати власну первісну позицію, якщо вони відчували, що вона неправильна або не зовсім точна, порівняно з іншою.

Запитання фасилітатора. Пусковий механізм дискусії полягає в серії задалегідь розроблених запитань учителя, що виконує роль фасилітатора. Він виступає посередником у взаємодії учнів, стимулюючи за допомогою запитань пізнавальні процеси, творче мислення учасників обговорення, допомагає їм включитися в активний пізнавальний пошук у процесі сприйняття мистецьких

творів і їх колективного обговорення.

Усі запитання – це так звані запитання «відкритого типу», що передбачають низку можливих відповідей. Вони побудовані так, щоб діти могли відповісти на них, використовуючи попередньо набуті знання, систематизувати й закріпити вже відоме. Треба прагнути утримуватися від заміни цих запитань іншими, особливо навідними або вузькоспрямованими. Саме ці запитання було обрано в процесі тривалої експериментальної роботи, тому що вони природно виникають у початківців на стартовому етапі спілкування з мистецтвом і спрямовані на їхні інтереси й потреби. Педагогічні стратегії продумані так, щоб стимулювати, не підштовхувати художньо-естетичне зростання дитини, допомагаючи реалізувати закладений у ній потенціал, розвиватись у відповідному темпі. Тому не варто намагатися «перестрибувати» через сходинки – ускладнювати запитання, прискорювати темп їх поступового поетапного введення в процесі навчання.

Експериментальне навчання розраховане на 10 щорічних спеціальних уроків, на яких діти обговорюють по три слайди (лише на двох перших уроках по два). Разом з тим, цей ритм, зважаючи на конкретні умови, можна змінювати: проводити уроки частіше, розглядаючи один-два твори або час від часу використовувати елементи цієї технології. Єдина обов'язкова вимога: загальна логіка має залишатися незмінною, як і поетапність уведення запитань у визначених формулюваннях та позитивно-стимулююча педагогічна реакція на них. Базові запитання перших уроків:

- ♦ Що відбувається на цій картині?
- ♦ Що ще відбувається на картині?

Перше запитання спонукає дітей висловлювати свої спостереження, наводити їх на думку, що в кожному творі мистецтва є свій прихований смисл. Коли потік відповідей починає слабшати або обговорення «пішло по колу», задається друге запитання.

На наступних уроках формулювання цих самих запитань можна варіювати:

♦ варіанти першого: Що тут відбувається? Що можна сказати про це зображення?

♦ варіанти другого: Що ще ви тут помітили? Хто може щось додати? Хто може доповнити? Можливо, хтось помітив те, про що ще не говорили?

Через певний час, коли діти отримали перший досвід колективного обговорення, вводиться запитання на аргументацію (пізніше його варіанти):

Що ти тут бачиш такого, що дозволяє тобі так думати?

♦ **Варіанти:** Де ти це побачив? Як це можна зрозуміти з картини? На наступних уроках (коли діти «дозріли») вводяться нові запитання, які спрямовані на те, щоб діти почали глибше «занурюватися» в окремі аспекти художнього твору.

Перше з нових запитань (урок 5) має викликати уважніше розміркування про зображених на картині персонажів, про їхні характери, зовнішність, риси й вирази обличчя, жести, пози, одяг тощо. Друге, нове запитання (урок 7) привертає увагу дітей до контексту (обстановки), у якій зображені персонажі.

- ♦ Що ви можете сказати про цю людину?
- ♦ Що ви можете сказати про те, де це відбувається?

Варіанти: Що ви можете сказати про місце, де це відбувається? Що можна

доповнити, говорячи про місце дії?

Так, вільне до цього часу обговорення спрямовується в конкретне річиче визначеної теми, звужується завдяки «зондуючим» запитанням «хто?» і «де?». Це сприяє становленню здібностей дітей сприймати портрети та автопортрети, пейзажі, інтер'єри, історичні та інші сюжетні картини. Паралельно діти отримують завдання розказати, написати або намалювати історії, присвячені тим персонажам, що їм найбільше сподобались на картинах. Пізніше вони можуть з пам'яті написати міні-твір про картини, які їм найбільше сподобались.

Отже, задіяні запитання «відкритого» типу, але достатньо «жорстко» структуровані. Вони спонукають дітей приводити в дію механізм пам'яті й тренувати асоціативні здібності, висловлювати те, що вони вже знають, міркувати, використовувати свої знання в нових ситуаціях.

На третьому році навчання за технологією формування образного мислення рекомендується почати обговорювати такий складний момент, як об'єкт мистецтва з погляду художника (вибір засобів, ракурсів тощо). До цього часу учням надавалася можливість міркувати про власні реакції на твір мистецтва. Тепер до репертуару фасилітатора додаються нові додаткові запитання:

- ♦ Як ви думаєте, що зацікавило художника в цій темі?
- ♦ Як ви думаєте, де стояв художник, коли писав цю картину? Далі увага дітей зосереджується на візуальних елементах простору, формулюються такі запитання:

- ♦ Які предмети на картині здаються далекими від нас? Близькими до нас? Розташовані між далекими й близькими? Чому ці предмети здаються близькими (далекими)? Що робить художник, щоб показати цей предмет близьким чи далеким?

Ці запитання змушують учнів висловлювати свої відчуття стосовно простору, думати над тим, як художники створюють ці відчуття простору. Вони вже здатні помічати, як предмети заходять один за другий, віддалені предмети зображуються меншими і менш деталізованими, розташовуються над тими, що знаходяться ближче, а також від чого залежать ці незвичні розташування. Так опановуються поняття «кут зору» художника, «перспектива».

На уроках учителіві потрібно впевнено володіти всім «арсеналом» формулювань і гнучко їх використовувати, адже за рахунок різноманітності формулювань метод не набридає дітям, незважаючи на те, що логіка обговорення залишається незмінною.

Реакція вчителя на коментарі учнів

Важливо правильно реагувати на відповіді дітей: підтримувати їх усі виключно позитивно. Головне правило ведення дискусії – взагалі не оцінювати відповіді дітей як «правильні» чи «неправильні» (учень має право на своє «бачення», навіть якщо воно не збігається із загальноновизнаним чи розумінням змісту твору самим учителем). Треба намагатися залучати до обговорення всіх, щоб не доминували одні й ті самі учні, щоб не залишився хтось «забути».

До ключових елементів технології належать *парафраз* і *пов'язування думок* учнів. Перефразування і пов'язування (*лінкінг*) відповідей версій дітей під час групової рефлексії забезпечують утримання дискусії на високому рівні активності й спрямовують її на кінцевий результат – розуміння змісту творів, які

сприймаються та обговорюються. Парафраз дає змогу вчителю підкреслювати значення кожного висловлювання, кожного внеску в загальне обговорення. Перефразовування учнівських коментарів приводить до того, що дитина починає цінувати свої власні думки, а це вже перший крок на шляху до вміння цінувати й поважати думки інших. Грамотний парафраз (удосконалення вислову лише по формі, але ніяк не по суті) допомагає коректувати структуру висловлювань, розвивати мовленнєві навички, збагачувати словниковий запас.

Перефразовуючи висловлювання учнів, доцільно вказати на зв'язок, що між ними існує: вислови, що вказують, на згоду («Павлик і Аня думають однаково» або «Таня згодна з Мариною»), що виражають незгоду («У Вадику та Петрика зовсім різні думки» або «Марійка висуває іншу версію»), що доповнюють («Оксана розвиває думку Кирила» або «Лариса частково згодна з Антоном, але вона ще додала, що...»).

Після того як діти активно долучаються до дискусії, учитель починає «пов'язувати» коментарі, вказуючи, як вони співвідносяться між собою: схожі думки («І Світлана, і Марина, і Сашко думають, що ...») або: «Схоже, багато хто з вас вважає, що ...»), різні думки («Дмитрик думає зовсім не так, як Володя ...»), підтвердження версій («Продовжуючи думку Катрусі, Михайлик помітив ...»), («Крім того, про що згадала Катруся, Михайлик додав, що...»), спростування попередніх позицій («Схоже, дехто з вас змінив свою думку про це»).

Учитель-фасилітатор зобов'язаний підтримувати дискусію, але ні в якому разі не приймати чийсь сторону. Думка меншості, навіть якщо це думка тільки однієї людини, має вислуховуватися з однаковою увагою і повагою, але при цьому, звичайно, треба вимагати аргументів. Важливо, щоб діти усвідомили, що може існувати багато різних версій, і «мозкова атака», проведена всією групою, – це корисний процес, у результаті якого складається і розвивається багато ідей. Але спілкування з творами мистецтва ніколи не бувають завершеними.

Добір творів для сприйняття

Ураховуючи властиві початківцю природні здатності сприйняття, твори мистецтва спеціально добираються і вибудовуються в послідовні ряди за принципом поступового ускладнення, розширення сфери інтересів учнів. У програмі «Формування образного мислення» візуальні ряди ретельно продумані. Для проведення фасилітованих дискусій на уроках мистецтва доцільно застосовувати найбільш багатозначні за змістом художні образи з рекомендованих програм або тематично і художньо рівноцінні.

Орієнтовні твори для фасилітації на уроках мистецтва подані в робочих зошитах «Мистецтво» Л. Масол для 1-го і 2-го класів.

Надаємо орієнтовний перелік картин для фасилітації на уроках мистецтва, запропонований Л. Масол:

- ◆ Ф. Красицький. Гість із Запоріжжя;
- ◆ К. Уорнер. Істівні ландшафти;
- ◆ Брати Лімбург. Розкішний часослов герцога Беррійського;
- ◆ Д. Леван. Різдво;
- ◆ Е. Дега. Танцювальний клас;
- ◆ Ю. Мацик. Людина-оркестр;
- ◆ М. Тимченко. Ходить гарбуз по городу.

Висока ефективність технології «ФОМ» за умов досконального опанування нею на практичних семінарах і під час вивчення спеціальної методичної літератури (посібники з поурочними розробками на всі класи) доведена роботою багатьох учителів, різних за фахом, майстерністю, досвідом, стилем викладання.

Репрезентуємо демонстрацію технології фасилітації, який провела Л. Масол на тренінгу для учасників XIII усеукраїнської школи науково-методичного досвіду з художньо-естетичної освіти та виховання «Професійно-педагогічна підготовка учителів до реалізації Концепції «Нова українська школа» (2019 рік).

Демонстрація технології

- Для того щоб зрозуміти різницю між уроком із застосування фасилітації й інформаційним уроком ми розглянемо наступну картину...

- Якщо б це був би традиційний урок – які моменти Ви б дітям розповіли? *(Хто намальовав? Коли? Про що вона? Історія створення. Час, коли намальована? Який стиль? Що зображено на першому і на другому плані? Яка кольорова гама?)*

- Ці всі речі прописані у наших методичних рекомендаціях, так ми з Вами багато років працювали і продовжуємо працювати. І це давало свій результат. Коли діти приходять на екзамен, вони забувають і назву картини, і автора, тому

Рисунок 4. Ян Веймеер
«У майстерні художника»

що пам'ять у дітей перевантажена і вона не спрацьовує.

- Для того щоб ці картини стали надбанням кожної дитини, потрібна інша технологія роботи.

- Отже, ми спробуємо створити фрагмент такого уроку:

♦ Діти, ми сьогодні ознайомимся з новим художником. Прошу подивитися на твір мистецтва. Що відбувається на цій картині? *(художник малює дівчинку).*

♦ Усі згодні, що художник на картині малює дівчинку? *(згодні).*

♦ Що ще відбувається? *(дівчинка позує художнику).*

♦ Що дає нам привід так думати, що вона позує? *(в неї поза якась незвична, застигла поза, прикриті очі і якісь предмети у руках).*

♦ Які предмети вона тримає? *(книга і музичний інструмент типу труби).*

♦ Що ще можна сказати про цю дівчину у незвичній позі, яка тримає книгу і музичний інструмент? *(можливо це муза, сама не грає, а тримає інструмент; можливо, що вона освічена, бо тримає книжку – символ мудрості в усі віки; і ще – карта...)*

♦ Хтось помітив, що на задньому плані висить карта *(ви вважаєте, що це кімната для навчання...)* Хто вважає, що це кімната для навчання або інша якась кімната?

- ♦ Отже, є версія, що це кімната для навчання, бо на стіні висить карта і а на столі лежить книжка ... Може це про щось інше нам говорить? (*можливо це майстерня.*)
- ♦ Що можна побачити на картині такого, що нам дозволяє думати, що це майстерня? (*є це реквізит, зокрема маска...*)
- ♦ Усі побачили, що на столі ліворуч лежить маска? (*і якась порт'єра висить...*)
- ♦ Що нам підказує маска на столі, порт'єра, що висить? (*отже ця завіса не проста там висить. – це може бути якась гримерка... може це театральзоване дійство.*)
- ♦ Отже, у нас є три версії: навчальна кімната, майстерня художника, бо муза, як ви вирішили, позує художнику і нарешті третій варіант – це театральний фрагмент, епізод, про що говорить завіса.
- ♦ Хто може ще щось додати до однієї з цих трьох версій чи запропонувати інші незвичні версії?
- ♦ Подивіться, чи все ми помітили? (*на столі лежать відкриті журнали, в кімнаті стоїть мольберт і художник малює, перед ним полотно..*)
- ♦ Отже, ви вважаєте, що це – майстерня художника!?
- ♦ Хто хоче спростувати цю версію?
- ♦ Чому автор картини намалював завісу, на що він хотів натякнути? (можливо, це не просто художник, а театральний художник і тому ця завіса і маска тут доречні)..
- ♦ Уважно подивіться, що ще ви, можливо, відразу не помітили? (одяг художника, дівчини...)
- ♦ Про що одяг може свідчити нам? (про епоху).
- ♦ Це сучасна епоха? (ні...) Чому ні?
- ♦ Що такого ми бачимо незвичного? (верхній одяг не звичайний)
- ♦ Про людей ви вже багато сказали. Можливо, варто додати ще щось про їхнє оточення? (люстра багатой людини...солідна люстра... отже, все-таки це - майстерня..., є вікно...з нього летіть світло...)
- ♦ Ви зараз зосередили увагу навколо інтер'єру (вікно зліва і відтіля світло... світло на модель).
- ♦ Таким чином, можна ще довго розглядати цю картину...
- ♦ Що, на вашу думку, хотів художник нам з вами через покоління передати, який вкладав сенс у зображене, як ми його розуміємо. (відкривайте для себе життя, воно повне знань, мандруйте, а мистецтво відкриє завісу...)
- ♦ Якщо я вас правильно зрозуміла, речі, які ми бачимо – символічні. Це те, що наповнює наше життя.
- ♦ Про жінку ми, імовірно ще не все сказали. У якому вона вбранні? (у плащі, готова до подорожі...)
- ♦ Що ще про неї можна додати? (монахія)
- ♦ Що саме на картині вам підказало, що вона – монахія? (спокійний вигляд, Біблія)
- ♦ Що ще можна сказати про дівчину?(не просто муза – богиня, бо вінок на голові)
- ♦ Що про вінок можна ще додати? (символ молодості, слави, чистоти)

♦ Що на картині показує, що вона чиста та скромна? (вінок, колір небесний).

Дякуємо всім учням, які активно працювали, завершуючи дискусію.

Коментарі до проведеної фасилітованої дискусії

♦ Як правило учні ніколи не питають назву картини... а ми, вчителі, вимагаємо, щоб вони запам'ятали назву та автора... ***Для учнів важливіше сенс картини!***

♦ Якщо учасників бесіди зацікавить додаткова інформація про твір мистецтва, то можна повідомити: це картина **нідерландського художника-живописця Яна Вермера (Велмеєра) Делфтського «Алегорія живопису»** або «Майстерня художника». У літературі трапляються й інші назви: «Художник і модель», «Муза історії». Мистецтвознавці, аналізуючи твір, так як ми, і навіть детальніше (колорит, композиція тощо), називали цю картину по-різному.

Аналіз перебігу фасилітованої дискусії:

1. Фасилітатор спонукала до дискусії.

2. Ставила відкриті запитання. Ми частіше задаємо дітям закриті запитання, які потребують відповіді «так» чи «ні». Відкриті запитання передбачають різні варіанти відповіді. От у нас у процесі дискусії були три версії, а у дітей бувають і більше.

3. Як фасилітатор реагувала на ваші відповіді? (*позитивно*)

4. Когось фасилітатор похвалила, або комусь зробила зауваження? Ні, взагалі нікого не критикувала. Адже, відповівши дитині, що вона сказала щось «неправильно», учитель «закриває їй рота», і потім вона ніколи не ризикне сказати те, що думає, бо боїтиметься знову сказати «неправильно». Кожен має право на власну інтерпретацію, на свою думку, навіть на помилку. **Фасилітатор нікого ніколи не оцінює!!!** Правильна чинеправильна відповідь – нехай краще дитина послухає інших і, можливо, сама під коректує свою версію. А вчитель свої судження тримає при собі та нікому не нав'язує, хоча зазвичай точно знає відповідь.

5. Фасилітатор повинен підтримувати дискусію різними методами і прийомами.

6. Якщо діти не питають певну інформацію про картину (що, де, коли тощо), це означає, що вони ще «не дозріли». Ось коли хоча б хтось запитає цю інформацію, тоді це свідчить, що це їм цікаво і потрібно.

А тепер проведемо маленький експеримент. На хвилинку закрийте всі очі і уявіть собі картину, яку ми обговорювали. Ви її уявляєте? Бачите навіть у деталях. Чи бачите Ви художника? Як він одягнений, як сидить перед мольбертом? Жінку уявляєте? Що вона тримає у руках? Як на неї падає світло з вікна? Люстра... карта... завіса... Усе це залишилося у вашій пам'яті. Відкрийте очі. Повторіть цей експеримент через кілька днів, через місяць тощо. Перевірте себе: чи пам'ятаєте ви цю картину так детально? Якщо картина залишилася у вашій образній пам'яті, значить технологія ефективно «працює».

Відмінність навчання за технологією фасилітованої дискусії від традиційних методів навчання полягає в тому, що вона не дає інформацію, а розвиває вміння «бачити» твір образотворчого мистецтва, брати участь в колективно-му толерантному обговоренні його змісту.

Переваги навчання за технологією фасилітованої дискусії:

- ♦ Учні вчатьс я мислити.
- ♦ Формується звичка до використання пильного спостереження як засобу збагачення і поглиблення розуміння.
 - ♦ Формуються вміння висловлювати гіпотезу і аргументувати власну думку (наводячи в докази спостереження – кажучи, що саме діти бачать таке, що дає їм підстави думати так, а не інакше).
 - ♦ Атмосфера фасилітації надихає на відвертість, гнучкість і роздуми про можливість інших варіантів, а також на те, щоб переглянути, доповнити або змінити свою позицію, почувши новий вагомий аргумент чи глибше поміркуювавши.
 - ♦ Розвиваються навички спілкування, в міру того, як мова дітей стає більш описовою і вони висловлюють свої версії та обмінюються думками зі своїми друзями.
 - ♦ Фасилітована дискусія сприяє закріпленню духу співпраці, так як у групі відбуваються вільні обговорення – фактично, дітям вдається знаходити рішення складних питань у процесі спільного пошуку.

Чому не оцінюємо?

- ♦ Закриваємо варіативність версій.
- ♦ Стимулюємо пошук.
- ♦ Стимулюємо мислення.
- ♦ Толерантне ставлення до всіх.
- ♦ Підвищується самооцінка.

Список використаних джерел

7. Аристова Л. С. Словесні методи на уроках музичного мистецтва та інтегрованого курсу «Мистецтво» // Мистецтво та освіта. № 3 (93) 2019. С. 10–15.
8. Аристова Л. С., Сергієнко В. В. Музичне мистецтво : підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2016. 128 с.
9. Бех І. Особистісно зорієнтоване виховання. Київ. ІЗМН, 1998. 204 с.
10. Гич Г. М. Учні нової української школи як носії «нової грамотності» і суб'єкти освітнього процесу. // Мистецтво та освіта. № 1 (91). Київ : Педагогічна думка, 2019. С. 12–14.
11. Державний стандарт початкової освіти школи. URL: <https://qps.ru/PJ8CF> (дата звернення: 08.05.2019).
12. Джафарова О. С. Создание мультфильмов будущими учителями начальной школы как аспект подготовки к художественному обучению младших школьников. // Мистецтво та освіта. 2019. № 3 (93). С. 42–49.
13. Ільченко В., Гуз К. Навчальний курс «Я і Україна» (1–4 класи) // Початкова школа. 2001. № 8. с. 20–24.
14. Калініченко О. В., Аристова Л. С. Мистецтво : підручник інтегрованого курсу для 1 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта». 2018. 112 с.
15. Калініченко О. В., Аристова Л. С. Мистецтво : підручник інтегрованого курсу для 2 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта». 2018. 112 с.

16. Комаровська О. А. Мистецькі досягнення учнів: що і як оцінюємо // Мистецтво та освіта. 2018. № 4 (90). С. 6–11.

17. Концепція «Нова українська школа» (2016). URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 08.05.2019).

18. Копильчук В., Будник О. Б. Інтегроване навчання молодших учнів у новій українській школі (на прикладі уроків природничо-математичного циклу). URL: <https://conference.pu.if.ua/forum/files/30112017/3/KOP.pdf> (дата звернення: 08.05.2019).

19. Лобова. О. В. Національне виховання молодших школярів на уроках музичного мистецтва. URL: <https://qps.ru/6deQB> (дата звернення: 08.05.2019).

20. Луцинська О. Мільтиплікація як один із засобів впливу на свідомість та поведінку молодших школярів // Гірська школа українських Карпат. 2016. № 15 С. 190–193.

21. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі : Харків : Веста : Видавництво «Ранок», 2006. С. 93–99.

22. Масол Л. М. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа : методика навчання інтегрованого курсу «Мистецтво» у 1–2 класах на засадах компетентнісного підходу.» URL: https://www.geneza.ua/sites/default/files/product-images/Metodyky/Masol_Mystetstvo_Metodyka.pdf (дата звернення: 10.10.2019).

23. Моторна О. С. Руйнуємо стереотипи навчання мистецтва // Мистецтво та освіта. № 2 (92) 2019. С. 6–11.

24. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / za zag. red. H. M. Bibik. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

25. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : В. С. К., 2004. 192 с.

26. Пушкарьова Т. Програма інтегрованого курсу «Навколишній світ» // Початкова школа. 2001. № 8. С. 31–36.

27. Сітцева М. Роль мультимедіації у розвитку дитини в умовах інформаційного суспільства. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/12/2/12> (дата звернення: 10.10.2019).

28. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Мегьюз С., Макінстер Д.; наук. ред. передм. О. І. Пометун. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2019. 112 с.

29. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/programy-1-4-klas-nush> (дата звернення: 10.05.2019).

30. Типові освітні програми. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 10.05.2019).

РОЗДІЛ II.

МУЗИЧНО-ДИДАКТИЧНІ ІГРИ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА

Людмила Тимощук, учитель музичного мистецтва спеціалізованої середньої школи №17 I–III ступенів з поглибленим вивченням іноземних мов м. Северодонецька Луганської області;

Тетяна Карачун, учитель музичного мистецтва комунального закладу «Лисичанська спеціалізована школа I–III ступенів №8 Лисичанської міської ради Луганської області»;

Валентина Мартинова, методист Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

2.1. РОЗВИТОК ЧУТТЯ МЕТРУ, РИТМУ, УВАГИ ТА ПАМ'ЯТІ

1. «Скільки долей у такті?»

а) Учитель плескає *пульс твору*, виділяючи наголосом початок кожного такту.

б) Учні, порахувавши кількість ударів, мовчки показують пальцями отримане число.

Гру ускладнюємо, вклавши поміж такти з *пульсуванням* – такти з довільними ритмами.

2. «Повтори ритм»

а) Учитель проплескує коротенькі ритмічні формулки.

б) Учні (за помахом руки вчителя) повторюють їх.

Гру ускладнюємо, додаючи після плескань жартівливі рухи (для розвитку *зорової уваги* дітей), наприклад, розводимо руки вбік, торкаємося вух, носа тощо.

3. «Дай відповідь»

а) Учитель проплескує коротеньку ритмічну *формулку-запитання*.

б) Клас повторює *питання* (окрім учня, який відповідає).

в) Учень, двічі послухавши *музичне запитання*, плескає-імпровізує *ритм-відповідь*.

г) Учень ставить своє *музичне питання* сусідові (*гра продовжується по колу*).

4. «Ритмічний диктант»

а) Учитель проплескує нескладні ритмічні формулки.

б) Учні розшифровують їх *складами ритму*.

Якщо діти не можуть впоратися із завданням, то нагадайте про зв'язок складів ритму з ходою хлопчика, качечки і коника.

5. «Читаємо ритми»

Утворювати ланцюжки ритмів із намальованих на дошці квадратів.

а) Учитель по черзі показує указкою на один із квадратів.

та

ті ті

тукутуку

три ноти (в тріолі)

б) Учні вголос (у стриманому темпі) прочитують його складами ритму.

6. «Годинникова майстерня»

Учитель ділить клас на три групи. Кожна група імітує голосом хід одного з годинників: великого (він іде чвертками – *та та*), середнього (йде вісімками – *ті ті ті ті*) і маленького (він іде шістнадцятками – *тукутуку тукутуку*).

Годинникар (учитель або хтось із дітей) перевіряє годинники – запускає їх-ній хід і зупиняє. Годинники цокають-йдуть усі разом, по одному, по два.

Гру можна ускладнити. Поділивши клас на шість груп, *годинникар* перевіряє правильність ходу годинників, включає і виключає годинникові дзвіночки. Стежить за єдиним темпом, єдиним пульсом для усіх годинників своєї майстерні.

Великий годинник (*1-ша і 2-га група дітей*) «ходить» і дзвонить чвертками (*та // бам*).

Середній (*3-тя і 4-та групи*) – «ходить» і дзвонить вісімками (*ті ті // дзінь дзінь*).

Маленький (*5-та і 6-та групи*) – ходить шістнадцятками (*тукутуку тукутуку*), дзвонить одним видовженим дзіньчанням (*дзззззззз...*).

7. «Ритмооплески»

Гравці у колі.

1. Ведучий задає ритм, плескає в долоні, гравці продовжують його всі разом.
2. Плескають в заданому ритмі разом, потім «розбиваються» по одному оплеску по черзі, зберігаючи заданий ритм.
3. Плескають по одному в заданому ритмі, по сигналу продовжують оплески у зворотному напрямі.
4. Плескають в заданій тривалості, змінюючи один ритм іншим за сигналом ведучого.

8. «Ритмосклади»

1. Придумайте слова, які складаються із 2-х, 3-х та 4-х складів.

Ро-за

Та-та

Ро-маш-ка

Та - та - та

Мар-га-рит-ка

Та - та - та - та

Замініть склади на звуки «та-та».

9. Заповніть таблицю

Придумайте слова, які складаються із 2-х, 3-х та 4-х складів-тактів.

поняття \ склади-такти	$\frac{2}{4}$ 	$\frac{3}{4}$ 	$\frac{4}{4}$
домашні речі			
Дерево			
Тварини			
Птахи			
Місто			

10. «Вимовляйте слова» в помірному темпі вголос, «тататируючи» або «тактуючи» слова.

Зверніть увагу на те, що наголошені склади звучать довше, голосна у наголошеному складі вимовляється з більшою тривалістю.

Графічно це виглядає так:

са- мо- кат

 со- не- чко

 у- рок

 дзво- ник

 ба- ра- бан- чик

Проплескайте ці слова долонями.

11. «Жести, що звучать»

Дощик

Плескаєм четвертні:

Дощик починається:

Кап-кап-кап!

Плескаєм восьмі:

Дощик припускається –

Ділі-ділі-ділі-ділі!

Промовляємо текст з оплесками:

Дощик, дощик!

Кап-кап-кап!

Ти не капай довго так,

Не заважай нам працювати,

Веселитися й співати!

Визначте, де в тексті можуть бути паузи та чому? Проплескайте текст, покажіть паузи розведенням рук у сторони. «Плескайте» в різних варіантах ритму.

12. «Ковпак»

Запам'ятайте текст пісеньки:

Ковпак мій трикутний,
Трикутний мій ковпак,
А якщо не трикутний,
То це не мій ковпак.

Замініть в цій пісеньці усі слова жестами, змінюючи кожне слово по черзі:

1. ковпак правою рукою доторкніться голови;
2. мій – покажіть на себе;
3. три – три пальці правої руки;
4. кутний – два рухи ліктем.

Врешті-решт повинно вийти наступне:

1. 1-й жест, 2-й жест, 3-й жест, 4-й жест,
2. 3-й, 4-й, 2-й, 1-й жести,
3. А якщо не 3-й, 4-й жести,
4. То це не 2-й, 1-й жести.

13. «Луна»

Гра розвиває точність слухового сприйняття, швидкість реакції, пам'ять і чуття форми та полягає в наступному: ведучий проплескує ритмічну фразу, яку група повинна повторити. Поступово гра ускладнюється.

Варіант I. Повтор ритму у поєднанні з кроками або іншими жестами, що звучать.

Варіант II. Ведучий проплескує ритм. Учасники повторюють його іншими жестами.

Варіант III. Ведучий в задану фразу, у ході гри вносить зміну. Учасники повинні відчутти це і передати почуте в повторі.

Варіант IV. Учасники розбиваються на групи. Кожна група по черзі виконує «свій» ритм. Таким чином, ритмічна послідовність складається з окремих «ритмічних блоків» і набуває певної форми.

14. «Імена та ритми»

- ◆ Скільки складів в імені Макс? Один склад. Замінімо його оплеском.
- ◆ А скільки складів в імені Лера? Два склади. Два оплески.
- ◆ А якщо ми вимовимо Максим? Теж два склади. Два оплески.
- ◆ Але чи звучатимуть ці слова однаково, адже в імені Лера наголос падає на перший склад, а в імені Максим на другій?
 - ◆ Який оплеск буде сильнішим? Звичайно, оплеск, що вказує на наголошений склад.
 - ◆ Замінімо оплески в запису знаками:

Ле-ра	! –!
Ле-роч-ка	! – ! –!
Мак-сим	! –!
Мак-сим-ка	! – ! –!

У порожні рамочки запишіть схеми імен і підкресліть наголошений склад. Плесканням передайте їх звучання.

Ва-ле-рі-я Мак-си-мі-лі-ан

Як бачимо, за ритмом можна розрізнити імена. Але зверніть увагу, чим довше ім'я, тим менше тривалості звучання ненаголошених складів.

Валерія Максиміліан

Проплескайте кожен своє ім'я.

Запам'ятайте! Тактування – це позначення сильного (наголошено-го) і слабого (ненаголошеного) складів.

Наголошений склад – плескайте долонею по столу, ненаголошений – зібраними в пучок пальцями (голосні та тихі удари).

15. «Потяг»

Проговоріть текст:

Колеса вперед покотилися, як м'ячики

Так-чики, так-чики, так-чики, так-чики!

Плескайте ритм потягу, що рухається, двома групами. Одна група відстукує сильну долю, інша – дві слабкі. Потяг прискорює рух.

16. «Повтори мелодію» (а), «Повтори мелодію навпаки»

Учитель співає ряд звуків і одночасно показує рукою висоту їх звучання.

а) Учні повторюють заспіване вчителем.

б) Учні повторюють заспіване у дзеркальній послідовності:

Учитель Учні

Мі-фа-соль – Соль-фа-мі,

Три-чо-п'ять – П'ять-чо-три...

17. «Співаємо ланцюжком»

У повільному темпі учні співають добре засвоєну пісню по черзі, – кожен по одному звукові. *Варіант:* співають по одному звуку рядами.

2.2. РОЗВИТОК ЧУТТЯ ДИНАМІКИ

1. «Гірські відлуння»

Кожен ряд учнів повторює мовлене вчителем слово із поступовим, але добре відчутним спадом динаміки. Слова можна повторювати одне за одним одразу, а можна робити між повторенням слів зупинки.

Другий варіант дає змогу краще відчутти-уявити гірське безмежжя, простір, далечінь.

Вчитель	I ряд дітей	II ряд дітей	III ряд дітей
<i>Добрий,</i>	<i>добрий,</i>	<i>добрий,</i>	<i>добрий...</i>
<i>початок,</i>	<i>початок,</i>	<i>початок,</i>	<i>початок...</i>
<i>половина,</i>	<i>половина,</i>	<i>половина,</i>	<i>половина...</i>
<i>діла,</i>	<i>діла,</i>	<i>діла,</i>	<i>діла...</i>

Спробуйте поговорити із гірським відлунням:

<i>Що у лісі?</i>	<i>Клин,</i>	<i>клин,</i>	<i>клин...</i>
<i>Що за лісом?</i>	<i>Полин</i>	<i>полин,</i>	<i>полин...</i>
<i>Що у воді?</i>	<i>Лин,</i>	<i>лин,</i>	<i>лин...</i>
<i>Що над водою?</i>	<i>Млин,</i>	<i>млин</i>	<i>млин...</i>

Навчіться швидко заспокоювати дітей, тамувати шум:

<i>Тиша!</i>	<i>Ша,</i>	<i>ша,</i>	<i>ша...</i>
<i>ff</i>	<i>mf</i>	<i>p</i>	<i>ppp</i>

2. «Тихий відгомін»

Учитель співає короткі мелодії та окремі звуки. Учні тихенько (*ніби луна*) повторюють їх.

3. «Музичне коло»

Знайому вже гру «Музичне коло» можна проводити і для визначення динамічних відтінків. Під час ходьби по колу діти реагують на зміни сили звучання супроводу. Якщо музика виконується голосно, діти марширують під власні оплески. Під час тихої музики – опускають руки і йдуть навшпиньки.

4. «Луна»

Дидактична спрямованість гри – формування навичок відтворення музичних звуків певної динаміки (голосно-тихо).

Хід гри: окремий учень або група дітей намагаються точно відтворити мелодію, яку проспівав учитель, але тихіше. Таким чином діти виконують роль «луни». Гру можуть проводити і діти, які можуть точно інтонувати мелодію.

5. «Чарівна нотка»

Дає дітям уявлення про динамічні відтінки.

Хід гри: серед учнів обирається той, хто шукає «чарівну нотку». З іншими учнями вчитель домовляється, де її буде заховано. За знаком дорослого діти починають виконувати пісню, попередньо домовившись яку саме, так, що своїм співом вони підказуватимуть тому, хто шукає. Коли той підходить близько до «чарівної нотки», спів посилюється, якщо далеко – спів звучить тихенько.

6. «Голосно – тихо» (різні динамічні відтінки)

Хід гри: Рахуємо до десяти починаючи з піано, закінчуючи форте, потім у зворотному напрямку.

2.3. РОЗВИТОК ЗВУКОВИСОТНОГО ВІДЧУТТЯ

1. «Куди біжать нотки?»

Варіант А. Учитель грає коротенькі мелодичні ходи. Заплющивши очі, учні уважно слухають. Виставленою уперед рукою одразу реагують на зміни напрямку *руху ноток* (піднімають руки вгору або опускають вниз). Починати гру доцільно від звуку *ЛЯ першої октави* (почувши кількаразове повторення цього звуку, учні ставлять праву руку перед собою на рівні грудей).

Варіант Б. Нагадати учням, що на фортепіано та ксилофоні високі нотки знаходяться справа, а низькі – зліва. Ще раз провести гру «Куди біжать нотки», попросивши дітей показувати висхідний рух звуків відведенням руки вправо-вгору, низхідний рух звуків – відведенням руки вліво-вниз.

2. «Слуховий диктант»

а) Учитель грає на інструменті два-три сусідні звуки (пощаблево вгору або вниз (без перестрибування через звук!). Повідомляє назву першого звуку.

б) Діти, уявивши напрям мелодичного руху, співають-називають заграну групуку звуків.

в) Учитель грає наступну групуку (починаючи від кінцевого звуку попередньої).

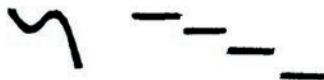
Вчитель: до,ре ре мі фа мі фа фа фа соль

Діти: до,ре ре мі фа мі фа фа фа соль

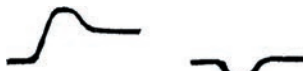
3. «Заспівай лінію»

Нагадати учням, що нотки можуть звучати на одному рівні. Можуть пощаблево підніматися вгору та збігати вниз. Можуть перескакувати через щаблі (*рух мелодії по тонах акорду*). Можуть погойдуватися вгору і вниз як морські хвилячки (*хвильоподібний рух мелодії*) тощо.

а) Намалювати на дошці хвилюнку і чотири рибочки. З їхньою допомогою навчитися співати дві щедрівки («Щедрик», «Щедрівочка щедрувала»).

б) За допомогою хвилюнок-двотактів вивчити пісню «Коломийки заспівати».

4. «Намалюй мелодичну лінію пісні»

Нагадати учням, що речення складаються зі слів; слова – зі складів; склади – з окремих літер. Мелодії теж можна ділити на менші побудови – *фрази* і *мотиви*. На прикладі зображення мелодії пісні про святого Миколая (*А хто, хто*)

показати учням її поділ на менші побудови.

а) «Малювати» мелодичні лінії вивчених пісень великими розмашистими рухами на уявній стіні (водночас співаючи їх у повільному темпі).

б) Намалювати мелодії вивчених пісень на папері (із показом їх поділу на менші побудови).

5. «Оберни інтервал»

а) Учитель співає два звуки.

б) Учень повторює *другий* звук, а *перший* переставляє голосом вгору або вниз (доповнюючи мелодичний хід до октави). Дає назви утвореним інтервалам.**6. «Співаємо з нот»**Написати на дошці літери *Д Р М Ф З Л С Д* (= *до ре мі фа зо [соль] ля сі до*).

Переводячи указку з літери на літеру, співати з учнями нескладні мелодії. Якщо діти не попадають одразу на потрібну висоту, то навчити їх «перевігати» тихесенько голосом по щабельках гами від однієї заданої ноти до іншої.

2.4. РОЗВИТОК ЛАДОВОГО ВІДЧУТТЯ**1. «Вкажіть правильне закінчення»**

Учитель грає учням знайомі мелодії, та закінчує їх не тонікою, а будь-яким іншим звуком, ще й в іншій октаві. І тільки за 4-м, 5-им разом грає правильну ноту.

Діти, заплющивши очі, показують рукою, яка з кінцевих ноток найкраще підходить до цієї мелодії. Похитування рукою з розчепіреними пальцями є сигналом, що загра на нотка не годиться, щоби нею закінчувати мелодію. Пальці стиснуті в кулак – «*кінцеву нотку взято правильно*».**2. «Ми в мажорі чи в мінорі?»**Поділивши клас на дві групи, заспівати слова «*Це мажор – це мінор*» на два голоси із запізненням (*як відлуння*); слова «*Нахил добре чуємо ми*» – в один голос (*в унісон*).

1 група	<i>Це мажор,</i>		<i>Це мінор,</i>		<i>Нахил добре чуємо ми.</i>
2 група		це мажор.		це мінор.	<i>Нахил добре чуємо ми.</i>
	ре, мі, фа#,	ре, мі, фа#,	ре, мі, фа,	ре, мі, фа,	фа, фа, ре, ре, фа, ля, ля, ре.

3. «Ручні знаки»

Навчити учнів показувати мелодії зорово-моторними символами щаблів ладу Джона Кервена.

*Озвучення назв щаблів
натурального мажору.*[Угорщина]: *do re mi fa so la ti do*
[Естонія]: *йо, ле, ві, на, зо, ра, ті, їб*
[Україна]: *раз, два, три, чо, н'ять, шість,*
*сім, вім**Озвучення назв щаблів
натурального мінору.*[Угорщина]: *la ti do re mi fa so la*
[Естонія]: *ра, ті, їб, ле, ві, на, зо, ра*
[Україна]: *шість, сім, раз, два, три, чо,*
*н'ять, шість***4. Заспівати :** «Який світлий день!» на 3-х звуках (*до-ре-мі-ре-до*).*Завдання дітям:* вслухайтеся в настрій цієї поспівки. Повторіть її ще раз. Які у вас відчуття? (*весело, радісно, приємно*)

Далі заспівати другу поспівку: «Яка темна ніч!» (*до-ре-мі бемоль-ре-до*). Вслухаємося в настрій цієї поспівки. Що змінилося? (*стало сумно, темно*)

5. «Співаєм весело та сумно»: запропонувати учням заспівати знайому пісню у різному настрої (*рисунок 1*).

2.5. РОЗВИТОК ЧУТТЯ БАГАТОГОЛОССЯ, ТЕМБРОВОГО ТА ВНУТРІШНЬОГО СЛУХУ

1. «Який варіант цікавіший?»

Поділивши клас на дві групи, співати вправу «Заспіваймо, друзі, наш канон» чотирма варіантами «запізень» другого голосу. Вибрати найцікавіший варіант.

1. *До ре мі фа зо фа мі ре до.*

До ре мі фа зо фа мі ре до.

2. *До ре мі фа зо фа мі ре до.*

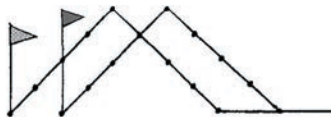
До ре мі фа зо фа мі ре до.

2. *До ре мі фа зо фа мі ре до.*

До ре мі фа зо фа мі ре до.

4. *До ре мі фа зо фа мі ре до.*

До ре мі фа зо фа мі ре до.

2. «Скільки чуєш звуків?»

- Учитель грає на фортепіано 1-4 звуки (поодинокі звуки та співзвуччя).
- Учні, заплющивши очі та виставивши перед собою руку, показують пальцями їх кількість.
- Учитель, *втримавши паузу*, називає правильну кількість зіграних звуків. Щоб уникнути помилок, граємо співзвуччя почерговими ударами пальців (із форшлагом).

3. «Хто це?»

Дидактична спрямованість гри – закріплення поняття про тембри музичних інструментів і своєрідність голосів.

Хід гри: Дітям пропонується впізнати на слух голос товаришів за тембром голосу або звучання того чи іншого інструменту.

4. «Спів зовнішній і внутрішній»

Навчившись співати пісню (*голосом, зовнішньо*), учні вчать співати її *подумки*.

Щоб перевірити вміння дітей внутрішньо уявляти музику, учитель показує однією рукою пульсацію долей, а іншою переводить учнів зі співу зовнішнього на спів внутрішній (і навпаки).

Пальці вчителя зібрані в кулак – сигнал, що співаємо в думці, внутрішнім слухом.

Розкрита рука – співаємо вголос. Сигналізувати про спосіб співу можна й за допомогою «семафорної палички» із зеленим і червоним кружечками.

5. «Прицілювання вухом»

Увесь клас напружено вслухається в зіграний вчителем звук. Після його завершення діти намагаються продовжити зіграний звук у уяві (внутрішнім слухом). За поданим знаком діти тихенько відтворюють почутий звук, намагаючись заспівати його інтонаційно якнайточніше.

2.6. РОЗВИТОК ДИХАННЯ

1. «Свічечка»

Мета: розвинути вміння правильно розподіляти дихання.

Хід гри: Діти уявляють, що в них у руках горить яскрава свічечка. Треба так проспівати звук на склад «лю», щоб не загасити свічечку («лю» в примірній зоні).

2. «Хто довше»

Мета: розвинути вокально-хорові навички, дихання, вміння правильно, економно використовувати його.

Хід гри: Діти рахують не дуже голосно на одному диханні. Перемагає той, хто довше всіх прорахує, не перериваючи дихання.

3. «Повітряні кульки»

Мета: розвинути вокально-хорові навички, вміння правильно розподіляти дихання.

Хід гри: Діти імітують здування кульки, різкий вдих, повільний видих на звук «с», на прикінці акцент.

4. «Їжачок»

Мета: Розвинути вміння правильно розподіляти дихання.

Хід гри: Робимо різкий вдих (не піднімати плечі), на звук «ф» порціями видихемо повітря.

5. «Метелик»

Мета: Розвинути вміння правильно розподіляти дихання.

Хід гри: На ниточці підвішений метелик, для того, щоб він злетів, треба подути.

2.7. РОЗВИТОК ДИКЦІЇ ТА АРТИКУЛЯЦІЇ

1. «Вокальна зарядка»

- ♦ *Радуюсь – ображаюсь.* (міміка обличчя, допомагаємо рукою)
- ♦ *Хто що любить їсти.* (відкриваємо рота, коли називають улюблені смаколики)
 - ♦ *Коник.* (кляцання язиком)
 - ♦ *Смайлики.* (усміхаємося один одному закритим ротом)
 - ♦ *Годинничок.* (рот відкритий, язичок вправо-вліво)
 - ♦ *Хом'ячок.* (надування по-черзі щок)
 - ♦ *Рибка.* (втягнути щоки)
 - ♦ *Сопілочка.* (губки витягуємо вперед, розтягуємо в боки)
 - ♦ *Сопілочка вбоки.* (втягнуті губки повертаємо вправо-вліво) та ін.

2. «Мишенята і кіт»

Мета: працювати над чіткою дикцією та артикуляцією, розвивати вокальні навички.

Хід гри: Учитель: – уявіть, що ви – маленькі мишки, а біля мене спить кіт. Треба так промовити слова пісні, щоб я почула, а кіт не прокинувся. Діти промовляють слова чітко і пошепки.

3. Декламаційні вправи

ЧИСТОМОВКИ

уж – уж – уж – біля води лежить вуж
 ушка – ушка – ушка – гусей пасе пастушка
 аж аж – аж – ми пофарбували гараж
 ашка – ашка – ашка – літає пташка
 ашка – ашка – ашка – у букеті ромашка

ось – ось – ось – бігає лось
 ись – ись – ись – на дереві сидить рись
 ась – ась – ась – на сковороді карась

і – і – і – іль – іль – іль – їде автомобіль
 і – і – і – іль – іль – іль – насипали в сільницю сіль
 і – і – і – іл – іл – іл – тягне віз віл
 і – і – і – іл – іл – іл – стоїть новий стіл
 і – і – і – ілка – ілка – ілка – липова гілка
 і – і – і – ілка – ілка – ілка – стрибає білка
 і – і – і – іч – іч – іч – розпалити піч
 і – і – і – із – із – із – заліза поклали на віз
 і – і – і – із – із – із – кінь тягне віз

зу – зу – зу – ми ведем козу
 зи – зи – зи – сіна підвези
 зи – зи – зи – поставили терези

зил – зил – зил – кислий ки-
зил

це- це – це – б'ється в грудях
серце

стерна – стерна – на колесах
цистерна

усь – усь – усь – спілку ви-
тісує дідусь

ась – ась – ась – біля ставка
сидів Івась

кар – кар – кар – підстригає
Гриця перукар

ометр – ометр – ометр –
у Рити термометр

рійко – рійко – рійко – біжить Андрійко

рійка – рійка – рійка – стоїть Марійка

оря – оря – оря – рюмсає Боря

це – це – це – кругле яйце

це – це – це – відчини віконце

це – це – це – вимий блюдце

джу – джу – джу – по галявині ходжу

джу – джу – джу – машину воджу

джу – джу – джу – на лавці сиджу

джу – джу – джу – в машині їджу

джу – джу – джу – бути уважним раджу

дза – дза – дза – росте кукурудза

дзик – дзик – дзик – купимо гудзик

яч – яч – яч – ловив м'яч

юч – юч – юч – загубив від хати ключ

їж – їж – їж – на підвіконні лежить ніж

сок – сок – сок – сиплеться пісок

сар – сар – сар – їде санітар

сат – сат – сат – я люблю салат

са – са – са – летить оса

со – со – со – куплю колесо

зуля – зуля – зуля – на дереві зозуля

люнок – люнок – люнок – намалював малюнок

лют – лют – лют – святковий салют

читель – читель – читель – дітей навчає вчитель

Заспівай пісеньку з різними закінченнями (сумно, весело).

Бі - до - лаш - на Ма - ша вчи - лась Іс - ти ка - шу:
що - ки Ма - ші в ка - ші, но - сик Ма - ші в ка - ші,

тільки в рота Маші
не попало каші.

Ну й смачненьку кашу
з'їла наша Маша.

За Ігорем Січовиком

Рисунок 1. Гра «Співаєм весело та сумно»

2.8. РОЗВИТОК ГОЛОСУ

1. «Співаємо носиком»

а) Відчути роботу свого голосового апарату. Співати на піаніссімо довгі тривалості, почергово спрямовуючи струмінь повітря то через рот (*у-у-у-у*), то через ніс (*м-м-м-м*).

б) Згадати з дітьми найперші промовлені ними слова (*діди, тятя, дай, гам*). Заспівати на одній висоті вправу *Там-м-м-м-мама, баба, тато, няня*.

в) Грати на уявних дзвонах (на одній висоті) та одночасно співати слова *бам, бом, бім, бум; сам, сом, сім, сум*. Під час співу кінцевих літер *м, н* намагатись відчувати резонування *вокальної маски* [вібрацію твердих частин лицевого кістяка і резонаторних порожнин голосового апарату].

2. «Музичний літачок»

Поклавши руку на коліно, учні гудуть найнижчу нотку (літачок «прогріває» свої двигуни).

Повільно піднімаючи руку, гудуть усе вище й вище. Запищавши як комарик, плавно ведуть свій уявний літак на посадку (повільно опускаються голосом від найвищої нотки до найнижчої).

3. «Вчимося артикулювати голосні»

Протяжно промовляючи звуки *вокальної азбуки*, формувати навички їх правильної вимови.

У – губи складено «трубочкою»;

О – розташування губ схоже на букву *О*;

А – рот широко відкритий, видовжений вниз;

Е – губи трохи розтягнуті на боки й притиснуті до зубів, відстань між зубами менша, ніж під час вимовляння звуку *А*.

И – губи «усміхаються»;

І – губи ще більш розтягуємо в посмішці; видно напіввідкриті зуби.

4. «Фізкультхвилинка для язика»

Запропонувати дітям, заплющивши очі, внутрішньо відчувати роботу язика під час промовляння звуків. Сказати, що той учень гарніше й правильніше вимовляє звуки, у кого слухняніший язичок.

а) Виставивши язика, скрутити його *трубочкою*, розігнути в *жолобок*, розпрямити як *лопатку*, зробити *чашечку* (загнути вгору кінчик і край язика).

б) Загнути язик на верхню губу, на верхні різці з зовнішнього боку (між губою і зубами), на верхні різці з внутрішнього боку.

в) Облизати кінчиком язика верхню губу (рот напіввідкритий); облизати ясна із зовнішнього боку, із внутрішнього боку, облизати кінчиком язика піднебіння.

5. «Вчимося артикулювати приголосні»

Приголосний *Л*. Притиснути до верхніх зубів кінчик язика; притиснути до зубів широкий язик-лопатку. Промовити: *Лу-ул, ло-ол, ла-ал, ле-ел, ли-ил, лі-іл. Яблуня, слива, вільха, клен. Конвалія, лілея, кульбаба, тюльпан.*

Приголосний *С*. При його вимові — губи в усмішці; зуби зближені до 1 мм; кінчик язика впирається в нижні зуби-різці; спинка язика вигнута, посередині спинки язика утворено рівчачок, по якому спрямовуємо струмінь повітря.

Закріпити вимову звуку *С* за допомогою розспівування наступних складів і слів:

Приголосний *З*. Нагадати учням, що ми говоримо і співаємо лише під час видиху повітря з грудей, що наш голос утворюється завдяки вібруванню (дрижання) голосових зв'язок. Навчити дітей правильно прикладати руку до гортані, щоб відчутти вібрацію під час звукотворення.

Закривши вуха долонями, і вимовляючи звуки *с-с-с-с*, *з-з-з-з*, відчуті різницю в роботі голосового апарату (під час вимови звуку *з-з-з-з* дрижать-вібують голосові зв'язки).

Закріпити вимову приголосних звуків за допомогою відповідних складів і слів.

З...Зір, зуб, зяблик, зубр.

Ц...Цап, цуцик, киця, синиця.

Ш...Душ, рушник, штани, шаровари.

Ж...Жук, вуж, жаба, кажан.

Ч...Чебрець, чемериця, чистотіл, гірчиця.

Щ...Дош, вогнище, щастя, борщ.

Р...Рись, тигр, беркут, орел.

Б...Біб, бобер, бабуся, барабан.

П...Просо, порох, папір, попіл.

Т...Тополя, туя, терен, тис.

Д...Дуда, дід, одуд, дрова.

В...Вовк, вівця, вовна, вус.

Ф...Флокс, фіалка, фікус, фокус.

Г...Грім, гуркіт, голос, горло.

Х...Хата, дах, хлопець, птах.

Г...Агрус, фіга, фігляр, мамалига.

Й...Йод, яйце, Йосип, Майя.

Дз...Гандзя, дзбан, дзиглик, дзига.

Дж...Джинси, джип, джунглі,

банджо.

6. «Спів звуків на одній висоті»

МІ-МЕ-МА-МО-МУ (на одному звуці)

Мета: вироблення у дітей єдиної манери співу та прикритого звукоутворення голосних складів.

7. «Двигунчик»

Мета: розвиток чистоти інтонування та чіткої дикції.

Хід гри: На звук «р», «бррр» співаємо до-ре-мі-до-ре.

1. На-ра-рі, пам-пам.

Хід гри: співаємо до-ре-мі, ре-до, у швидкому темпі, поступово піднімаючись на півтон та у зворотному напрямку.

8. «Дударики»

Мета: розвивати вокальні навички та працювати над атакою звуку.

Хід гри: Діти уявляють, що в них в руках сопілочки і співають: «ду-ду-ду» (staccato – legato)

9. «Пташки і пташенята»

Мета: розвивати звуко-висотні уявлення, вміння співати низьким та високим голосом.

Хід гри: Учитель кріпить на нотний стан магнітної дошки (*фланелеграфа*) пташку-маму, співає: – Де мої дітки? Дитина кріпить пташок (*діти знають, що обов'язково вище за пташку – маму*), співає з іншими дітьми:– Ось ми де!

10. «Художники»

Мета: розвивати звуко-висотні уявлення.

Хід гри. Учитель грає мелодію, а учні руками показують, уявляючи, що в них у руках пензлики.

Фонопедичні вправи

Учні за педагогом створюють голосом звукозображальну імпровізацію фонемами, складами, використовуючи при цьому різне темброво-динамічне, вокальне глісандування, жести. При цьому використовують різні регістри, динаміку.

1. «Санчата»

Мета: Розвиток виконання голосом прийому глісандо.

Хід гри: Короткий вдих, на звук ш, після на слог «бррр» показуємо голосову петлю зверху донизу.

2. «Кішка»

Мета: Розвиток виконання голосом прийому глісандо.

Хід гри: Показати голосом голосову петлю на м'явкання кошеняти: «мяяя-юуу».

Фонопедичні вправи за методикою В. Ємельянова:

- ♦ звукова петля (*на розвиток інтонації, перехід від звичайного вучання голосу до фальцетного*);

- ♦ шепіт хвиль та крик чайок (*шумові звуки та на працювання другого язичку, розвиває пластику, звукоутворення*);

- ♦ від шепіту до крику (*рачуємо від піано через кресендо до фортіссімо*).

Метою фонопедичних вправ є вирішення координаційних і тренувальних завдань роботи над голосом, ці вправи підготовчі, вони допомагають у вокальній роботі. Фонопедичні вправи стимулюють м'язи, що беруть участь у звукоутворенні.

Вправи поділяються на кілька груп залежно від поставлених завдань:

- ♦ голосові сигнали домовної комунікації: шип, сипіння, скрип, хрип, свист тощо;

- ♦ керування артикуляційною мускулатурою;

- ♦ довільне керування регістрами;

- ♦ вироблення співочого вібрато;

- ♦ формування механізму прикриття.

Зазначені фонопедичні вправи сприяють розширенню діапазону, збільшенню сили й яскравості голосу, легкості звучання, поліпшенню вібрато, співучості голосу, а також розкритості співочого процесу. Подібні вправи виконують роль творчих завдань, розвивають загальну моторику організму і, що найголовніше, роблять процес роботи над вправою цікавим, захоплюючим, образним.

Зразком таких вправ може бути «озвучення» вірша О. Вациєтиса «У кого що всередині» та вправа «Весняні голоси», які спрямовані на розвиток артикуляційної моторики дихання, гнучкості голосового діапазону, розуміння звукообразальної мови.

Лише позитивні емоції викликають у дитини бажання співати. Важливо правильно вибрати пісню. При цьому необхідно враховувати кілька моментів: активний словниковий запас дітей, їхні фізичні дані, музичний досвід, емоційний стан. Пісня має бути зрозумілою дітям, цікавою за змістом, з приємною мелодією, коротким текстом, легкими для вимови словами.

Головне в музичному розвитку дитини – «занурити» його в розмаїття музики, навчити «жити» нею.

♦ **Вірш О. Вациєтиса «У кого що в середині»**

У кульбабок білих – виліталка (учні легко здувають уявний пух з долоні).

У мотоцикла – бурчалка (учні супроводжують вимову звукообразальним елементом «бурр-бурр» круговими рухами кулачків).

У трактора – ричалка (роблять те саме, міцно стиснувши кулаки, вираз обличчя похмурений, кругові рухи здійснюються в повільнішому темпі, звукоімітація «трр-трр»).

У дівчат – смішинка (вимовляють «ха» й «хі» у фальцетному регістрі).

У мишки – пищалка (вимовляють тоненько й швидко «пі – пі – пі»).

У коника – іржалка (зображується іржання коника).

У вітру – здувалка (двічі довго видихається повітря).

У каблучків – стукалка (легко й рухливо цокають язиком).

У носа – сопілка (тихенько шмигають носом).

В їжачка – пихтілка (пошепки й неголосно вимовляється «пих»).

У телефоні – дзвонилка (зображують довге «тру – у – у» міжміський зв'язок, і міський – «тру, тру, тру»).

А у сонця – світлінка (кожна дитина співає будь – який звук).

♦ **Фонопедична вправа «На весняні голоси»**

Пригріло весняне сонечко (плавне дихання із змахами руками).

З пагорбів побіг веселий струмочок (буль-буль-буль, низхідний хід).

До країв наповнив величезну калюжу (ляп-ляп-ляп, висхідний хід).

Перелився через край (хвиля ш-ш-ш, з підсиленням амплітуди видиху повітря).

І побіг далі. (жур-жур-жур, низхідний рух).

Вибралися з-під кори жучки (ж-ж-ж, низький регістр).

І комашки (з-з-з, високий регістр).

Розправили крильця (крш, змахують руками).

І полетіли хто куди (тр-тр-тр, високий регістр).

Раптом під купою хмизу щось зашаруділо-Це виліз їжачок (Пих-пих-пих).

Ожив під теплим весняним сонечком мурашник, (шу-шу-шу).

Ліс наповнився пташиними голосами – (цвірінь, цвірінь).

От і прийшла весна (Кластер).

♦ **Фонопедична вправа «Взимку»**

Сніжинка разом зі своїми сестрами солодко спала в сніговій хмарі (діти роблять на звук «ш» коливання вверху, вниз).

Прилетів холодний північний вітер і завив, (гліссандо на звук «у» знизу вверху)

Потряс, поштовхав хмару (тр-р-р в низькому регістрі).

Посипалися з хмари на землю сніжинки (ой-ой-ой, низхідний рух).

Зібралися на землі великі кучугури (на звук «а» то посилюючи звучання, то затихаючи).

♦ **Фонопедична гра «Лабораторія Хмаринки»**

Дослідниця: -Подивіться, у яке незвичайне місце ми потрапили! Це лабораторія Хмаринки. Тут якісь дивні предмети. (*Пляшечки, стакани*) Я навіть не знаю, що з ними можна зробити.

Діти: -А давайте на них заграємо!

Дослідниця: -Що ж, спробуємо. (*Бере пляшечку, показує, що з ними робити*)

Дмухає у пляшечку – ось тут поселився теплий вітерець.

Бовтає пляшечкою – ось тут шелест моря.

Булькає в стакані соломинкою – це дзюрчання весняного струмочка.

Переливає воду із склянки у склянку – а це пісенька веселого дощика.

– А тепер спробуйте і ви, діти. Створимо музику весни. (*Можна під будьяку мелодію*)

♦ **Фонопедична вправа «Зустріч зими»**

Одного зимового ранку у віконце оселі, де мешкала маленька дівчинка, постукала пташечка (*тук-тук-тук*).

Своїм візитом вона повідомила про настання зими. Тільки-но дівчинка вибігла на поріг, як її підхопив легенький вітерець (*ш-ш-ш*).

Побігла дівчинка по першому сніжку, що так приємно порипував під ногами (*рип-рип*).

Раптом налетіла хурделиця і вітрисько загудів (*у-у-у*), лякаючи дівчинку. Але вона весело засміялася (*ха-ха-ха*), адже довго чекала на зиму, і радісно посміхнулася морозному сонечку (*діти демонструють посмішки*).

♦ **Фонопедична вправа «Весела гра»**

– Ну, а зараз ми пограємось,

Що у кого є дізнаємось!

Учитель:

Є в годинника спішилка

А в дівчаток є смішилка

А у мишки є пищалка

А у коника іржалка

Стукалка є в каблучків

І пихтілка в іжачків

В тигра злого є ричалка

В доброго жука – дзиччалка

Ми сідаєм на літак

Учні:

Тік-так, тік-так, тік-так

Хі-хі-хі, ха-ха-ха

Пі-пі-пі, пі-пі-пі

І-зі-зі, і-зі-зі

(рухливо цокають язичками)

(сопіння носом)

(р-р-р-р-р-р)

(ж-ж-ж-ж-ж)

Летимо угору так	(показують рух літака голосом та рукою вгору)
Випускаємо шасі	
Приземляємось усі	(показують рух літака голосом та рукою вниз)
З пагорба побіг струмок	(бовтають язичком, зображуючи булькіт струмочка)
Всюди чути спів пташок	Цінь - цвірінь, цінь – цвірінь
Вже з бурульок капотить	(клацають язичками, змінюючи форму рота)
Це ж весна до нас спішить!	(плескають в долоні)

2.9. РОЗВИТОК ТВОРЧИХ НАВИЧОК

1. «Музичний гребінець»

Прикласти до гребінця смужку тонесенького паперу. Навчити учнів грати (точніше наспівувати) мелодії на «музичному гребінчику». Нагадати їм, що гребінець завжди повинен бути чистим; що гребінець не можна нікому позичати (ні для причісування, ні для гри на ньому).

2. «Граємо на дзвонах»

Уявити, що маємо в руці колотушку великого барабана. Грати нею на уявних дзвонах мелодії пісень й одночасно співати їх числовими позначеннями щаблів ладу, назвами нот, словами.

3. «Граємо на том-томі»

Грати на *барабанчику*–*том-томі* ритми вивчених пісень. Вдаряти по уявній мембрані *том-тома* слід кінчиками усіх п'яти пальців (зібравши-заокругливши їх як при гри на фортепіано).

Грати ритми однією рукою [лівою, правою]; грати почерговими ударами лівої та правої рук.

Щоб досягти потрібного темпу, необхідно рухати лише к стю руки, піднімаючи кінчики пальців не вище одного сантиметра над уявною *мембраною том-тома* (партою, столом, книжкою).

4. «Граємо дзьобиком горобчика»

«Дзьобиком горобчика» (склавши разом вказівний і великий пальці правої руки; три інші – в кулачок) грати мелодії на німій клавіатурі фортепіано.

5. «Учимося грати двома руками»

Навчитися грати мелодії з *двох звуків* на дзвонах, ксилофоні, фортепіано.

а) Учитель повертається плечима до класу і, похитуючись як *ведмедик* (вправо-вліво), показує з якого боку беремо нотки пісні (наприклад, «Ходить котик») на уявних дзвонах.

б) Учні, похитуючись разом із вчителем, вдаряють долонями по уявних дзвонах.

в) Звужують рухи; грають мелодію вказівними пальцями («*двома дзьобиками горобчиків*») на німій клавіатурі фортепіано (на двох чорних клавішах).

г) Учні, які найкраще виконали завдання, учитель запрошує заграти мелодію пісні на справжньому фортепіано (ксилофоні, синтезаторі).

6. «Запам'ятовуємо пальцівку (аплікатуру)»

Повправлятися у швидкому називанні показаних учителем пальців.

Для гри на фортепіано, акордеоні, синтезаторі:

Великий – *перший палець*. Вказівний – *другий*. Мізинець – *п'ятий*.

Палець номер три – *середній*. Палець номер чотири – *безіменний*.

Для гри на гітарі, скрипці, мандоліні, а також на сопілці (див. ноти; пропозиція Ольги Дверій):

Вказівний палець лівої руки – *перший палець*. Середній – *другий*.

Безіменний палець лівої руки – *третій*. Мізинець – *четвертий*.

7. «Імпровізуємо супровід»

Супроводжувати спів пісень (наприклад, спів забавлянки «Тосі, тосі») виплескуванням найрізноманітніших ритмів (кому як вдасться). Навчити учнів використовувати для імпровізації супроводів бубон, трикутник, дзвіночки тощо.

8. «Ритмізуємо та інструментуємо тексти»

Зі слова народжується спів. Вчімо учнів правильно вимовляти слова. Вчімо міняти темп і ритм промовляння слів. Вчімо *«інструментувати»* свою мову, тобто відтворювати слова в найрізноманітніших відтінках тембру (легко, світло, прозоро, гулко, в'язко тощо).

Навчімо дітей ставити в мові логічний (смысловий) наголос, тобто виділяти найважливіші щодо смислу слова підвищенням інтонації, зміною динаміки, сповільненням темпу, паузою тощо.

Нащо хлопець купив шапку? – Щоб носити.

Нащо хлопець купив шапку? – Бо хусток хлопці не носять.

Нащо хлопець купив шапку? – Бо задурно не дають; а красти – це великий, непростимий гріх!

Ритмо-декламатійні вправи повинні розковувати учнів; будити творчу уяву, фантазію; приносити радість, утіху від створених, зімпровізованих просто на уроці нових ритмів та інтонацій.

Поміркувати над змістом наступних загадок. Промовляти їх кількома варіантами:

а) із звичайною гучністю та пошепки;

б) промовляючи їх на одній висоті, піднімаючись голосом від низьких до високих звуків, опускаючись від високих до низьких;

в) промовляючи загадки у швидкому темпі, у повільному темпі; промовляючи із прискоренням, сповільненням, зупинками тощо.

<i>Не вогонь, а печеться. Що це?</i>	(Кропива)
<i>Не звір, не птиця, а носик – як спиця. Хто це?</i>	(Комар)
<i>Сини в шапках, а батько – ні.</i>	(Дуб, жолуді)
<i>Сам у церкві не буває, а других туди скликає.</i>	(Дзвін)
<i>В яким лісі нема листя?</i>	(В бору)
<i>Маленьке, легеньке, а через хату не перекинеш.</i>	(Пір'іна)

Промовляти нижчеподані тексти у різних метро-ритмічних і тембрально-інтонаційних варіантах, ілюструючи їх зміст мімікою, відповідними рухами рук, тіла.

Запропонувати дітям створити на основі запропонованих текстів «двоголосну музику».

Водовіз воду віз. Добре слово краще за цукор і мед.

Ногач ногатий, очак окатий з води визирає. Хто це? (Ква-а-а-а-а!)

На дзвіниці у дзвони дзвінко дзвонить дзвонар.

9. «Мелодизуємо діалог»

а) Учитель співає речення-запитання, закінчуючи мелодію нестійким щаблем.

б) Учень співає-імпровізує речення-відповідь, закінчуючи мелодію тонікою.

10. Музично-дидактична гра «Додай підголосок»

Увесь клас тихенько співає одноголосну пісню. Один із учнів імпровізує – додає підголосок.

11. «Придумай мелодію»

а) **Запропонувати учням придумати мелодію до слів:**

Весна красна вже прийшла і тепло нам принесла. Ясне сонце угорі засміялось діворі.

- ♦ Послухати 3-4 варіанти придуманих учнями мелодій. Заспівати вірш із народною мелодією.

- ♦ Звернути увагу на мелодичні звороти, які найкраще узгоджуються з настроєм, з ритмом вірша.

- ♦ Вдосконалюймо «композиторський хист» учнів придумуванням власних мелодій; з наступним порівнянням мелодій учнів із мелодіями професійних авторів.

б) **Придумати-зімпрівізувати мелодії до віршів:**

1. *Наварили смакоти – будем їсти я і ти.*

А сорроки та воррони будуть їсти макаррони!

1. *Кво-кво-квочка край горбочка кво-кво-квокала собі.*

Кур-курчаток квочка-мати так скликала на обід.

2. *Усі гарні люди до церкви ступають: моляться, співають, – Бога прославляють.*

12. «Хто швидше?»

Позмагатися з учнями у швидкому називанні нот звукоряду вгору та вниз від заданої вчителем ноти. Секундомір допоможе визначити переможця.

До ре мі фа соль ля сі до – до сі ля соль фа мі ре до.

Ре мі фа соль ля сі до ре – ре до сі ля соль фа мі ре. тощо

Повправлятися з учнями у швидкому називанні нот вгору та вниз *по терціях* (перестрибуючи через одну нотку), *по квартах* (перестрибуючи через дві нотки).

13. «Рухи-сигнали, звуки-сигнали»

Використовуймо в роботі з дітьми рухи-сигнали.

Піднята вгору рука (як звичайно) означає – *«дозвольте вийти з класу»*.

Піднятий вгору кулачок – *«знаю відповідь, можу відповісти»*.

Рука звернена долонею до вчителя – *«хочу запитати»*.

Розкрита рука звернена до вчителя тильною стороною – *«не розумію, відповіді не знаю»*.

Вживаймо для означення часто повторюваних дій та видів діяльності умовні звукові сигнали [фрагменти музичних творів, послідовності акордів тощо], які замінятимуть словесні вказівки: *Встаньте!, Сідайте!, Заплющіть очі й уважно слухайте музику!* і т. п.

14. «Диригент»

Щоб учні навчилися правильно поєднувати афтактовий рух із вдиханням, говоримо:

Поставте руки перед собою на ширині плечей долонями донизу. Уявіть, що в руках у вас дві великі ложки, і ви начерпуєте ними із двох казанків варення (вишневе, айвово ... – на ваш вибір).

Варення дуже смачно пахне, тому одночасно із черпанням, ми глибоко вдихаємо його аромат. Починаємо спів лише тоді, коли рука йде донизу (коли кладемо варення на хліб).

Вивчаючи з учнями диригентські схеми, кожен з них виконуймо чотири рази.

За першим разом нагадуємо напрям руху.

За другим – імітуємо голосом гру на барабані з тарілкою.

За третім разом – рахуємо долі такту.

За четвертим – знімаємо звук наприкінці останньої долі (частки) такту.

Схема «на 2»: Вниз-вгору, *бум-цик*, раз-два, *ра-аз-хоп!*

Схема «на 3»: Вниз-вбік-вгору, *бум-цик-цик*, раз-два-три, *раз-два-а-хоп!*

Схема «на 4»: Вниз-разом-вбік-вгору, *бум-цик-цик-цик*, раз-два-три-чотири, *раз-два-три-и-хоп!* (На слові «хоп!» ніби хапаємо пальцями зернятко в уявному яблучку).

15. «Допоміжні рухи»

Майже до кожної пісні можна придумати декілька рухів, які збагатять її виконання. Співаючи, наприклад, забавлянку «Горошок-кокошок», торкаємося правою рукою кінчиків пальців лівої. На слові *біб* хапаємо за великий палець і легенько тягнемо (ніби відриваючи стручок бобу).

Кожен учитель знає, як важко домогтися невимушеної і водночас динамічної постави під час співу чи гри на музичних інструментах. В учнів надмірно піднімаються плечі (*у момент вдихання повітря*), сковуються рухи голови [що одразу відбивається на якості виконання творів].

Ярослав Михайлюк і Олександр Цалай-Якименко (*автори кн. «Музична грамота в моделях»*) радять учити дітей вмінню знімати напругу зі своїх м'язевих груп. Коли плечі занадто підняті – запропонуйте учням виконати плечима ряд рухів (відвести плечі назад («Гордий»), подати вперед («Холодно»), підняти плечі («Не знаю»), опустити («Знову двійка»), зробити плечима невеликі рухи по колу, повернутися у вихідну позицію («Бадьорий»). Ці рухові маніпуляції можна виконувати навіть під час концерту. У цьому випадку їх слід робити із мінімальною амплітудою. Можна й зовсім без зовнішніх проявів – лише з їх внутрішнім уявленням.

Якщо учні втомилися, то проводимо фізкультхвилинку для шиї. Назви положень голови («Поглянь вправо», «Поглянь вліво», «Жайвір», «Степова далина», «Задума») – це слова-пускачі, які конкретизують суть кожної вправи та емоційно забарвлюють її, сприяючи міцнішому закріпленню рухового рефлексу. Виконуються вправи з максимальною амплітудою відхилень.

Після кількаразового повтору вправ (два-п'ять разів) учні зупиняються і викликають у собі внутрішнє відчуття цих рухів. Словесні команди вчителя подаються при цьому такою ж інтонацією, що й для справжніх рухів. Темп виконання реального руху і уявного теж має бути однаковим.

16. «Лексика зі звуками довкілля»

У кожній мові є слова, які відтворюють звуковий образ певних подій, явищ природи. Вслухаймося в «музичні слова». Запам'ятаймо їхнє значення, повправляймося в їх чіткій вимові.

Благовіст – Дзвоніння перед початком святої Літургії; церковної відправи, служби.

Гул – Віддалений або тривалий шум, що часто утворюється внаслідок злиття багатьох звуків.

Гук – Сильний звук, шум.

Гуркіт – Звуки від ударів, падіння, розрядів; переважно протяжні, розкотисті.

Рокіт – Розкотисті звуки, що зливаються в монотонне звучання (про море, хвилі).

Гукати – Видавати сильні, різкі звуки, шуми (*зують* паровози, грім).

Гукувати – Тихенько повторювати «гу-гу» (дитина, мати до дитинки).

Гукати – Голосним викрикуванням пропонувати щось, запрошувати когось.

Галас – Безладне звучання багатьох голосів; *крики, гамір*.

Буча – Великий крик, галас, тривога; сварка, колотнеча.

Легіт – Легкий прийємний вітерець. Переносно: шум, гомін (напр. *Невгавава пташиний легіт*).

Щебет – Спів ластівок, солов'їв, жайворонків, щиглів та ін. Переносно: швидка, жвава мова.

Воркувати – Про своєрідні переливчасті звуки голубів, горлиць. Переносно: ніжно розмовляти.

Воркотати – Те саме, що *муркотати, мурчати* (про kota). Переносно: *бурчати*.

Гелготати, гелготіти (гегати, гелгати, гегекати, гагакати) – Видавати звуки властиві гусям.

Курликати – Утворювати звуки, що нагадують крик журавля («*курли-курли*»).

Клекотати – Видавати переривчастий звук (про деяких великих птахів – орлів, журавлів). Бурхати, вирувати (про рідину). Глухо булькотіти (в грудях, горлі при хворобі).

Каркати – (про птаха родини воронових).

Кажкати – (про качок).

Крякати – (про качку, ворону, рідше жабу).

Хававкати – Видавати своєрідні приглушені звуки (про перепела, пугача, деяких ін. птахів).

Цівікати – (про горобців, синичок).

Цвірінькати – (про горобців, щигликів); *щєбетати*.

Ціпкати – (про курчат).

Кукурікати – (про півня), *кудкудакати* – (про курку).

Кувати – (про зозулю).

Кувікати – (про порося).

Цвірчати – (про цвіркунів, коників); *сьюрчати*.

Стрекотати – Видавати різкі, короткі й часті, схожі на тріск, звуки (про птахів, комах).

Дзижчати – (про комах).

Сьюрчати – (про коників, цвіркунів і т.ін.).

Джеркотати – (про птахів і комах).

Деркати – (про деркача), *дерчати*, *деренчати*.

Цінькати – Видавати слабкі пискливі звуки (про птахів).

Ячати – Жалібно кричати, квилити (про птахів, переважно лебедів).

Музикати – Стиха, невиразно наспівувати.

Куржикати – Стиха попискувати (переважно про свиней); *перен.* тихо наспівувати.

Лопотіти – Розвіюючись на вітрі, видавати глухі звуки. Видавати такі звуки під час бігу.

Лепетати – Говорити нерозбірливо, неправильно (про дитячу мову); *лебедіти*.

Сюсюкати – Заміняти шиплячі звуки свистячими. Підроблятися під мову дитини.

Мимрити – Говорити тихо, невиразно, ледь розтуляючи вуста; *бурмотіти*.

Гугнявити – Говорити, співати нерозбірливо, у ніс.

Бубоніти – Говорити невиразно; *бурмотіти*.

Жебоніти – Говорити швидко, весело, з охотою, але неголосно. Створювати тихі, одноманітні звуки (про дзюркотіння струмка, шелест і т.ін.).

Хавчати – Видавати хрипкі звуки; *хрипіти*.

Кахикати – кашляти, бухикати.

Сап – свистячі звуки під час важкого дихання.

Брязжчати – (про металеві, скляні предмети).

Бриніти – (переважно про струни); *дзижчати* (про комах); *дзьюрчати* (про воду).

Дзеленчати – (про дзвоник, скляні та ін. предмети); *дзвонити*, *дзвеніти*.

Дзвякати – (про гроші, удари шабель).

Дзоркати – (про ключі, ланцюг; зернята до миски); брязкати.

Деренчати – (про шибки, посуд, голос).

Шурхотати – (про пісок, траву, листя); шурхати, шарудіти, шелестіти.

Шемріт – Легкий шум, шерех і т.ін.

Шелест – Легке шарудіння; шерех, шерхіт.

Шушукувати – Говорити пошепки, таємно від інших.

Шварготіти – Говорити швидко, нерозбірливо (переважно іноземною мовою).

Гойкати – Покрикувати «гой».

Вівкати – Вигукувати звук і (*I-i-i-ixx!*).

Горлати – Голосно говорити; кричати або співати на все горло.

Галасати – Сильно кричати.

Гарчати – Видавати низькі погрозливі звуки (про тварин).

Валувати – Невгамовно гавкати.

Скавучати – Повискувати, скавуліти.

Дзвякати – Пискливо гавкати (про маленьких собак).

Хурчати – Видавати однотонні, одноманітні звуки (про прядку, млинок, табунець качок).

Цигикати – Погано, невправно грати, видобувати одноманітні негармонійні звуки; *пиляти*.

Уикварити – Заграти, затанцювати і т. ін. швидко, енергійно, старанно.

Бубнити – Грати на бубні; стукати, тарабанити.

Хлюпати – (про воду, грязь).

Хлипати – Посилено, судорожно вдихати від плачу або сміху.

Хляпати – Утворювати глухий короткий звук, ударяючись об що-небудь; ляскати (про двері).

Сякатися – Різкими видихами очищати ніс від слизу.

Шморгати – Із шумом утягувати повітря.

Жвяхтіти – Шльопаючи по грязі, створювати певні звуки. Намокши, жвяхтять водою взуття.

Чмихати – Сміятися, усміхатися, видаючи глухі звуки носом, устами; *пирхати*.

Цобкати – Вигукувати «цоб», повертаючи волів ліворуч.

Цабекати – Вигукувати «цабе», повертаючи волів праворуч.

Цьвохкати – Видавати різкі свистячі звуки (про батіг, різку і т.ін.).

Вицати – Видавати уривчасті, різкі, пронизливі звуки.

Строчити – Швидко, безупинно говорити.

Галакати, галайкати – Голосно розмовляти; *базікати*.

Сичати – Видавати звуки, які нагадують протяжну вимову звука «с». Переносно: говорити здавленим від люті, злоби, роздратування голосом.

Шепелявити – Вимовляти свистячі звуки (с, з) як шиплячі (ш, ж); *шепеляти*.

Шенім – Тихе мовлення, при якому звуки вимовляються без участі голосових зв'язок.

Ущухати – Переставати звучати, лунати, чути; замовкати, нишкнуту, заспокоюватися.

Хроніти. Хрустіти. Лускати. Ляскати. Ляцати. Рипіти. Хрумати, хрумтіти?

Сьорбати. Жвакати. Чавкати, чвакати. Плямкати?

Цокати. Цмокати. Тікати, тіткакати. Цитькати. Бухати. Бамкати?

17. «Ставаймо композиторами»

1. Добре грає в доміно наш сеньйор Помідор. До до до, до до до.

2. Ремінь гарний шкіряний в мене є. Ре ре ре.

3. Мій міцний стародавній мікроскоп сіяє позолотою. Мі мі мі.

4. Фарба біла, синя жовта і помаранче - ва. Фа фа фа.

5. Золото, соняю, сосях. Соменя, солов'ятко, сорок сорок. Соль зо соль соль.

6. Ляля Яся пла-че, спати хоче Я-ся. Ля ля ля ля.

7. Сіно й сіль коник утв - білогривий коник Поні. Сі сі сі.

8. Досі доглядач я кіз, овець ланів дозорець. До до до.

Учимося компанувати (тобто створювати) пісні, інструментальні п'єски. Аналізуємо чужі мелодії; пробуємо вдосконалити, переінакшити їх. Спробуємо, наприклад, вкоротити або продовжити мелодії вправ для запам'ятовування звукової висоти «білих» клавішів-нот:

1. *Добре грає в доміно – Помідор;*
2. *Ремінь гарний, шкіряний – ось дивіться, весь в оздобах – в мене є.*

Список використаних джерел

1. Артюх М. Логопедична допомога дітям з вадами мови. Київ: ВІПОЛ, 1996.

2. Вокально-хорова робота на уроках музики в початкових класах. URL: <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-13382BCA96964/> (дата звернення: 13. 04. 2018)
3. Дверій Р. Музично-дидактичні ігри // Мистецтво та освіта. 2007. № 1, 2.
4. Значення хорового співу на уроках музичного мистецтва. URL: https://knowledge.allbest.ru/music/3c0a65625b3ad69a5c43a88421206c36_0.html#text (дата звернення: 13. 04. 2018)
5. Леонтович М.Д. Практичний курс навчання співу у середніх школах України. Київ : Музична Україна, 1989.
6. Мистецтво: підруч. інтегр. курсу для 1 кл. закл. заг. серед. освіти / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, О. М. Колотило. Київ : Генеза, 2018. 144 с. : іл.
7. Михайлюк Я., Цалай-Якименко О. Музична грамота в моделях. Київ-Долина : СКУ, 1989.
8. Михаськова М. Модель розвитку вокально-інтонаційних навичок на уроках музики в початковій школі в процесі розспівки. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/46/marinamihalska.pdf (дата звернення: 13. 04. 2018)
9. Міленіна Л.В. Розвиток вокально-хорових навичок на уроках музичного мистецтва. URL: <https://vseosvita.ua/library/rozvitok-vokalno-horovih-navicok-na-urokah-muzicnogo-mistectva-115810.html> (дата звернення: 13. 04. 2018)
10. Науменко С. Музично-естетичне виховання дошкільнят. Київ : Магістр-S, 1996.
11. Павлицева О. Методика постановки голосу. Москва : Музыка, 1964.
12. Плющик Є. В., Омельчук В. В., Федорченко В. К. Лекції з курсу «Хорознавство». 1-е вид. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. з іл.
13. Світайло С. В. Методика роботи з дитячим хоровим колективом : навч.-метод. посібник для студ. вищих навч. закладів III–IV рівня акредитації. Київ : Унів. коледж Київського ун-ту ім. Бориса Грінченка, 2016. 140 с.
14. Скороход А.С. Хоровий спів як основний вид діяльності на уроках музичного мистецтва в загальноосвітніх навчальних закладах. URL: pyliavskazosh.km.sch.in.ua/Files/downloads/Хоровий%20спів.docx (дата звернення: 13. 04. 2018).
15. Словник української мови (в 11-ти томах). Київ : Наукова думка, 1971.
16. Стулова Г. Хоровий клас. Москва : Сов. Композитор, 1989. 212 с.
17. Теплов Б.М. Психологія музикальних способностей. Москва-Ленинград : АПН РСФСР, 1947.

РОЗДІЛ III. ХУДОЖНЬО-ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА

3.1. ВОКАЛЬНО-ХОРОВА РОБОТА

Музика височіє над усіма верствами населення незалежно від доходів, соціальної приналежності й освіти. Музика говорить з кожним – не лише з людиною, але і з твариною, рослиною. Птахи самі творять її, змії заворожені нею, а кити і дельфіни співають один одному серенади. З настанням космічної ери музика вищих сфер, музика Всесвіту, стає реальністю. Космічний корабель «Вояджер» несе на своєму борту аудіокасету із записом музики, вмикаючи Баха, Бетховена, рок і джаз, разом з народною музикою декількох країн на випадок зустрічі з позаземними цивілізаціями, які зможуть отримати задоволення, слухаючи її.

Музика стає єдиною мовою сучасного світу. Люди сьогодні витрачають значно більше грошей, часу і енергії на музику, чим на книги, кіно або спорт. Найпопулярнішими культурними іконами нашої ери є не лики святих, а образи співаків і музикантів. Разом з нашою прихильністю і пристрасною до концертів рок-музики і компакт-дискам, стереосистемам і телепрограмам MTV, моделі нашої поведінки також значною мірою будуються на музичній основі.

Музика – це мистецтво створення звуків, які відкривають перед людством величезний світ людських почуттів, настроїв і почуттів. З музикою ми стикаємося постійно, незалежно від способу життя, статусу й рівня інтелекту.

Музика являє собою складну комбінацію звуків, тембрів, акцентів, ритмів, що підпорядковуються певним правилам, вона глибоко укорінена в людській природі. Мозок людини ще з раннього дитинства налаштований на її сприйняття. Вже в перші місяці життя діти відрізняють гармонію від дисонансів. Вже давно доведено, що музика має великий вплив на людину: заспокоює, коли ми чимось переймаємося, надихає на творчість, посилює віру, якщо ми в чомусь не впевнені, допомагає відновити сили, коли ми втомлені. Кожен бере від музики те, що йому необхідно на певний момент, те, чого потребує.

Протягом багатьох віків, з того періоду, коли людина вперше почала не тільки видобувати звуки, а й творити за їх допомогою відповідний пласт культури, роль музики постійно зростала. Таким чином вплив музики на загальнопсихологічний та й фізичний стан людини є унікальним.

Музика зачаровує нас, і, підкоряючись її чарам, ми змінюємося. Музика сприяє розвиткові мови та моторних здібностей у дітей. Так, ранні заняття музикою помітно впливають на розвиток головного мозку.

Спів – найпоширеніший і найдоступніший вид мистецтва і усіх часів і народів, оскільки доступність мистецтва співу зумовлена тим, що співочий інструмент завжди при собі.

Спів не тільки дарує виконавцеві приємність, але також удосконалює й розвиває його слух. Дихальну систему (остання тісно пов'язана із серцево-судинною

системою). Отже, займаючись дихальною гімнастикою, співак змінює своє здоров'я, крім того, спів тренує артикуляційний апарат, без активної роботи якого мова людини стає нечіткою, невиразною. До того ж, правильна, чітка, зрозуміла мова є свідченням правильного мислення [3].

Сприйняття мистецтва через спів – важливий елемент естетичної насолоди. Відображаючи дійсність і виконуючи пізнавальну функцію, текст пісні й мелодія впливають на людину, виховують її, формують погляди та почуття. Музика може повністю змінити світогляд людини, навіть спонукати її до тих чи інших вчинків.

Колись давно у загальноосвітніх школах учителі намагались дати дітям ази музичної грамоти – школярі на початковому рівні вивчали ноти, виконували музичний звукоряд та уривки пісень по нотах (сольфеджування). На сьогоднішній день Нова українська школа на уроках мистецтва починаючи з першого класу повертає учням знайомство з нотним записом (нотний стан, скрипковий ключ, ноти в межах I октави, тривалості звуків – ціла, половинна, чверть, восьма). У другому класі учні продовжують знайомство з нотною грамотою та вже орієнтуються в поняттях нотної грамоти.

Учителям мистецької галузі потрібно приділяти велику увагу виконанню пісень по нотах, у такому випадку діти-виконавці будуть точно керуватись нотним текстом (правильно виконувати мелодію пісні), крім того завжди можуть відновити забутий текст пісні по нотах або створити, навіть, свій музичний твір.

У дитячому віці голосовий апарат ще не сформований, тому треба дуже обережно підходити до навчання молодших школярів співу. Але разом з тим, виховання голосу з раннього віку з метою розвитку слуху й дихання є дуже корисним. У такому віці легше піддаються виправленню носові та горлові недоліки голосу завдяки легкості й рухливості окремих частин голосового апарату. Отже, голос – це найкращий інструмент в тілі людини, який створила природа. Але на кожному інструменті треба вчитися грати, щоб ним майстерно володіти.

Зверніть увагу: у дітей голоси дзвенять, вони приємні, природні. Але згодом голос може ставати приглушеним чи пронизливим, верескливим, деякі говорять «в ніс», чимало «ковтають» слова, склади, окремі звуки чи «вистрілюють» їх. Це свідчить про те, що у вивченні мови і взагалі у мовному вихованні щось недопрацьовано. І дуже важливо навчитися правильно дихати, виробляти так зване фонаційне дихання, яке забезпечує гарне звукове мовлення, інтонаційну виразність. Для дитячого співу варто вибирати невеликі пісеньки, написані на середній ділянці діапазону [3].

Ще одна спеціальна навичка яку потрібно розвивати в учнів – спів без супроводу. Коли дитина співає й не відволікається на супровід музичного інструменту. Діти повністю зосереджуються на власних відчуттях: слухових, м'язових, резонаторних та ін. така концентрація уваги підсилює сприйняття цих відчуттів при співочому голосоутворенні, активізує пам'ять (допомагає співакові краще й швидше запам'ятати як потрібне звучання, так і всі рухи, пов'язані з ним). Це не тільки стимулює розвиток вокального слуху, налагоджує чітку координацію між слухом і голосовим апаратом, але й формує та вдосконалює вокальні навички.

Як свідчить практика, при переході до співу без супроводу краще проявляється природний тембр голосу, який звучить рівніше, з'являються нові барви у голосі дитини.

Щоб створити сприятливі умови для роботи голосового апарату під час співу а *capella* слід добирати пісні з обмеженим діапазоном (не більше октави) і виконувати їх у зручній октаві (*інюді у підручнику викладені пісні у непристосованій тональності для виконання учнями, і не тільки молодшими*) [3].

Загальнокультурний рівень учнів потрібно підіймати не тільки співом, потрібно слухати якомога більше різноманітної музики – не тільки вокальної, але й інструментальної.

Потрібно більше давати дітям слухати співаків і музикантів високого професійного рівня. Це не тільки сформує добрий музичний смак, але й допоможе в роботі над формуванням голосу. Коли звучить пісня, ваш голосовий апарат і м'язи повторюють роботу м'язів і голосового апарату виконавця. Тому, слухаючи хорошого співака, діти набувають правильних навичок співу.

Сучасні пісні для дітей, безумовно, мають бути присутні у репертуарі, але вибирати їх слід правильно, оцінюючи як з точки зору художніх цінностей, так і за їх стилістичною суттю. Більшість дитячих пісень, що з'явилися в останні роки, написані в стилі популярної естрадної музики. Враховуючи той чинник, що сучасні діти зростають у звуковому полі поп-культури, подібний репертуар засвоюється ними із легкістю.

Бажання дитини співати – це її самовираження, прояв її індивідуальності, і вокальна музика має бути засобом виявлення творчого потенціалу кожного. Поп-культура наших днів, як правило, не сприяє розкриттю особистісно-суб'єктивного у людині, в підганяє її духовні запити під середній шаблон комерційного формату [3].

Як результат, чимало педагогів на сьогодні відмовляються від класичного репертуару і використовують у роботі з учнями переважно «модні» пісні із мюзиклів або мультфільмів, виправдовуючи таку позицію небажанням дітей співати класику. Але покликання педагога у тому, щоб залучити учня до цього світу, який значно відрізняється від повсякденності, показати його красу та різноманітність. І через свій вокальний та музичний розвиток дитина вчиться розуміти класичну музику та любити її [3].

Сьогодні дуже важливим стає питання: чому віддати перевагу під час співу – «живому» акомпанементу чи фонограмі – не стоїть. Спів під фонограму є невід'ємною складовою сьогоденного мистецького життя [1, с. 71]. Оскільки «тепер на перший план вийшли шоу, видовищність, необхідність утримувати глядача своїми костюмами» [3, с. 201], дітям теж хочеться співати під фонограму, наслідуючи улюблених зірок.

Отже, електронний акомпанемент – частина сьогонішньої музичної культури, а тому повне виключення фонограм з навчального процесу було б недоречним. У той час повна заміна інструментального акомпанементу фонограмами на уроці мистецтва неприпустима. А отже, фонограми і супровід акустичних інструментів мусять співіснувати. Так, ряд композиторів викладають власні пісні на сторінках підручника не тільки у нотному додатку, а й популяризують свій репертуар за допомогою дисків з фонограмами пісень (Н. Май, І. Тарнавська, В. Сокур, А. Олейнікова та інші), що охоче використовують вчителі музики та мистецтва. Та й учні охоче співають під фонограму.

Часом здається, що фонограма збагачує супровід порівняно з «живим» акомпанементом фортепіано або баяна, та й рівень виконавства вчителів теж різниться – учителі початкових класів програють у цьому вчителям-музикантам. Варто зазначити, що **використання фонограми** в навчальній та позакласній роботі несе в собі як *позитивні*, так і *негативні* моменти.

Серед **позитивних сторін використання фонограми** для учнів: збагачення звучання музичного твору новим забарвленням, що створює більшу привабливість для учнів; асоціація співу під фонограму в учнів із сучасним виконанням пісні – «як у відомих естрадних співаків», що є «крутими». Для вчителів застосування фонограми звільняє вчителя від обов'язку вчити акомпанемент, зосереджувати увагу на ньому під час розучування пісні та створює більше можливостей працювати з учнями над інтонацією чи втіленням виконавського плану пісні.

Водночас варто пам'ятати про певні **недоліки використання фонограм**:

- ♦ Фонограма супроводу є лише імітацією живого оркестру, вона раз і назавжди створює жорсткі рамки виконання – темп, динаміку та ін., відхилення від яких неможливе. Це позбавляє учнів можливості виступати співтворцем твору – вносити елементи творчої, музичної, акторської, пластичної імпровізації.

- ♦ Фонограми-«плюсівки» створюють передумови для того, щоб дитина не стільки вчилася співати, скільки копіювала манеру (і не завжди бажану) того чи іншого виконавця.

- ♦ Фонограми-«плюсівки» можуть позбавити учнів мотивації навчатися співати красиво, правильно, розвивати співацькі навички та ін. вони можуть бути використані як ілюстрація твору або під час зйомок відеокліпу.

- ♦ Спів під фонограму позбавляє учнів-виконавців виправлення помилки: якщо концертмейстер чи вчитель може «почекати», «підхопити» музику, то з фонограмою можна «розійтися».

- ♦ Занадто гучне звучання фонограми здатне негативно впливати та музичний слух дітей.

- ♦ Постійний спів під фонограму затримує розвиток музичальності юного виконавця, бо позбавляє його можливості навіть незначною мірою імпровізувати в плані тембру та агогіки [2, с. 27].

Звичайно, не треба думати, що наступ комп'ютерних технологій є негативним явищем. У той же час необхідно зберегти в музичному навчанні та виконавстві таку цінність, як «жива музика», що «організує духовне спілкування людей» [4, с. 37]. Саме акустичний інструмент здатний передати всю глибину та найтонші нюанси людських почуттів.

У своїй статті «Дитячий пісенний репертуар: аналіз і вивчення на уроках музичного мистецтва» автори Карпенко С. В. Та Заболотний І. П. висвітлюють поради щодо застосування фонограм під час вивчення пісенного матеріалу на уроці. Пропонуємо їх вашій увазі:

- ♦ на *етапі розбору пісні* взагалі **не варто вмикати фонограму-«плюс»**. Її можна запропонувати учням послухати для створення першого враження про пісню, але вивчати її слід під музичний інструмент. Такий спосіб розучування надає вчителю можливість оперативніше реагувати на інтонаційні помилки учнів і одразу ж реагувати їх;

♦ в початкових класах бажано **інколи застосовувати фонограми**, де в акомпанементі чітко звучить мелодія: діти ще не впевнено інтонують, і відтворення мелодії буде сприяти розвитку їх ладового чуття, мелодійного слуху. Фонограми ж без мелодії, тобто самостійний супровід, буде в пригоді досвідченим виконавцям, які здатні впевнено тримати свою партію на фоні поліфонічного або акордового акомпанементу;

♦ на уроках, коли співає весь клас, бажано **не застосовувати мікрофони**, краще підтримувати помірний рівень звучання, зумовлений природною силою дитячих голосів. Потужність фонограми в класі не повинна перевищувати прирощене звучання фортепіано або баяна та заглушити співаків;

♦ інколи педагоги застосовують *караоке*: такі фонограми легше дістати, вони мають прийнятний рівень якості. Караоке в перекладі з японської означає «пустий оркестр» і передбачає, окрім звучання музичного супроводу, ще й показ тексту на телеекрані, хоча цим практично можна нехтувати. Професійно записані фонограми для караоке в певних межах можуть застосовуватися на заняттях з дітьми;

♦ варто давати слухати взірцеві варіанти виконання того чи іншого вокального твору – як у власному, вчительському виконанні, так і в запису. Фонограми, які опрацьовані з метою «приглушення» вокальної партії, обмежено можуть бути прийнятними, хоча не кожний учитель музики здатний переробити таким чином на комп'ютері «плюсівку».

Отже, фонограма має свої позитивні сторони, а саме: розвиває почуття ритму і сприяє ритмічному співу, формує навички співу у мікрофон тощо. Проте спів під фонограму обмежує музичну творчість учнів, не залишає можливостей музичної імпровізації, впливає на музичну культуру учнів, адже дітям корисніше слухати багато взірців «живого» – якісного і високопрофесійного виконання музичного твору. З урахуванням цього в освітньому процесі важливо сполучати обидва види супроводу виконання пісень учнями [2].

Список використаних джерел

1. Бороздин А. О. Караоке на уроке : (новые информационные технологии в общем музыкальном образовании) // Музыка в школе. 2006. № 5. С. 69-72.
2. Заболотний І. П., Карпенко Є. В. Дитячий пісенний репертуар: аналіз і вивчення на уроках музичного мистецтва // Мистецтво та освіта. № 1 (91) 2019. С. 23-28.
3. Откидач В. Естрадний спів і шоу-бізнес. : навч.-метод. посіб. Вінниця : Нова книга, 2013. 368 с.
4. Тарапата-Більченко Л. Філософія музики в педагогічній інтерпретації // Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції: теоретичні та методичні засади розвитку. Тези міжнародної наукової конференції 3 червня – 2 липня 2004 р. Київ – Суми : вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2004. 397 с.

3.2. РОЗВИТОК МУЗИЧНО-РИТМІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ ГРИ НА НЕМЕЛОДИЧНИХ (ЕЛЕМЕНТАРНИХ) ІНСТРУМЕНТАХ

Валентина Мартинова,
методист Луганського ОІППО
(м. Северодонецьк Луганської області)

*Не звужуйте життя до уроку,
а урок розширюйте до життя.*
П. Блонський

Соціально-економічні завдання розвитку нашої країни зумовлюють пошук оновлених підходів до їхнього розв'язання. Українській державі необхідне покоління з високим рівнем культури і освіченості, здатне сприймати національній й загальнолюдські цінності, творчо діяти в будь-якій сфері соціальної практики.

Музичне виховання відіграє важливу роль у становленні особистості людини. «Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї, – писав видатний український педагог В. Сухомлинський. Без музики важко переконати людину, яка вступає у світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури». Ці слова педагога-гуманіста конкретизують його думку про музичне виховання як першооснову у вихованні людини.

Метою навчання мистецтва у школі є всебічний художньо-естетичний розвиток особистості дитини, освоєння нею культурних цінностей у процесі пізнання мистецтва; плекання пошани до вітчизняної та зарубіжної мистецької спадщини; формування ключових, мистецьких предметних та міжпредметних компетентностей, необхідних для художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному житті [5, с. 45].

Реалізація поставленої мети здійснюється за **змістовими лініями**: «художньо-творча діяльність», «сприймання та інтерпретація мистецтва», «комунікація через мистецтво», які окреслюють одну з моделей досягнення загальних цілей освітньої галузі та розкривають основну місію загальної мистецької освіти [5, с. 45].

Змістова лінія «Художньо-творча діяльність» націлює на розвиток креативності та мистецьких здібностей учнів через практичне освоєння основ художньої мови різних видів мистецтва та способів художньо-творчого самовираження. Ця змістова лінія реалізується через формування в учнів умінь застосовувати різні виразні засоби творення художніх образів, імпровізування та естетичного перетворення довкілля [5, с. 45].

Гра на немелодичних (елементарних) музичних інструментах – це один з найдоступніших видів колективної виконавської діяльності учнів, який сприяє виявленню та розвитку музичних здібностей дитини через практичне освоєння способів художньо-творчого самовираження, збагаченню музичного досвіду дітей, розвитку їх інтересу до виконавської діяльності. Гра на немелодичних інструментах – не тільки свідоме й активне сприйняття музики, а й уміння застосовувати набуті знання і навички на практиці.

Включення в урок елементів гри на елементарних музичних інструментах пов'язане з вирішенням наступних педагогічних завдань:

- ♦ стимулювання виконавської діяльності дітей на уроці, у позакласній роботі та у вільний час (*на святах, в сім'ї, в години відпочинку*);
- ♦ сприяння формуванню у них художнього смаку і інтересів;
- ♦ виховувати інтерес до гри в оркестрі;
- ♦ активізувати розвиток музичних здібностей (*чуття ладу, чуття ритму, музичної форми, тембровий, гармонійний, мелодійний слух*);
- ♦ сприяти формуванню уявлень про виразну суть елементів музичної мови і засобів музичної виразності.

Робота над розвитком музично-ритмічного чуття базується на досвіді визначних представників музичної педагогіки ХХ століття Е. Далькроза, К. Орфа, З. Кодая. Питанню навчання учнів гри на елементарних музичних інструментах присвячені праці В. Сугаутайтк, М. Лисенка, Ю. Юзбашяна, В. Лапченка та інших.

Специфічні особливості уроку музики як навчального предмета полягають у тому, що поряд з музично-освітніми вимогами (*знання нотної грамоти, вміння розрізняти прості форми музичних творів, тощо*) до уроку висуваються і художньо-виконавські вимоги. Важливо, щоб учні не тільки свідомо і активно сприймали музику, а й уміли застосовувати набуті знання і навички на практиці. Ще в 20-ті роки ХХ століття музикант, композитор і педагог академік Б. Асаф'єв у своїх статтях про музичну освіту писав, що необхідно пройти шлях «від пасивного слухача до усвідомленого сприйняття і активної участі в роботі над музичним матеріалом». Цей принцип повинен стати методологічно визначальним у залученні дітей до основ інструментального музикування.

Гра на елементарних музичних інструментах є однією з найдоступніших форм роботи з школярами. Тут дитині найлегше виявити свою активність і самостійність. Школяр не втомлюється дудити на дудочці або бити в барабан. Ті музичні звуки, які часом дратують дорослих, для нього залишаються надзвичайно привабливими. З роками бажання витягати звуки з інструментів не згасає.

Окрім того, це один з видів колективної виконавської діяльності учнів. Її призначення на уроці – сприяти виявленню і розвитку музичних здібностей дитини, збагачувати художній досвід школярів, розвивати їх інтерес до виконавської діяльності. При цьому важливе емоційне ставлення дітей до музикування,

цілеспрямоване сприйняття і засвоєння прийомів гри. Продуктивнішому розвитку чуття ритму сприяє музикування на немелодичних ударних інструментах (рисунок 1)

і надає можливість всебічного розвитку учня, сприяє залученню до активної музичної діяльності всіх без винятку дітей, незалежно від рівня їхніх здібностей. Далеко не всі діти можуть правильно і добре рухатися під музику, співати, тому гра в оркестрі на елементарних музичних інструментах

Рисунок 1. Інструменти орфовського оркестру

підвищує інтерес школярів до занять музикою, розвиває у дітей звуковисотний, ладовий та тембровий слух, стає джерелом пізнання музичних явищ та закономірностей, осягнення засобів музичної виразності. Через гру на інструментах у чужих формуються самостійні виконавські навички.

Використання дитячих музичних інструментів на уроках музичного мистецтва переконує, що гра на елементарних музичних інструментах повинна гармонійно влітатися в усі складові компоненти уроку, а не виступати додатковим самостійним видом діяльності.

Головна мета гри на ударних інструментах під час навчальної діяльності – створення у дітей міцної ритмічної основи. Відомий німецький композитор і педагог К. Орф зауважив, що ритму не можна навчити, його треба вивільнити з організму людини – «розв'язати». К. Орф побудував свою систему на ритмах біологічного життя, голосах природи. Ритм та рух тіла первинні – потім архаїчні елементи культури, народні пісні, лічилки, приказки, дражнилки. Інструменти – переважно ударні, іноді власного виготовлення. Така система освіти дозволяла насамперед розкрити власні можливості дитини, допомогти розпочати імпровізувати і творити [8].

За висловом Карла Орфа елементарна музика - це не музика сама по собі: вона пов'язана з рухом, танцем, і словом; її потрібно самому створювати, в неї слід самому включатися не як слухачу, а як її учаснику.

Отже, визначаємо **три етапи** розвитку музично-ритмічних здібностей у дітей:

- ♦ 1 етап. Початковий (**етап «розв'язання ритму»**)
- ♦ 2 етап. Основний (**розвиток навичок гри на елементарних музичних інструментах**)
- ♦ 3 етап. Заключний (**гурткова робота**)

Розглянемо детальніше.

І етап – початковий (**етап «розв'язання» ритму**)

Зміст початкового етапу з розвитку ритмічного слуху:

♦ **вправи на розвиток артикуляційного апарату, декламаційні вправи** чистомовки, скоромовки (див. вправи на с. 47-48);

♦ **вправи на розвиток чуття ритму** послухати свій пульс, послухати й відтворити пульс музики, *вправа «Веселі пальчики»*: пальчики крокують та пальчики танцюють, *вправа «Ритм і пульс»*: руки плескають, відтворюють ритмічний рисунок, ноги тупотять відбивають пульс; ритмодекламація тексту; **проплескати**: своє ім'я, назви квітів, назви інструментів, ритмічний рисунок відомих пісенок, віршиків; виконання ритмічного рисунка з використанням дитячих музичних інструментів (див. вправи на с. 37-41);

- ♦ вільна словесна, музична, ритмічна, пластична **імпровізація**;
- ♦ **музично-рухові ігри та інсценізації пісень** на основі календарно-обрядових пісень;

Карл Орф
1895 - 1982

♦ **дидактичні ігри** на розвиток чуття ритму, уваги та пам'яті: *ритмооплески, ритмосклади (див. вправи на с. 38-43); ритмжарти, «Жести, що звучать», «Музична розмова», «Дощик», «Імена та ритми», ритмічний канон, «Передай бубон», «Впізнай пісню за ритмічним рисунком», «Луна», «Наш оркестр» та інші.*

Далі ця робота поступово ускладнюється: уводяться акценти, динамічні відтінки, а потім і відтворення простих ритмічних рисунків, що дублюють ритм програмових пісень. Ритмічний супровід здійснюється вистукуванням ритму олівцем, ногою або плесканням в долоні, причому не всім класом одразу, а окремою групою учнів. Поєднання в супроводі різних видів відбивання ритму розвиває в учнів координацію рухів, що знадобиться їм під час опанування гри на звуковисотних інструментах у подальшому.

Ефективним видом виховання ритму є вистукування ритмічного рисунку дерев'яними паличками завдовжки з олівець, виготовленими з бамбука, сухого бука або сосни. Ритмічний супровід мелодій за допомогою паличок має ряд варіантів.

Найпоширеніший – це удари паличкою об паличку. Інший, складніший, полягає в тому, що паличка, притримувана рукою, лежить на столі, а другу тримаємо в руці так, що один кінець її спирається на поверхню стола, а іншим, протилежним, вдаряємо по першій, розміщеній перпендикулярно. При таких ударах звук різкий, чіткий і значний за силою.

Наступний прийом полягає в тому, що учень тримає одну паличку вертикально, так що нижній кінець її упирається в стіл, а верхній – у долоню лівої руки. Другою паличкою, що знаходиться у правій руці, він ударяє посередині першої. Удари можуть бути стриманими, а звук – ніжним, тихим і приємним. Цей прийом вимагає від школярів відповідних технічних і виконавських навичок і використовується при груповому ритмічному акомпанементі, коли потрібний супровід малої сили звучності, але відповідної чіткості [7].

Відбиваючи ритм, учень мусить уважно прислуховуватися до того, як учитель виконує музичний твір, і акомпанувати відповідно до звучання музики: збільшуючи або зменшуючи силу звука, прискорюючи або уповільнюючи темп, виділяючи акценти тощо. Це викликає у дітей живий інтерес, сприяє зацікавленості музикою і позитивно впливає на їхній розвиток.

Коли учні досконало оволодіють виконавськими навичками відбивання ритмічних рисунків, вправ за допомогою паличок, імпровізація ритмів переноситься у виконання на елементарних музичних інструментах (*дерев'яні ложки, дощечки, трикутники, бубон тощо*).

ІІ етап – основний (розвиток навичок гри на елементарних музичних інструментах).

Мета етапу – формування у школярів навичок звуковидобування.

Головне завдання ІІ етапу – гра-супровід простих мелодій програмових пісень у різноваріантовому поєднанні зі співом та ритмічним супроводом (рисунок 2).

Рисунок 2. Партитура ритмічного супроводу «Італійська полька»

Заняття з ударними інструментами дедалі складніші. Вся робота з учнями будується на співі поєднаному з грою на музичних інструментах. Наприклад, ритмічний супровід до пісні А. Філіпенка «Веселий музикант» (рисунок 3).

Рисунок 3. Партитура ритмічного супроводу пісні «Веселий музикант»

III етап – заключний (позакласна робота)

Продовження роботи з розвитку музично-ритмічного чуття у школярів знаходить своє відображення у **позакласній роботі**, де учні можуть об'єднуватися в ансамблі та оркестри ударних інструментів, наприклад, ансамбль ложкарів.

Про цінні властивості ансамблів ударних інструментів було написано ще в 1929 році в статті С. Бонді «Про шумові оркестри в школі» [1]. Як справедливо наголошувалося, подібний вид виконавської діяльності прищеплює дітям навички колективного музикування, розвиває відчуття ритму, координацію рухів, дає можливість грати в ансамблі з професійним музикантом – вчителем, глибоко сприймати музику.

Отже, трохи історії щодо ложок.

З прадавніх часів східні слов'яни використовували ударні інструменти в ратній справі, на полюванні, в обрядах, пастухуванні та в якості музичного інструменту для ритмізуючого супроводу співу або танцю. Використання цих інструментів споріднене плесканню в долоні, притупуванню, що існувало в усіх народів світу із давнини.

Час виникнення ложок як музичного інструменту доки не встановлено. Перші досить детальні відомості про них з'являються у кінці XVIII століття і свідчать про широке поширення їх серед селян. Деякі дослідники припускають, що ложки виникли в наслідування іспанських кастаньєт.

Те, що інструмент існував задовго до кінця XVII ст. побічно свідчать лубкові картинки, що відносяться до XVIII – XIX століттям.

У XIX – XX століттях ложки широко існували в хорах пісенників і ансамблях народних інструментів в якості ефектного номера з елементами трюкацтва. Гра на ложках досягала в минулому столітті високої майстерності, про віртуозів-ложкарів збереглися в літературі захоплюючі відгуки. Ложкарі виступали соло, супроводжували спів і танці, а також входили до складу різних ансамблів.

Музичні ложки на вигляд мало чим відрізняються від звичайних дерев'яних ложок, тільки виробляються вони з твердіших порід дерева. Крім того, музичні ложки мають подовжене руків'я і відполіровану поверхню. Іноді уздовж руків'я підвішують бубонці.

У ігровий комплект ложок можуть входити 2, 3 або 4 ложки середнього розміру і одна більшої величини. Тому що розміри ложок різні виникає враження чергування звуків по висоті.

Існує безліч прийомів гри на ложках. Зазвичай в грі одного виконавця використовуються три ложки. Дві з них закладаються між пальцями лівої руки, третя береться в праву (рисунк 4, 5). Перші дві служать як би подвійним «ковадлом» по якій вдаряють третьою ложкою. Причому вдаряють ковзаючим ударом з однієї чашки на іншу, тут же ще раз пристукуючи ними за допомогою пальців лівої руки. Виходить увесь час багатозвучний ажурний ритмічний малюнок.

Рисунок 4.

Прийом гри на трьох ложках

Рисунок 5.

Прийом гри на трьох ложках

Гра на двох ложках – найбільш поширений прийом музикування у дітей молодшого шкільного віку (рисунк 6).

Розглянемо прийом гри на двох ложках:

Дві ложки складаються опуклими сторонами одна до одної. Вказівний палець правої руки проходить всередину між ручками ложок так, щоб опуклі частини ложок за допомогою пальця змогли б триматися в розкритому стані, не стикаючись одна до одної, щоб при ударі ложок одна об одну було чути гарний удар. Причому, нижня ложка фіксується середнім пальцем, а верхня ложка великим пальцем, але так щоб ложки при цьому не були сильно затиснуті між пальцями, інакше при ударі, звучання ви не досягнете, а біль у пальці й мозоль на ньому вам гарантована.

Надзвичайний успіх ложкарів у складі оркестрів народних інструментів, на початку ХХ ст. привів до того, що майстерні по виробництву музичних інструментів стали виготовляти модернізовані металеві ложки з бубонцями і дзвіночками. Такими ложками користувалися як маленькими

Рисунок 6.

Прийом гри на двох ложках

бубонцями: їх тримали в руці й у міру потреби струшували ними. Подібного роду ложки знаходили застосування в полкових хорах. У наш час ложки узаконили своє місце не лише в домашніх ансамблях і самодіяльних оркестрах, але й на професійній сцені.

Робота над ритмом тривала й копітка. Якщо вчитель просто простукає якийсь ритм руками або на ударному інструменті, це дасть невеликий ефект, особливо для першокласників, тому що найчастіше для них це асоціативно ні з чим не пов'язано. Не кожна дитина простукає рівно іноді навіть найпростіший ритмічний малюнок. Але ж вона рівно ходить, не шкутильгає, не збивається з ритму кроку, отже, в неї є першооснова ритму, яка лише вимагає розвитку і за певної роботи дасть результат.

На уроках музики під час роботи з ударними інструментами використовуються ритмічні комбінації, що доступні усвідомленому сприйняттю учнів, скажімо, за допомогою певних мовних вправ.

Мовні вправи – музичні вправи, спрямовані на асоціативний зв'язок ритму зі словом. Виконати їх можна або окремо, або з супроводжуючими ритмами.

Кожен із ритмічних зразків служить для теми ритмічного остинато, які закріплюються в пам'яті учнів під час перенесення ритмічного малюнку в гру на ложках.

Ось приклади основних тем ритмічного остинато, які використовуються в кожному з музичних номерів дитячого ансамблю ложкарів:

♦ **«Конячка»**

Виконання восьми нот, а саме ритмічних складів «ті-ті»: ПП / ПП / ПП /..... Виконання цієї вправи асоціюється з рівномірною ходьбою конячки. Необхідно звертати увагу учнів на рівномірне простукування ритму ложками, з чітким відчуттям сильної долі.

♦ **«Де був Олекса»**

Промовляння цієї фрази під час опанування ритмічного остинато допомагає виконати головну ритмічну вправу, де чергуються склади *ta* і *ti-mi*:

І П І І / І П І І / І П І І /.

Де був О-лек-са / Де був О-лек-са / Де був О-лек-са

Ця фраза звучить красиво у багатократному повторенні. Слово «де» відіграє роль сильної долі у всіх багатократних виконаннях. А сильна доля – це завжди удар ложкою об стегно, у той час коли слабка доля йде на підбивку в момент удару верхньої ложки об долоню лівої руки, коли вона лежить над ложками.

Важливим моментом у цій вправі є чітке і рівномірне виконання сильної долі малюнку та збіг її з музичною сильною долею.

♦ **«Ключ»**

Вправа складається з чергування двох восьми нот і однієї четвертої: ПІ (ті-ті, та).

Виконується вона ударом об одне стегно, відбиттям у долоню руки, яка лежить зверху над коліном, і опусканням ложок на інше стегно. У такий спосіб ми зазвичай закінчується більшість фраз творів, які виконують учні на ложках. Цей простий ритмічний малюнок є своєрідною крапкою в кінці фрази або всього твору.

♦ **Синкопи**

Виконання синкоп допомагає прикрасити мелодію. Також показує професіоналізм ложкарів у відчутті метроритму, а це досягається великою працею, постійними заняттями і приходить із досвідом.

Поки учні не освоють один прийом, не варто поспішати з наступним.

♦ **Рухи під час гри на ложках**

Наступним етапом гри на ложках є виконання рухів корпусом тіла, а також танцювальних рухів під час виконання ритмічних малюнків.

Танцювальні рухи, що поєднуються з грою на ложках, завжди виглядають ефектно і слугують красивим доповненням в оформленні музичного номера.

Що дає така робота? Дуже багато. Коли ми спочатку слухаємо музику, увага виконавців концентрується. Свою партію учні починають придумувати зі знанням справи і щось застосовують відповідно до своїх можливостей. Вони чекають репетиції, як свята. Інтерес «відкрив їм вуха», які стали чути деталі, дав їм здатність до глибшого аналізу почутого. Відповідно емоційна дія музики на учнів досягла більшої висоти. А це дуже важливо.

♦ **Додаткові прості ударні інструменти, які слугують прикрасою в ансамблі ложкарів**

Цілком доречно використовувати в ансамблі з дерев'яними ложками такі прості музичні інструменти як бубон, маракаси, трикутник, пищавки. На фоні легкого шелестіння маракас красиво слухається чітка і ритмічна гра дерев'яних ложок. А дзвінкі удари бубна цілком можуть претендувати на соло в ансамблі ложкарів.

Таким чином, серйозна робота над ритмом стає для дітей захоплюючим заняттям, завжди живим, незвичайним, дає їм радість творчості.

Творчість у тій або іншій формі доступна кожному, ось чому такі важливі форми і методи роботи з дітьми, які сприяють розвитку їх творчої уяви. А вчитель за допомогою музики і фантазії робить мистецтво частиною життя дітей не тільки в школі, а й у подальшій долі дитини.

Запропоновані методи й прийоми розвитку музично-ритмічного чуття в учнів засобами гри на елементарних музичних інструментах на уроках музичного мистецтва та у позакласній роботі впливають не тільки на формування цінностей, оволодіння навичками й уміннями, але й на створення атмосфери співпраці та співтворчості в дитячому колективі.

Заняття в оркестрі дають позитивні результати всім без винятку дітям незалежно від того, наскільки швидко дитина просувається у своєму музичному розвитку. Перш за все, вони приносять задоволення в емоційному плані. Емоційна сфера дитини збагачується постійним спілкуванням з класичною музикою. Дітям дуже подобається грати ті ж самі твори, які вони чують на заняттях у аудіозапису у виконанні симфонічного оркестру. Вони щиро радіють кожному вдало виконаному ними твору. Велике задоволення їм доставляють «публічні» виступи перед дорослими, батькам на святах і розвагах, на відкритих заняттях перед гостями, на виїзних конкурсах і концертах.

«Дайте дитині виявити свою дуже і дуже елементарну творчість, і вона в неї буде все більше розвиватися, дайте їй матеріал, розвивайте уявлення дитини, і її творчі сили будуть зміцнюватись» (Софія Русова).

Список використаних джерел

1. Бугаєва З. Н. Веселые уроки музыки в школе и дома. Донецк, 2002.
2. Інтегровані уроки з предметів естетичного циклу. Бібліотека «Шкільного світу». Київ, 2006.
3. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі : посібник для вчителів / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна, О. В. Калініченко, І. В. Руденко. Харків : Веста : Видавництво «Ранок», 2006. С. 93-99.
4. Просіна О. Технології інтегрованого викладання предметів «Мистецтво» та «Художня культура» в загальноосвітній школі. навч.-метод. посіб. Луганськ, 2007.
5. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/programy-1-4-klas> > nush (дата звернення: 10.05.2019).

3.3. НЕТРАДИЦІЙНІ ТЕХНІКИ МАЛЮВАННЯ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА

Юлія Птіцина,

учитель образотвочого мистецтва комунального опорного закладу «Великочернігівська спеціалізована школа Станично-Луганського району Луганської області»

*Витоки здібностей та обдарувань
дітей – на кінчиках їх пальців.
Від пальців ідуть струмочки,
які дають наснаги творчій думці.
Іншими словами, чим більше
майстерності в дитячих долоньках,
тим розумніша дитина.
В. О. Сухомлинський*

Мистецтво як специфічна художня форма відображення світу, не є засобом гармонізації душевного стану людини, а засобом пізнання внутрішнього світу дитини. На думку провідних психологів, опанування вчителем деяких посылних психотерапевтичних прийомів та форм роботи дозволить цілеспрямовано, свідомо та систематично піклуватися про психічний стан учнів.

Організація спонтанної художньо-творчої діяльності допоможе вчителю відчинити двері у внутрішній світ дитини, відчути її своєрідність та неповторність, визначити її психічний та емоційний стан, сприяти соціальному оточенню, розкрити приховані комплекси, страхи чи проблеми, розвинути пізнавальний інтерес. Образи, що виникають в уяві і фіксуються на папері, здатні допомогти дітям виявити та передати досить безпечним способом всі ті пригнічені почуття, думки, прагнення та бажання, що приховуються ними десь глибоко в душі.

Одночасне формування низки компетентностей (загальнокультурна, соціальна) шляхом використання інтегративної технології.

Нетрадиційна образотворча діяльність відіграє важливу роль у загальному психічному розвитку дитини. Адже самокоштовним є не кінцевий продукт – малянок, тощо, а розвиток особистості в собі, у своїх здатностях, само ідентифікації у творчій роботі, цілеспрямованості.

Творча обдарованість дитини, як і окремі її здібності, не дається їй у готовому вигляді від природи. Неординарний підхід до виявлення творчих здібностей у дітей молодшого віку та створення відповідних умов для їх розвитку – одне із пріоритетних завдань педагогічних працівників і є запорукою успіху у формуванні творчо спрямованої особистості. Завдяки зображувальній діяльності, яка спрямована на виявлення особливостей художньо-творчих проявів дітей молодшого віку, відбувається розвиток творчих проявів та емоційно-позитивного ставлення дітей до образотворчого мистецтва, до оточуючого, засвоєння дитими художніх технік малювання.

Всі діти люблять малювати. Творчість для них це відбиття широсердечної роботи. Почуття, розум, очі й руки – інструменти душі. Зіштовхуючись із красою й гармонією миру, зазнавши при цьому почуття захвату й замилювання, вони випробовують бажання «зупинити чарівну мить», відобразивши своє відношення до дійсності на аркуші паперу. Малювання для дитини – радісна, натхненна праця, до якої не треба примушувати, але дуже важливо стимулювати й підтримувати дітей, поступово відкриваючи перед ними нові можливості зображувальної діяльності. Такі заняття дарують дітям радість пізнання та відчуття задоволення від виконаної роботи, значну роль також відіграє естетичне задоволення від творчості та створеного своїми руками витвору мистецтва.

Дитина дістає задоволення не тільки від результату творення, а головне – від самого процесу, вміє застосовувати набутий досвід в іграх, святах, повсякденному житті. Школярам потрібно навчитись бачити красу, відчувати її, реагувати на красиве емоціями і почуттями: дивуватися, захоплюватися і милуватися. Слід дбайливо вести дитину шляхом оволодіння культурою споглядання та спілкування, взаємин з природою, людиною, мистецтвом, рукотворною красою.

Незначні прояви творчої винахідливості заохочують дітей до подальшого пошуку, творчий характер роботи потребує невимушеної, вільної обстановки на заняттях. У цьому допомагає музика, поезія, картини, і тоді в роботах народжується справжня казка. Не зважаючи на те, який шлях у подальшому своєму житті вибере дитина, вона вмітиме бачити красу навколишнього світу.

Застосування нетрадиційних технік допоможе вчителю в наступному:

- ♦ налагодити ефективну комунікативну взаємодію з дітьми під час спільної художньо-творчої діяльності;
- ♦ глибше пізнати внутрішній світ кожної дитини, відчуті її неповторність, особистісну своєрідність, визначити потреби та інтереси;
- ♦ діагностувати емоційний та психічний стан дитини;
- ♦ сприяти успішній соціалізації особистості.

Отже, пропонуємо деякі нетрадиційні методи малювання на уроках образотворчого мистецтва.

Малювання пальчиком

Малювання пальчиком – дитина вмочує палець у емкість з гуашшю і робить відбитки на папері відповідно до теми.

Інструменти та матеріали: шматочки мочалки; фарби; вода; пензлик; папір.

Спосіб виконання. Спочатку нанесемо фарбу на мочалку пензликом. Тепер притиснемо до мочалки пальчик. Усе – на папері можна залишати кольоровий відбиток!

Рекомендації. Скільки відбитків залишати, яких кольорів, якими деталями завершити малюнок? Тут усе залежить тільки від Твоєї фантазії! Малювання відбитками пальців – це справжня свобода! Один або два відбитки пальчика можуть легко перетворитися на улюблену тваринку. З кількох відбитків підряд вийде гусинь! Відбитками пальців можна намалювати усе, що заманеться. Експериментуй!

Техніка «Грифонаж»

«Грифонаж» в перекладі з французької мови означає каракулі, від (griffonner – писати карлючками, малювати на швидку руку), тому друга назва цієї техніки малювання – «Каракулі».

Багато письменників і вчених в чернетках своїх великих творінь робили швидкі начерки імпровізаційного характеру в техніці «Грифонаж».

Сучасні художники і дизайнери створюють в техніці «Грифонаж» оригінальні картини та скульптури.

Інструменти та матеріали: олівець; фломастери; гумка; альбомний лист.

Спосіб виконання. На аркуші альбомного паперу, простим олівцем «нашкрябайте» що-небудь. Для цього проведіть спочатку довгу лінію в будь-якому напрямку, а потім вільно «покружляйте» по паперу, малюючи петлі і вигини, перетинаючи вже намальовані лінії новими. При цьому намагайтеся не відривати олівець від паперу. Коли ви відчуєте, що ліній достатньо, зупиніться. У вас вийшли «каракулі».

Уважно розгляньте отримані каракулі. «Увімкніть» свою уяву і пошукайте серед ліній морських тварин, птахів, риб, тощо.

Рекомендації. На одному аркуші паперу ви можете знайти тільки одну фігуру, а можете відшукати відразу кілька об'єктів. Щоб знайдені вами образи не загубилися серед ліній, виділіть їх фломастером.

Граттаж

Граттаж (від фр. *gratter* – шкребти, дряпати) – спосіб виконання малюнка шляхом процарапування пером або гострим інструментом паперу або картону, залитих тушшю. Інша назва техніки – воскографія. Твори, виконані в техніці граттажа, відрізняються контрастом білих ліній малюнка і чорного фону і схожі на ксилографію або ліногравюру.

Інструменти та матеріали: свічка; акварельні фарби чи воскові олівці; гуашева фарба чорного кольору чи туш; губка; будь-який гострий предмет (гусяче перо, дерев'яні палички, крючок), товстий папір чи картон; рідкий миючий засіб (шампунь).

Спосіб виконання. Перш ніж почати роботу по виконанню гравюри–перевіряємо наявність матеріалів.

На картон, відповідно до заданого зразка, наносимо за допомогою м'якого пензлика кольорові плями. Коли фарба повністю підсохне, потрібно щільно, не пропускаючи жодного відрізка, натерти всю робочу поверхню картону воском чи парафіном. Потім беремо туш, змішуємо з рідким милом у співвідношенні мило – туш (1:3) та ретельно змішуємо. Покриваємо цією сумішшю нашу картонну заготовку. Якщо поверхня, яку ми покрили тушкою, вийшла не досить темного відтінку, потрібно повторити процес. Після повного і щільного покриття розчином робочої поверхні аркуша потрібно залишити заготовку на деякий час, до повного її висихання.

Після цього за допомогою загостреного інструменту (*дерев'яної палички, зубочистки і таке ін.*) потрібно намітити (*продряпати*) контури майбутньої композиції, зразок якої повинен бути приготовлений заздалегідь.

Наступний етап – кінцевий: проштриховка (*продряпування*) по формі об'єкта, більш деталізованого зображення композиції, зберігаючи контраст.

Завершення роботи. Оформлення художнього графічного твору.

Рекомендації. За допомогою цієї техніки можна зобразити: натюрморт; пейзаж; підводне царство; нічне місто; космос.

Ниткографія

Ниткографія – техніка отримання зображення на папері або картоні за допомогою нитки. Подаємо приклад організації такої роботи.

Інструменти та матеріали: гуашеві фарби (окрім білої); білий чи пастельних кольорів папір формату А4; пензлі; цупка нитка «Ірис» або бавовняна № 10 завдовжки із розмах ліктьової частини руки дитини; серветка для рук; склянка з водою.

Спосіб виконання. Спочатку потрібно аркуш паперу А4 зігнути навпіл по довжині чи ширині й розгорнути. Потім вмочити нитку у фарбу, великим та вказівним пальцями зняти зайву фарбу; промити пальці у воді та витерти серветкою. Далі підняти над однією із сторін підготовленого паперу фарбовану нитку й вільно опустити її так, щоб кінчик, що в руці, звисав із краю аркуша. Знову зігнути папір, накрити його цупким картоном. Однією рукою тиснути на картон, другою – тягнути за кінчик нитки, що звисає. Розгорнути папір.

Рекомендації. Уважно розглянути отримане зображення, визначити, на що воно схоже, розпізнати образ певного предмета.

Домалювати, доповнити деталями впізнаний образ фломастерами чи пензликом.

Виставити виконані роботи для перегляду. Запропонувати дітям скласти розповідь про кольори свого малюнка.

Кляксографія

Це гра з фарбами, яка добре розвиває дитяче мислення, уяву, творчість, наполегливість, дрібну моторику кистей рук, окомір; виховує у дітей впевненість у своїх силах та любов до образотворчої діяльності.

Інструменти та матеріали: акварельні фарби; кисть (бажано м'яку – білка або поні, № 4-5); баночка з водою; альбомні листи (чому листи, а не альбом, тому що так зручніше і малювати і сушити роботи); за бажанням фломастери.

Спосіб виконання. Дитина зачерпує гуаш пластиковою ложкою на папір. У результаті виходять плями в довільному порядку. Потім аркуш накривається іншим аркушем і притискається. Далі верхній аркуш знімається, зображення розглядається: визначається на що воно схоже. Відсутні деталі домальовуються.

Кляксографія з трубочкою

Спосіб виконання. Дитина зачерпує пластиковою ложкою фарбу, виливаючи її на аркуш, роблячи невеличку плямку (крапельку). Потім на цю пляму дує із трубочки так, щоб її кінець не торкався ні плями, ні паперу. При необхідності процедура повторюється. Відсутні деталі домальовуються.

Рекомендації. Можна залишити і просто кляксу на аркуші паперу. Адже якщо взяти трубочку і подути на неї в різні сторони, то одержимо малюнок. Можна просто дути на неї, але для меншого напруження можна використати гумову грушу. Діти видувають дерева, кущі, фантастичних істот, домальовують до них певні елементи пальцем. Так вони отримують картину, намальовану без пензлика. Щоб діти краще зрозуміли колорит створеної картини, потрібно уважніше придивлятися, звертати увагу до навколишнього світу, і розмаїття його барв.

Малювання мильними бульбашками

Інструменти та матеріали: гуаш; стаканчики з водою; трубочки для соку; пензлики; альбомні аркуші; шампунь, засіб для миття посуду, рідке мило.

Спосіб виконання. Візьміть стаканчики, наляйте воду, шампунь, засіб для миття посуду чи рідкого мила. Додайте гуаш. Перемішайте. Опустіть трубочку для соку в стаканчик і починайте дути в неї до тих пір, поки над чаркою не підніметься мильна «шапка».

Дітям звичніше пити з трубочок, тому, спочатку запропонуйте дитині по-тренуватися пускати бульки з звичайною водою.

Візьміть аркуш паперу і прикладіть до стаканчика з мильними бульбашками. Можна так зробити кілька разів, в залежності від вашого творчого задуму. Дайте їм висохнути.

Рекомендації. У що перетворяться «мильні» кульки залежить від вашої творчої уяви, це може бути букет мімози або веселий сніговик, а може, ви намалюєте планети сонячної системи.

Малювання губкою

Губку вмочити у фарбу, зробити відбиток на аркуші, потім домалювати зображення. Губкою можна затонувати фон, а також передати зовнішні ознаки предмета.

Малювання сіллю

Інструменти та матеріали: сіль; щільний папір (можна білий, можна кольоровий, залежить від вашого проекту); акварель або вода, підфарбована харчовими барвниками; пензлик або піпетка; клей ПВА; піднос з бортиками.

Спосіб виконання. Намалуйте малюнок клеєм. Це може бути що завгодно: проста квітка, геометричні фігури або візерунки. Клей не шкодуємо. Можна спочатку намалювати олівцем, потім обвести клеєм. Щедро посипте малюнок сіллю. Потім охайно струсіть зайву сіль на піднос.

Тепер додайте кольору. Можна розфарбувати пензликом, а можна взяти піпетку і підфарбовану воду та по краплі наносити на малюнок. Ви зможете побачити, як краплі розтікаються і виходять яскраві візерунки і фігури.

Рекомендації. Залиште малюнок до повного висихання. Але зверніть увагу, що малюнок не довговічний, з часом він буде відшаровуватися.

Список використаних джерел

1. Академія здоров'я URL: <http://www.zid.com.ua> (дата звернення: 13.11.2019).
2. Анісімова Я. М. Нетрадиційні техніки малювання. URL : <https://dorobok.edu.vn.ua/article/view/2344> (дата звернення: 13.11.2019).
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 367 с.
4. Довідник цікавих фактів та корисних знань URL : <http://dovidka.biz.ua> (дата звернення: 13.11.2019).
5. Інтерактивні методи на уроках образотворчого мистецтва. // Завуч. 2004. №32. С. 13-20.
6. Кийосаки Р.Т. Лектер Ш.Л. Богатый ребенок, умный ребенок. Минск : Попурри, 2010. 336 с.
7. Коновець С. Образотворче мистецтво як засіб активації дитячої творчості. // Мистецтво та освіта. № 3. 1999. С. 15-18.
8. Предметний тиждень у школі. Образотворче мистецтво (методичний посібник для вчителів). Харків : ПФ «Антіква», 2002. 80 с.
9. Розвивай свої здібності. Савченко О. Я. Київ : Освіта, 1998. 158 с.
10. Савченко О.Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів. Київ : Рад. школа, 1982. 176 с.
11. Справи сімейні знань URL ::<https://familytimes.com.ua> (дата звернення: 13.11.2019).
12. Сухомлинський В.О. Пависька середня школа // Вибр. твори: В 5 т. Т. 4. Київ : Рад. школа, 1977. С. 7-390.
13. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю. // Вибрані твори: в 5 т. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 2. С. 419-655.
14. Хрестоматія сучасної української дитячої літератури для читання в 1, 2 класах серії «Шкільна бібліотека». Укладання Тетяни Стус. Львів, «Видавництво Старого Лева», 2016, с. 16 – 17.

РОЗДІЛ IV.

МОДЕЛЮВАННЯ УРОКІВ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «МИСТЕЦТВО»: МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ

4.1. «МОЄ ДОВКІЛЛЯ» («МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО», 1 КЛАС)

Людмила Тимощук, учитель музичного мистецтва спеціалізованої середньої школи № 17 I–III ступенів з поглибленим вивченням іноземних мов м. Северодонецька Луганської області

(За підручником «Мистецтво» 1 клас Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, О. М. Колотило).

Мета: формування ключових компетентностей (загальнокультурної, інформаційної); міжпредметної естетичної компетентності (формувати в учнів уявлення про красу навколишнього світу, сповненого розмаїттям звуків); предметних мистецьких компетентностей (вчити визначати властивості музичних звуків).

Завдання:

освітні:

- ♦ розширити уявлення учнів про музичні звуки;
- ♦ формувати уявлення учнів про високі та низькі звуки;
- ♦ вчити учнів співвідносити музичні звуки зі звуками природи;
- ♦ ознайомити з новою піснею, вивчити перший куплет.

розвиваючі:

- ♦ розвиток ритмічного, звуковисотного відчуття;
- ♦ розвиток вокально-хорових і творчих навичок;
- ♦ розвивати музичну пам'ять і спостережливість.

виховні:

- ♦ виховувати інтерес, любов до музики;
- ♦ виховувати любов до природи.

Тип уроку: урок-дослідження

Музичний матеріал: Е. Гріг. Пташка. В. Подвала. Іжачок. Дятел. Білка. Гра «Зозуля та соловейко»; «Прилетів комарик» музика народна, слова В. Гончарук.

Обладнання: мультимедійна презентація, комп'ютер.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

Створення емоційної атмосфери

Учитель:

Нумо, діти, підведіться!

Всі приємно посміхніться.

Продзвенів уже дзвінок,

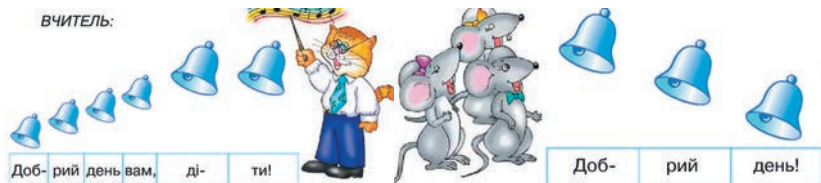
Починаємо урок!

(Прикріплюю на дошці смайл «Радість» і бажаю всім учням гарного настрою, легкого засвоєння теми.)

Музичне привітання

До – брий день вам, ді – ти! До – брий день!

ІІ. Повідомлення теми, мети, завдань уроку

Мотивація навчальної діяльності

Учитель:

♦ Кожного дня ми чуємо багато різних звуків. Одні з них шумові, інші – музичні. Звуки, що виникають під час співу або гри на музичних інструментах, це які звуки, шумові чи музичні? (*Музичні звуки*).

♦ Музичні звуки мають конкретну музичну висоту, тривалість. Коли ми чуємо шелестіння листя це які звуки, шумові чи музичні? (*Шумові звуки*).

♦ Це звуки навколишньої природи. Уявіть, що ми здійснюємо подорож до лісу. Прислухайтесь, скільки лісових звуків ви почуєте?

(сприймання звуків лісу)

♦ Як для вас може звучати музика лісу? Відтворіть його звуки?

Ш-ш-ш (шелестіння листя, дерева);

В-в-в (вітер);

Д-д-д- (стукіт дятла) .

Дітям подобається наділяти ці звуки настроєм, характером, оживляти і відтворювати їх, кожний звук наділяється певним рухом (відповідно до звуко-рухової абетки). Всі ці прийоми покращують ефективність роботи під час постановки звуків.

Звук [Ш] – «Дереваця» – підняти руки вгору і плавно махати ними вправо і вліво, вимовляючи ш-ш-ш.

Звук [В] – «Вітер» – виконувати кругові оберти витягнутими руками над головою, зображаючи вихор з одночасним промовлянням в-в-в.

Звук [Д] – «Дятлик» – руку, зігнуту в лікті, підняти вгору на рівень грудей, пальці зібрати в пучку. Виконувати різкі рухи від себе, промовляючи д-д-д.

ІІІ. Основна частина. Засвоєння нових знань

Учитель:

♦ Ми вже знаємо що музика має власну мову за допомогою якої виражає у звуках різноманітні почуття. Крім того музика може відобразити настрої природи, намалювати портрет людини, казкового персонажу чи тварини. Музичні звуки за висотою бувають високі та низькі.

♦ Послухайте як звучать інструменти високого регістру. (*звучання сопілки*)

♦ Послухайте як звучать інструменти низького регістру. (*звучання віолончелі на низьких звуках*)

Робота з ілюстраціями

♦ Розгляньте ілюстрацію. Поміркуйте, хто з мешканців лісу спілкується високими голосами, а хто – низькими.

♦ Розмісти тварин на сходах за висотою їхніх голосів: заєць, пташка, ведмідь, їжачок, вовк.

1. Ведмідь
2. Вовк
3. Заєць
4. Їжачок
5. Пташка

♦ Отже, музичними звуками ми можемо відтворювати голоси природи. Ведмідь, наприклад, реве низьким голосом, пташки мають високий голос. Тому і музичні звуки бувають високі та низькі.

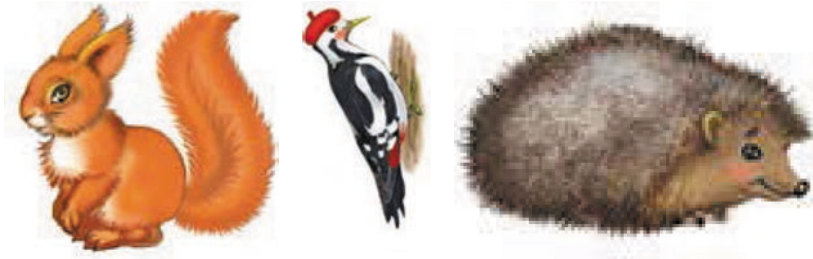
Слухання музики

Е. Гріг «Пташка»

♦ Прослухайте музику, які звуки зображують пташку – високі чи низькі?
 ♦ Яку пташку змальовує композитор: велику чи маленьку; сумну чи веселу? Чи зміниться характер музики якщо виконати музичний твір на низьких звуках чи в повільному темпі? (*метод «руйнування образу»*).

- ♦ Прослухайте «Музичні загадки» Валерія Подвали.
- ♦ Про кого розповідається в піснях-загадках?

У якій із цих загадок найбільш відчутно шумові звуки?

- ♦ білка
- ♦ дятел
- ♦ їжачок

Порівняйте звуки. Які із цих малюнків відповідатимуть рухам їжачка, а які дятла?

Пальчикова гімнастика «Дятел»

Ритмічна вправа (учні великими пальцями (*довгі звуки*) та вказівними пальцями (*короткі звуки*) стукають заданий ритм по кришці парти).

Учитель. Вам дятел надіслав телеграму. Відстукайте її та проговоріть складами ритму (*та, ті-ті, та, та*. Спочатку правою рукою, потім – лівою, наприкінці двома руками).

Фізкультхвилинка «Їжачок танцює»

Вокально-хорова робота.

Вправа «Голоси природи»

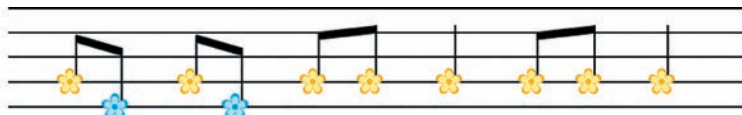
(Вправа розвиває артикуляційну моторику дихання, гнучкість голосового діапазону, розуміння звукозображувальності мови, загальну моторику організму. Діти у цьому цікавому завданні наслідують різні звуки природи. Текст промовляє вчитель, а діти його озвучують).

- ♦ Пригріло сонечко (*усі піднімають руки вгору, ніби вітаючи сонце, і кожен виконує свій звук у фальцетному реєстрі*).
- ♦ З пагорба побіг веселий струмочок (*рухають язиком, зображуючи булькіт струмочка*).

- ♦ Струмок до країв наповнив велику глибоку калюжу (діти на гліссандо опускаються голосом у нижній регістр).
- ♦ Водяний потік перелився через край (діти на приголосний «ш» голосом зображують хвилю).
- ♦ Вибралися з-під кори жучки («жжжж-жжжж» – у низькому регістрі, комашки «ззз-ззз» – у більш високому), розправили крильця («криш» – з інтонацією, що підвищується), і полетіли хто куди («тр-тр-тр» – пошепки на різній висоті).
- ♦ Раптом під купою хмизу щось зашаруділо («шур-шур, шур-шур»). І виліз їжачок (сопуть носами, енергійно втягуючи і видуваючи повітря).
- ♦ Ожив під теплим сонцем і мурашник (кожен співає на стакато «го-стрі», веселі звуки в різних регістрах).
- ♦ Ліс наповнився пташиними голосами (діти одночасно імітують різні пташині голоси).
- ♦ От і розпочався день (кожен виконує звук як на початку вправи).

Гра «Зозуля та соловей»

Проспівати вправу з показом руки високих звуків та низьких.

Ку - ку, ку - ку, тьох-тьох- тьох, тьох- тьох-тьох.

Розподіляємося на 2 групи.

Перша група виконує партію зозулі, друга – партію солов'я.

Розучування пісні «Прилетів комарик»

Ознайомлення дітей з пісню.

Показ пісні.

- Який настрої пісні?

- Про кого співається в пісні?

- Чи однакові за висотою і тривалістю звуки?

Робота над літературним текстом.

Розучуємо 1-й куплет пісні.

Прочитуємо текст в ритмі пісні і показуємо рукою напрямок руху мелодії.

Виконуємо 1-й куплет із інструментальним супроводом.

IV. Підсумок уроку

- ♦ Чи сподобалася вам подорож осіннім лісом?
- ♦ Про яких лісових мешканців розповіла нам музика?
- ♦ Які голоси вони мають?
- ♦ Якими бувають музичні звуки?

ПРИЛЕТІВ КОМАРИК

Музика народна Слова В. Гончарук

На-су-ну-ли хма-ри, при-ле-тів ко-ма-рик,
ка-же: «Бу-де дощ! Ду-же силь-ний дощ!»

Список використаних джерел

1. Гумінська О. О. Уроки музики в загальноосвітній школі : метод. посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. 104 с.
2. Масол Л. М., Гайдамака О. В., Колотило О. М. Мистецтво : підруч. інтегрованого курсу для 1 класу закл. заг. серед. освіти. Київ : Генеза, 2018. 144с.
3. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі : посібник для вчителів / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна, О. В. Калініченко, І. В. Руденко. Харків : Веста: Видавництво «Ранок», 2006. 256 с.
4. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87). URL : <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novuj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/> (дата звернення: 12.10. 2019)
5. Яскулко М. К. Музика. 1 клас: Тематичне планування та розробки уроків. Харків : Вид-во «Ранок», 2009. 144 с.
6. Фізхвилинка з їжачком URL: https://www.youtube.com/watch?v=G_WpfUw5mUU (дата звернення: 13.10.2019)

4.2. «МОЄ ДОВКІЛЛЯ» (ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО, 1 КЛАС)

Валентина Мартинова,
методист Луганського ОІППО
(м. Северодонецьк Луганської області)

(За підручником «Мистецтво» 1 клас Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, О. М. Колотило).

Мета:

- ♦ **навчальна:** продовжувти ознайомлювати учнів з техніками малювання графітними олівцями; закріплювати поняття «контур»; навчати спостерігати, дотримувати в зображенні пропорцій та розмірів тварин;
- ♦ **розвивальна:** розвивати в учнів художні вміння та навички; формувати образне, логічне, просторове мислення, окомір, дрібну моторику руки;
- ♦ **виховна:** прищеплювати естетичний смак, любов до природи.

Обладнання:

- ♦ **Музичний ряд:** В. Подвала «Музичні загадки. Їжачок».
- ♦ **Відеоряд:** фізхвилинка «Їжачок».
- ♦ **Матеріали та інструменти:** простий та кольорові олівці, аркуш паперу А-4, підручник.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

Створення позитивного настрою

(діти заходять до класу під звуки лісу)

II. Мотивація навчальної діяльності

Учитель:

♦ Діти, сьогодні наш Барвик покликав нас на прогулянку до лісу. Чуєте – ось тут щебечуть птахи, там хтось шарудить листям, а онде вітерець завис на верхівках дерев... цікаво у лісі.

♦ Барвик захопився життям лісу, побачив багато птахів та звірів, але так він швидко їх замальовував, що у нього вийшло намалювати їх контур. А тепер він просить нашої допомоги – упізнати за контуром, кого ж він побачив у лісі та й намалював. Давайте допоможемо Барвику.

(учнів розглядають контури лісових мешканців та пригадують їх назву – с. 14)

♦ Один лісовий мешканець, з яким Ви вже познайомились на уроці музичного мистецтва також є на цих контурних малюнках Барвика. Послухайте про нього загадку та пригадайте хто це? (їжачок)

(учні повторно слухають музичну загадку В. Подвали «Музичні загадки. Їжачок»)

II. Повідомлення теми та мети уроку

Учитель:

♦ Так. Сьогодні їжачок буде головним героєм нашого уроку. Ми дізнаємось про нього багато цікавого та навчимося його малювати.

♦ Отже, спочатку давайте гарненько роздивимось як виглядає наш герой на малюнках інших художників.

♦ Роздивіться уважно картинку в підручнику (с. 14)

(учитель, використовуючи техніку фасилітованої дискусії, допомагає дітям уважно розглянути малюнок)

♦ Що відбувається на малюнку?

♦ Що ще відбувається на малюнку?

♦ Що Вам дає змогу так думати, що саме це відбувається на картині?

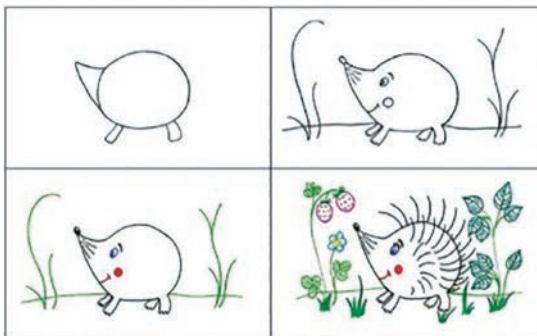
♦ Як виглядають їжачки?

(учні приходять висновків, що їжачки мають подовжені носики, а тулуб у них майже круглий (подовжений) та весь у голках)

Фізкультхвилинка «Їжачок танцює» (з уроку музичного мистецтва)

III. Практична робота

(учитель поетапно відпрацьовує з учнями виконання малюнка про їжачка)

Послідовність виконання:

- ♦ Учні промальовують контур їжачка (графічним олівцем або фломастерами);

- ♦ Потім малюють очі, носик, посмішку та щічки їжачка;

(перед тим як налювати голки у їжачка, учитель пропонує переглянути учням на с.15 зображення їжачків з різними видами голочок. Звертає увагу, що голки можуть бути як прямі, так і закруглені. Від того як намалювані голки у їжачка – ми можемо побачити його настрій. Так наприклад, -прямі голки означають, що їжачок щось пильнує і він дуже уважний і обережний; а ось голочки закруглені означають, що їжачок побачив щось цікаве тощо).

Учитель:

- ♦ Оберіть, яким буде ваш їжачок, який у нього настрої і які голки ви йому намалюєте? (учні обирають свій тип голок для свого їжачка)

Учні промальовують їжачка та завершують свій малюнок

IV. Рефлексія

Виставка робіт учнів.

- ♦ Діти, на с. 15 зверніть увагу на цікаву історію в малюнках нашого героя.
- ♦ Хто може розповісти що відбувається на малюнку? (діти розповідають свої історії про пригоди їжачка)

Список використаних джерел

1. Мистецтво : підруч. інтегрованого курсу для 1 кл. закладів загальної середньої освіти / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, О. М. Колотило. Київ : Генеза, 2018. 144 с.

2. Фізхвилинка з їжачком URL: https://www.youtube.com/watch?v=G_WpfUw5mUU (дата звернення: 13.10.2019)

4.3. «ДИТЯЧІ ЗАХОПЛЕННЯ» (МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО), 1 КЛАС

Валентина Мартинова,

методист Луганського ОІППО

(м. Северодонецьк Луганської області)

(За підручником «Мистецтво» 1 клас Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, О. М. Колотило).

Мета уроку:

навчальна :

- ♦ формування умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати твори мистецтва;

- ♦ формувати вміння орієнтуватися у нотному записі;

- ♦ формувати уявлення про запис нотного тексту.

розвивальна:

- ♦ розвивати образне мислення, уяву, загальні та музичні здібності учнів;

- ♦ розвивати вміння інтерпретувати твори мистецтва;

- ♦ розвивати вокально-хорові та музично-ритмічні навички.

виховна:

- ♦ виховання ціннісного ставлення до музичного мистецтва;
- ♦ виховувати інтерес та любов до музики.

Формувати компетентності: *вільне володіння державною мовою/ здатність спілкуватися рідною, навчання впродовж життя, культурна компетентність.*

Тип уроку: комбінований

Музичний матеріал: Р. Шуман. Фортепіанний цикл «Дитячі сцени» Гра в піжмурки; «Літачок Жужа» муз. В. Прокопика, сл. Н. Танайсічука; м\ф «Літачок Жужа».

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

Муз. привітання

Музичне привітання

II. Актуалізація опорних знань та умінь

Учитель:

♦ Діти, сьогодні на урок до нас знову завітала Лясолька. На цей раз вона розповість нам цікаві історії про своїх друзів та про їх захоплення.

♦ Подивіться на цей малюнок, у ньому Лясолька й розповідає нам про захоплення своїх друзів.

(Учні розглядають малюнок)

(Учитель використовуючи метод фасілітованої дискусії допомагає учням роздивитися малюнок від Лясольки):

♦ Що відбувається на цьому малюнку?

♦ Що ще відбувається на малюнку?

♦ Що ще ви тут помітили? Хто може щось додати? Можливо, хтось помітив те, про що ще не говорили?

(Учні перераховують усі захоплення друзів Лясольки, які вона зобразила у своєму малюнку)

III. Основна частина. Сприйняття творів музичного мистецтва Слухання – Р. Шуман. Фортепіанний цикл «Дитячі сцени» Гра в піжмурки.

Учитель:

♦ Діти, наша Лясолька принесла нам ще музичну листівочку, у якій розповіла й про своє улюблене захоплення. Вона просить, щоб ви послушали музичну розповідь та дізналися про її захоплення. Тож слухаємо уважно.

(Учні слухають і вчитель знову використовуючи методи фасилітації, дізнається про враження учнів від прослуханого твору)

- ♦ Що уявили в музичній розповіді? *(відповіді учнів)*
- ♦ Що ще почули у музичному творі?
- ♦ Діти, а у які ігри любите грати ви? *(відповіді учнів)*

Перегляд м/ф «Літачок Жужа»

Учитель:

♦ Сьогодні на урок до нас завітає ще один гість і розповість нам про своє захоплення. Давайте з ним познайомимось.

(перегляд м\ф «Літачок Жужа»)

(учні приходять висновку, що літачок Жужа любить привозити дітям смачні подарунки: овочі та фрукти)

Вокально-хорова робота

Розучування пісні «Літачок Жужа» муз. В. Прокопика, сл. Н. Танайсічука

Учитель:

♦ Давайте і ми з вами зробимо подарунок нашому літачку. Тож розучимо та заспіваємо пісеньку про Жужу.

Розучування пісні:

♦ Показ пісні вчителем;
♦ Розучування по фразам за допомогою прийомів: «музична луна», «телевізор без звуку»;

(Виконання пісні а капелла, з музичним супроводом, під фонограму).

IV. Рефлексія

Учитель:

♦ Ось про які цікаві захоплення ми сьогодні дізналися на уроці.

(Учні розповідають про свої захоплення)

♦ Удома разом з батьками передивіться м\ф про нашого Жужу і порахуйте скільки овочів та фруктів літачок привіз діткам.

ЛІТАЧОК ЖУЖА
Музика В. Прокопика Слова Н. Танайсічука

В ся-ні- не-бі лі-та-чок м'я-ля-є-ся-є-к-а-є-т-и- ро-чок
Наш лі- та-чок жу- жа з ді-точ- ка- ми дру- жить

жу жу жа жу жу жу жа

Музичне прощання

Учитель

Учні

Учитель

Учні

Ось скін-чив-ся наш у-рок, час про-ща-ти-ся. До-по-ба-че-ння Вам ді-ти.

До-по-ба-че-ння.

(Учні виходять з класу під пісеньку літачка Жужі).

4.4. «ДИТЯЧІ ЗАХОПЛЕННЯ» (ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО), 1 КЛАС

Інна Іванова,
викладач образотворчого мистецтва,
комунального позашкільного навчального закладу
«Северодонецька дитяча художня школа»
м. Северодонецька Луганської області

(За підручником «Мистецтво» 1 клас Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, О. М. Колотило).

Мета:

- ♦ **навчальна:** знайомство учнів з технікою малювання кольоровими олівцями;
- ♦ **розвивальна:** розвивати в учнів художні вміння та навички; формувати образне мислення.
- ♦ **виховна:** виховувати естетичні почуття.

Обладнання:

- ♦ **Візуальний ряд:** стенд із роботами учнів, слайд-презентація за темою уроку.
- ♦ **Відео ряд:** мультфільм «Літачок Ліп».
- ♦ **Матеріали та інструменти:** кольорові олівці, два аркуша паперу А-4.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

Привітання.

Учитель: Доброго ранку, вітаю я вас!

Це – творчості час, фантазії час.

Учні: Цікаві завдання чекають на нас.

II. Актуалізація опорних знань та умінь

Учитель:

- ♦ Щодня нас оточує багато цікавих приладів.
- ♦ Діти захоплюються машинками, літачками, різними роботами.
- ♦ Пригадайте, з яким ще транспортом ви ознайомилися завдяки мультфільмам!? (відповіді учнів)

III. Мотивація навчальної діяльності

Учні переглядають фрагмент мультфільму «Літачок Ліп» (за мотивами казок Н. Вовк).

- ♦ Які образи літачків ви побачили в цьому мультфільмі? Як ви це зрозуміли? (відповіді учнів).

IV. Повідомлення теми та мети уроку

Учитель:

- ♦ Тема сьогоднішнього уроку як ви вже здогадалися «Дитячі захоплення». Ми ознайомимося з технікою малювання кольоровими олівцями. Навчимося малювати різні образи літачків.

V. Пояснення нового матеріалу

Учитель:

- ♦ Зараз ми з вами виконаємо невеличку вправу: зробимо тональну розтяжку, навчимося змішувати кольорові олівці, штрихувати, тушувати (Додаток 1). (виконання вправи)

Фізкультхвилинка

(Учні виконують пісню, яку розучили на уроці музичного мистецтва та відтворюють її в певних руках).

1. В синім небі літачок (*обертання перед грудьми зігнутими в ліктях руками*)
2. Мчить серед зірочок (*руки в сторони, почергові нахили вліво і вправо*)
3. Наш літачок Жужа (*швидко рухаємо руками, по черзі нахилиючись вліво і вправо*)
4. З діточками дружить (*сідаємо та складаємо руки ззаду*)

VI. Постановка практичного завдання

Учитель:

- ♦ Намалюйте диво-літачок, зробіть його в оригінальному образі, як в мультфільмі «Літачок Ліп» або пригадайте мультфільм «Літачок Жужа».

VII. Виконання практичного завдання

Послідовність виконання:

- ♦ Намалюємо літачок за уявою або за допомогою шаблона (Додаток 2). Все малюємо тільки кольоровими олівцями, графітним не користуємося. За допомогою тушування, використовуючи тональну розтяжку малюємо небо.

(Промальовуємо літачок (Додаток 3).

VIII. Рефлексія

Виставка учнівських робіт

Учитель:

- ♦ Які емоції викликають у вас ваші роботи?
- ♦ Ми плідно попрацювали і маємо цікаві, оригінальні, дивовижні літачки. Давайте собі поаплодуємо.

♦ Якщо вам сподобався мультфільм «Літачок Ліп», то подивіться його вдома з батьками і ви дізнаєтеся який сміливий вчинок зробив літачок Ліп.

Учитель дякує учням за плідну роботу та оголошує урок завершеним.

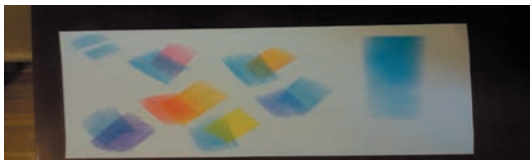
Список використаних джерел

1. Мистецтво : підруч. інтегрованого курсу для 1 кл. закладів загальної середньої освіти / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, О. М. Колотило. Київ : Генеза, 2018. 144 с.

2. Мультфільм Літачок Ліп. Режиссер: Н. Марченкова. Художник-постановник : С. Сашніков. Автор сценарію: Н. Заварова (за мотивами казок Н. Вовк). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wxwvpl09lgQ> (дата звернення: 11.07.2019).

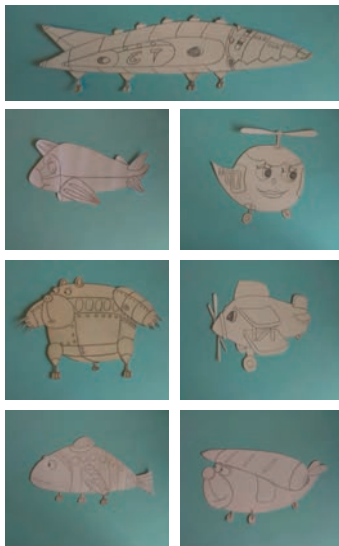
Додаток 1

Вправа (кольорові олівці: змішування кольорів, тональні співвідношення, штрих, тушування)

Додаток 2

Шаблони літачків

Додаток 3

Рисунок 1. Літачок Жужа

Рисунок 2. Літачок Ліп

Рисунок 3. Літачок Ліп з подругою

4.5. «НАША БАТЬКІВЩИНА – РІДНА УКРАЇНА» (ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО), 1 КЛАС

Інна Іванова,
викладач образотворчого мистецтва,
комунального позашкільного навчального
закладу «Северодонецька дитяча художня школа»
м. Северодонецька Луганської області

За підручником «Мистецтво» 1 клас О. В. Калініченко, Л. С. Аристова.

Мета:

- ♦ **навчальна:** знайомство учнів з основними та похідними кольорами;
- ♦ **розвиваюча:** удосконалювати вміння використання кольору як засобу передачі настрою в осінньому пейзажі;
- ♦ **виховна:** виховувати естетичні почуття; вміння бачити кольорове багатство навколишнього світу і передавати свої враження в малюнках.

Тип уроку: комбінований

Оснащення:

- ♦ **Візуальний ряд:** стенд із роботами учнів, слайд-презентація за темою уроку.
- ♦ **Музичний ряд:** аудіозапис «Звуки природи».
- ♦ **Матеріали та інструменти:** акварель, пензлі, два аркуша паперу

А-4 (акварельний).

Обладнання: мультимедійний проектор, презентація.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

Привітання з учнями.

II. Актуалізація опорних знань та умінь

Учитель:

(читає вірш)

Одна Україна

Країн є багато на світі
Та тільки одна Україна!
Це там, де волошки у житі
Це там, де моя Батьківщина.
Де птахи у небо летять
І зтрушують легкі пір'їнки,
Де друзі горою стоять,
Де в квітах сховались домівки.

Вірш Юлії Хандожинської

Учитель:

- ♦ Діти, які дивовижні місця є у світі!? (відповіді учнів)
- ♦ Але, наймилішою є рідна Україна та наймальовничіші місця в нашій Україні!

III. Мотивація навчальної діяльності

Учитель:

♦ Як передати красу нашої рідної України? Художники цю красу передають за допомогою різних фарб.

♦ Давайте роздивимось гарний, мальовничий краєвид відомого українського художника – Йосипа Бокшая. Давайте помилуємося на його творіння (рисунок 1).

Рисунок 1. Йосип Бокшай «Осінь»

♦ Що художник зобразив на цій картині? (дерева...).

♦ Яка пора року? Який настрій викликає картина? (відповіді учнів).

♦ Які кольори використовував художник? (жовті, червоні, помаранчевий...)

♦ Так, ми бачимо велику кількість кольорів.

IV. Повідомлення теми та мети уроку

Учитель:

♦ Тема сьогоднішнього уроку «Наша Батьківщина – рідна Україна». Ми ознайомимося з основними та похідними кольорами. Навчимося малювати природу.

V. Пояснення нового матеріалу

Учитель:

♦ Ми сьогодні ознайомимося з вами з трьома кольорами. Їх називають **основними**. Отже, перший колір – це червоний. Другий – жовтий. Третій – синій.

♦ Зараз ми з вами виконаємо невеличку вправу і викладемо ці кольори по черзі на папір. Ми візьмемо червоний (діти викладають також за вчителем), жовтий і синій колір (рисунок 2). Запам'ятайте, що ці кольори основні.

♦ Тепер ми спробуємо з ними погратися. Давайте змішаємо червоний і жовтий. Вони змішуються на нашому папері і ми бачимо колір, який утворився посередині. Який це колір? (помаранчевий)

♦ Якщо ми змішаємо жовтий і синій? Який колір вони утворять? (зелений)

♦ Тепер ми змішаємо червоний і синій. Який колір ми утворили? (фіолетовий)

♦ Всього три фарби, які ми назвали основними, допомогли нам утворити нові кольори і їх ми називаємо **похідними**, бо вони походять від основних. Запам'ятайте – це помаранчевий, зелений і фіолетовий (додаток 2).

Рисунок 2. Вправа «Основні та похідні кольори»

Учитель:

- ♦ Зараз знову подивимося на картину художника і віднайдемо ці кольори – основні і похідні.
- ♦ Назвіть, які основні кольори ви бачите на картині художника? (*жовтий, червоний, синій*). А тепер похідні (*фіолетовий, помаранчевий, зелений.....*).

VI. Практичне завдання**Учитель:**

♦ Які три основні кольори є в пейзажі нашого краю? Що ми можемо назвати червоного кольору? (*калина, маки...*)

♦ Що синього кольору? (*море, небо...*)

♦ Жовтого? (*сонце, пшениця, поля...*)

♦ Яскраві, чудові краєвиди ми можемо зобразити на наших малюнках!

♦ Я пропоную намалювати наш чудовий рідний край! Але не просто намалювати, а використовувати для цього лише три фарби – червону, жовту і синю (*показ пед. малюнка*).

♦ Ми з вами починаємо малювати нашу чарівну землю, використовуючи лише основні кольори. Давайте почнемо змішувати кольори.

VII. Виконання практичного завдання**Послідовність виконання:**

(*Звучить аудіозапис «Звуки природи»*)

Учитель:

♦ Намалюємо небо. Змішуємо на палітрі жовтий та зелений кольори, щоб отримати блакитний. Набираємо на пензлик отриману блакитну фарбу і починаємо від лівого краю до правого проводити блакитну риску. Тепер пензлик вмочуємо в чисту воду та по краю блакитної риси проводим пензликом наступну лінію. Ви бачите, що голубий колір стає світлішим.

♦ Тепер знову вмочуємо пензлик у чисту воду та знову проводимо риску, захоплюючи край попередньої світло-блакитної риси. І так робимо до тих пір, поки наше небо не стане зовсім білим. Такий художній прийом називається **розтяжка** (*розтягуємо колір*).

(*За допомогою прийому «розтяжка» учні з вчителем малюють галявину*)

Рисунок 3. Педагогічний малюнок

Рисунок 4. Малювання листя дерев

♦ Намалюємо стовбур дерева знизу догори, додаємо гілочки. Для цього беремо менший пензлик, або можемо просто не натискати на великий пензлик. Беремо одразу більш світлу фарбу і навкруги гілочок зробимо (*використовуючи жовті кольори, додаємо червоні*) листя дерева.

VIII. Рефлексія

Виставка учнівських робіт

Учитель:

♦ Які емоції викликають у вас ваші роботи? (*Можна запропонувати оформити роботи (паспарту, рамочки – творчість вчителя).*)

♦ Ми плідно попрацювали і за допомогою трьох фарб створили чарівні краєвиди. Давайте собі поаплодуємо.

♦ Наступного дня, коли ви підете до школи з батьками погляньте на дерева, листя... Які вони? Та розкажіть мені, що ви побачили цікавого?

Учитель дякує учням за плідну роботу та оголошує урок завершеним.

Список використаних джерел

1. Дітям різного віку – ТОП 20 віршів про Україну. URL: https://dity.te.ua/pro_ukrainu (дата звернення: 15.08.2019).

2. Калініченко О. В., Аристова Л. С. Мистецтво : підруч. інтегрованого курсу для 1 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. 128 с.

3. Цветоведение. Физические основы цвета. URL: <http://mikhailkevich.narod.ru/kyrs/Cvetovedenie/main6.html> (дата звернення: 22.08.2018).

4.6. НАША БАТЬКІВЩИНА – РІДНА УКРАЇНА (МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО, 1 КЛАС)

Валентина Мартинова,

методист Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
(м. Северодонецьк Луганської області)

За підручником «Мистецтво» 1 клас О. В. Калініченко, Л. С. Аристова.

Мета уроку

навчальна :

♦ ознайомити з ритмічними складами та поняттям «ритм»;
♦ формування уміння сприймати, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати твори мистецтва;

♦ розширити уявлення дітей про пісні та танці України.

розвивальна:

♦ розвивати вокально-хорові та музично-ритмічні навички;
♦ розвивати образне мислення, уяву, загальні та музичні здібності учнів;
♦ розвиток уміння інтерпретувати твори мистецтва.

виховна:

- ♦ виховання ціннісного ставлення до музичного мистецтва;
- ♦ виховувати почуття любові та поваги до Батьківщини та свого рідного краю;
- ♦ збагачення емоційно-естетичного досвіду учнів;
- ♦ формування універсальних (духовних, моральних, громадянських, естетичних) якостей творчої особистості.

Тип уроку: комбінований

Музичний матеріал: українські народні танці «Гопак», «Козачок»; «Гарний танець гопачок» муз. Л. Компанієць, сл. А. Філіпенка; відеофрагменти танцю «Гопак» (ансамбль П. Вірського) та «Козачок».

Обладнання: комп'ютер, проектор, підручник.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

*(Учні входять до класу під звучання українського народного танцю «Гопак»)
Музичне привітання (на мелодію української народної пісні «Ой є в лісі калина»)*

Учитель:

- ♦ Урок музики почався, кожен з вас приготувався.
- ♦ Ви готові вже співати, грати й навіть танцювати?

Учні:

- ♦ Ми готові вже співати, грати й навіть танцювати.

II. Актуалізація опорних знань

Учитель:

♦ Діти, ви любите співати? ...а танцювати?
(відповіді учнів)

♦ Як Ви вважаєте, чому люди співають і танцюють? *(відповіді учнів)*

♦ Танець – один з найдавніших видів мистецтва. Скільки існує людство, стільки воно і танцює. Танець – особливий вид мистецтва. Було б украй легковажно вважати танці лише розвагою, способом приємного проведення часу. Через танець люди виражають свої почуття. Через танець людина пізнає навколишній світ, вчиться взаємодіяти з ним. А ще танці – прекрасні ліки, що допомагають позбавитися від багатьох захворювань і зміцнити здоров'я.

III. Оголошення теми і завдань уроку

Учитель:

♦ Сьогодні, до нас на урок завітав наш чарівник – король Ритм. Він познайомить Вас з популярними й улюбленими укр. нар. танцями.

IV. Сприймання й усвідомлення нового матеріалу

♦ Але спочатку ми познайомимося з його помічниками, без яких не буває ні танців, ні пісень.

- ♦ *На слайді зображення довгих ритмічних складів: I III (та-та-та-та).*

Рисунок 1. Король Ритм

Учитель:

♦ Давайте проплескаємо долоньками ці ритмічні склади й проговоримо їх у голос. Це довгі ритмічні склади. (*виконання вправи*)

На слайді зображення коротких ритмічних складів: П П П П (mi-mi;mi-mi, mi-mi, mi-mi).

Учитель:

♦ Це короткі ритмічні склади і називаються вони: *mi-mi;mi-mi, mi-mi, mi-mi.*

♦ Давайте проплескаємо долоньками ці ритмічні склади й проговоримо їх у голос. (*виконання вправи*)

Учитель:

♦ Наші ритмічні склади дуже дружні та завжди веселяться разом. Наприклад, ось так: П П П П П (та-та-ті-ті-та-ті-ті-та)

♦ Отже, давайте проплескаємо долоньками цей ритмічний малюнок й проговоримо їх у голос. (*виконання вправи*)

♦ Коли наші ритмічні склади чергуються між собою це й є РИТМ. Отже, **ритм – чергування довгих та коротких звуків.**

Учитель:

♦ Ці ритмічні склади – чарівники. Коли багато у музиці довгих складів (П П П) той музика буде повільною. Коли зберуться короткі склади – музика буде швидкою. А коли вони об'єднуються той музика може бути різною – то повільною, то швидкою.

♦ От зараз ми й пошукаємо ці склади у музичних творах, які нам приніс чарівник король Ритм.

Сприйняття музичного мистецтва

Отже, «Гопак» – веселий, запальний танець. Його назва походить від слова «гупати», тобто стрибати, скакати, і від вигуку «Гоп!», яким зазвичай закінчується виконання танцю.

Учитель:

♦ Раніше «Гопак» виконувався тільки чоловіками і показував їх мужність, силу, героїзм. Але пізніше до танцю приєдналися й дівчата. Хлопець, пройшовши круг, ставав перед дівчиною і запрошував її до танцю. Танець хлопця відрізнявся майстерністю, вигадкою, а танець дівчини підкреслював ніжність, скромність дівчини. Кожен з танцюристів вигадує власні танцювальні рухи. Тоді танець перетворюється на змагання: хто танцюватиме краще?

Слухання українського народного танцю «Гопак» (запис або у виконанні вчителя)

Учитель:

♦ Який характер танцю? Чи відчували ви у музиці «Гопака» де танцювали хлопці, а де дівчата? (*відповіді учнів*)

Художньо-творча діяльність

Повторне слухання «Гопака»

– Діти, зараз ми будемо танцюристам допомагати виконувати танець. Там де ви почуєте, що танцюють хлопці, ви будете плескати у долоні ритмічні склади П П П (та-та-та-та). Там де почуєте, що танцюють дівчата, пограємо на бубні маленькими тарілочками. (*виконання вправи*)

Учитель:

♦ А тепер ще один веселий український народний танець «Козачок». Це танець зовсім юного козака. Часто цей танець виконують одна або декілька пар.

♦ Послухайте «Козачок». У якому темпі звучить танець?

(Слухання танцю «Козачок»)

♦ Так, музика танцю звучить в швидкому темпі, тому танцюристи мають бути дуже спритними.

(Перегляд танцю «Козачок»)

Вокально-хорова робота

Учитель:

♦ Король Ритм запрошує вас послухати пісню. (слухання «Гарний танець гопачок» українська народна пісня)

♦ Який танець вона вам нагадає? (відповіді учнів)

♦ Так. Пісня про танець «Козачок».

Розучування пісні:

Учитель виконує куплети пісні, учням пропонується виконувати приспіву з рухами:

1. Гоп! Гоп! Тупочу. Наше пташка я лечу

Гоп!	Гоп!	Тупочу,	наче пташка я лечу
			

2. Гоп! Гоп! Брень-брень-брень, танцював би цілий день

Гоп!	Гоп!	Брень-брень-брень,	танцював би цілий день
			

IV. Рефлексія

Учитель:

- ♦ З якими українськими народними танцями ви познайомилися на уроці?
- ♦ Завершуємо наш урок. Сподіваюсь вашого серця торкнулись музичні звуки наших українських народних танців.

Музичне прощання

The image shows a musical score for a song titled 'Музичне прощання'. It is written in 2/4 time and consists of two staves. The first staff is divided into three parts: 'Учитель' (Teacher) for the first two measures, 'Учні' (Students) for the next two measures, and 'Учитель' for the final two measures. The lyrics are: 'День - дже - лень дже - нить дзі-нок, за - кін - чив - ся наш у - рок. До - по - ба - че - ния Вам, ді - ти. До - по - ба - чення, у - чи - тель.' The second staff is labeled 'Учні' and contains the final two measures of the song.

(вихід учнів з класу під музику укр.нар.танців «Гопак» або «Козачок»)

4.7. «КАЗКОВІ РОЗПОВІДІ» (МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО, 1 КЛАС)

Валентина Мартинова,
методист Луганського ОІППО
(м. Северодонецьк Луганської області)

За підручником «Мистецтво» 1 клас Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, О. М. Колотило.

Мета:

♦ **Формування ключових компетентностей** (спілкування державною мовою): розвивати в учнів уміння висловлювати свої думки та погляди, уміння слухати іншого, уміння навчатися впродовж життя; засвоювати нові знання про темп у музиці, набувати нових умінь і навичок щодо слухання та виконання музичних творів; **загальнокультурна грамотність**: здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї та почуття за допомогою мистецтва; **екологічна графмотність**: усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя й здоров'я людини.

♦ **Формування предметних компетентностей**: ознайомити учнів із поняттям «темпу», звучанням окремих інструментів оркестру; розвивати художньо-творчу уяву; виховувати естетичні смаки та культури поведінки;

♦ **Формування міжпредметної естетичної компетентності**: формувати спроможність аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної та світової культури.

Тип уроку: комбінований.

Методичне забезпечення: підручник, музична казка «Івасик-Телесик» М. Сільванський.

Обладнання: ТЗН.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

(Учні входять до класу під звучання музичного вступу до казки «Івасик-Телесик» муз. М. Сільванського)

Музичне привітання

Музичне привітання

Учитель

Учні

Учитель

7

Учні

До - брий лень!

II. Актуалізація опорних знань та умінь

Учитель:

- ♦ Діти, чи почули Ви яка цікава та незвичайна музика сьогодні Вас зустріла? Інструменти, які її виконували, один за одним наспівували свої чарівні мелодії.
- ♦ Скільки інструментів Ви почули? Як називається цей склад інструментів за їх кількістю? (*оркестр*)
- ♦ Сьогодні на уроці інструменти оркестру розкажуть нам казку.
- ♦ Отже, казка розпочинається.

III. Вивчення нового матеріалу

Слухання

Учитель:

- ♦ Що ж коли просите – просто почну. Про Івасика-Телесика, про люту Змію... був собі ... був...
- ♦ За морем це діялось, чи в нашій краї, давно чи не давнечко – того не скажу... був собі...був
- ♦ Був собі дід та баба ... та був у них хлопчик – Івасик-Телесик. Дід та баба були за батьків для Івасика. Тому хлопчик називав їх батьком та матір'ю.

(учитель вмикає музичну характеристику Івасика, яку виконують інструменти оркестру).

(після прослуховування музичної характеристики Івасика, діти визначають характер музики. Відповіді учнів – весела, легка)

- ♦ Ото, як підріс Івасик та й каже: «Зробіть мені золотого човника, срібне весельце, буду я рибу ловити та Вас годувати».
- ♦ От дід зробив човник і весельце, спустили човник на річку, він і поплив. Плаває він плаває по річці, ловить рибку та годує діда й бабу, наловить та віддасть – і знову попливе. А мати йому їсти носить. Одного разу мати Івасика й каже: «Гляди ж, сину, як я кликатиму, то пливи до бережка, а як хто чужий, то пливи далі!»

♦ От мати наварила йому снідати, принесла до берега та й кличе: «*Івасику-Телесику! Приплинь, приплинь до бережка! Дам я тобі їсти й пити!*»

♦ Телесик почув та й приплив до матері. *(звучить музичний уривок, де Івасик-Телесик підпливає на човні до матері. Звуки арфи відтворюють плескіт хвиль).*

♦ Діти, чи почули Ви як плескала водичка у річці? А відтворив плескіт хвиль музичний інструмент – арфа (*учитель демонструє учням на картинці у підручнику вигляд арфи*).

♦ Підслухала Змія як мати кличе Івасика та вирішила заманити його до себе. Пішла до коваля та попросила його скувати такий тоненький голосок, як у Телесикової матері!

♦ Коваль і скував. Вона пішла до бережка й стала кликати: «Івасику-Телесику! Приплинь, приплинь до бережка! Дам я тобі їсти й пити!»

♦ Телесик почув тай приплив на голос, схожий до матері. (*звучить музичний уривок, де Івасик-Телесик підпливає на човні до Змії. Звуки арфи відтворюють плескіт хвиль*).

♦ А Змія його хап із човна тай понесла його до своєї хати (*звучить музична характеристика Змії*)

♦ Але довго у Змії Івасик-Телесик не залишився, бо був дуже хитрий. Допомогли йому втекти від злої Змії гуси-лебеді, які пролітали поруч – та й знову наш Івасик опинився вдома у діда та баби. Тепер став наш Івасик обережним та уважним, щоб мамин голос не переплутати з іншими голосами.

♦ От вам і казочка, яку допомогли мені розповісти інструменти музичного оркестру.

♦ Подивіться у підручник та оберіть із наданих слів ті, що характеризують музичний образ нашого Івасика (*бадьора, весела, дзвінка*)

♦ А тепер оберіть ті, які характеризують образ матері (*ніжна, тиха*).

♦ Які звуки малювали нам образ річки? (*прозори, дзвінки*) І виконував їх інструмент...? (*арфа*)

♦ Пошукайте, які характеристики у злої Змії? (*грізна, таємнича*)

Вокально-хорова робота

Учитель:

♦ Діти, давайте і ми покличмо Івасика до нас такими словами:

Люлі-люлі, Телесику,

Наварили кулешику

Будем тебе годувати

Весну красну прославляти.

(*Діти разом із учителем проговорюють слова*).

♦ А тепер придумаем разом мелодію до цих слів тай заспіваєм пісеньку нашому Івасику.

Виконання куплету за допомогою музичної імпровізації.

Учитель виконує перший рядок, учні – другий. І так по черзі до кінця куплету.

♦ Як Ви ми виконували пісню – швидко, помірно чи повільно? (*помірно*)
Отже, Ви обрали темп виконання пісні – помірно.

♦ Швидкість виконання музики – темп. Отже, темп нашої пісеньки помірний.
(*повторне виконання пісні – закріплення поняття темп*)

Учитель:

♦ А тепер оберіть інструменти, які відповідатимуть образам наших героїв.

♦ Відважного Івасика-Телесика? (*труба*)

♦ Хвилі річки? (*арфа*)

- ♦ Злої Змії? (барабан)
- ♦ Лагідної матусі? (скрипка, флейта)

IV. Рефлексія

Учитель:

- ♦ Цікаво вам було слухати казку, яку розповідали музичні інструменти?
- ♦ Як називаються всі інструменти разом? (оркестр)

Музичне прощання

The image shows a musical score for a song. It consists of two staves of music in 2/4 time. The first staff is divided into three sections: 'Учитель' (Teacher), 'Учні' (Students), and 'Учитель' (Teacher). The lyrics under the first staff are: 'Дзень - дзе - лень дзе - нить дзві - нок, за - кін - чив - ся наш у - рок, До - по - ба - че -'. The second staff is labeled 'Учні' and contains the lyrics: 'ння Вам, ді - ти. До - по - ба - чення, у - чи - тель.' The music is written in a simple, melodic style suitable for children's songs.

(Під звучання вступної частини музичної казки «Івасик-Телесик» учні виходять із класу).

4.8. «КАЗКОВІ РОЗПОВІДІ» (ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО, 1 КЛАС)

Інна Іванова,

викладач образотворчого мистецтва, комунального позашкільного навчального закладу «Северодонецька дитяча художня школа» м. Северодонецька Луганської області

За підручником «Мистецтво» 1 клас Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, О. М. Колотило.

Мета:

- ♦ **навчальна:** вивчення специфіки кавового живопису популярного напрямку у сучасному мистецтві та збагачення емоційного досвіду учнів за допомогою нетрадиційних методів малювання;
- ♦ **розвивальна:** розвивати в учнів художні вміння та навички; формувати образне мислення, дрібну моторику руки;
- ♦ **виховна:** прищеплювати естетичний смак; виховувати толерантність.

Тип уроку: комбінований.

Оснащення:

- ♦ **Візуальний ряд:** стенд із роботами учнів, слайд-презентація за темою уроку.
- ♦ **Музичний ряд:** музична казка «Івасик-Телесик» М. Сільванський.
- ♦ **Матеріали та інструменти:** графітний олівець, гумка, розведена кава, пензлі, два аркуша паперу А-4 (акварельний), вода.

Обладнання: ТЗН.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

(Учні входять до класу під звучання музичного вступу до казки «Івасик-Телесик» муз. М. Сільванського)

Привітання

Учитель:

Доброго ранку, вітаю я вас!

Це – творчості час, фантазії час.

Учні: Цікаві завдання чекають на нас.

♦ Діти, що Ви можете сказати про мелодію, яка запросила Вас до класу?

(казка про Івасика-Телесика)

II. Актуалізація опорних знань та умінь

Учитель:

♦ Завдяки кіноекрану казка «оживає». Героями багатьох мультфільмів можуть бути намальовані ляльки-актори або спеціальні ляльки. Їх художники створюють із різноманітних матеріалів: пластиліну, глини й навіть паперу.

♦ Давайте, пригадаєм мультфільми з акторами-ляльками!?

Учитель демонструє відеоряд мультфільмів, наприклад: «Крокодил Гена», «38 папуг», «Уоллес і Громіт» ін. (відповіді учнів).

III. Мотивація навчальної діяльності

Учитель:

♦ Діти, роздивіться фото у підручнику на с. 92. *(Учні розглядають фото фонтану, який знаходиться у Львові в Стрийському парку).*

♦ Розкажіть, героя якої казки відтворено у скульптурі фонтана.

♦ Пофантазуйте, яку музику можна почути у струменях води – веселу чи сумну? *(відповіді учнів).*

(Звучить фрагмент першої частини музичної казки «Івасик-Телесик» М. Сільванського).

(Учні слухають – учитель, використовуючи методи фасилітації, дізнається про враження учнів від прослуханого твору)

Учитель:

♦ Так, веселу, бо Івасик-Телесик повертається додому.

IV. Повідомлення теми та мети уроку

Учитель:

♦ Ми на уроці продовжимо знайомитися з казкою та навчимося малювати казкових персонажів казки «Івасик-Телесик» незвичайними «фарбами» – розчином кави.

V. Пояснення нового матеріалу

Учитель:

♦ Сполучною речовиною для кави, як і до акварельних фарб, є вода. Різноманітність в відтінках картини досягається за допомогою різниці в кількості кави і води на пензлику – чим більше води і менше кави на пензлику, тим світліше відтінок. Та чим менше води і більше кави – тим темніше відтінок. *(Додаток 1- для підготовки вчителя).*

Учитель:

- ♦ Живопис кавою схожий на акварельний живопис. Кольорова гамма кавої палітри містить кольори від світло-жовтого до темно-коричневого (*Додаток 2*).

VI. Виконання практичного завдання

- ♦ **Поетапне малювання одного з героїв казки** під другу частину музичної казки «Івасик-Телесик» М. Сільванського (*Додаток 3*):

- ♦ Виконати лінійний малюнок графітним олівцем;
- ♦ Зробити небо за допомогою кавових ефектів. Вологий папір з кавовими плямами притрусити сухою кавою;
- ♦ Робота контуром та заливкою;
- ♦ Проробка дрібної форми.

VII. Підбиття підсумків уроку**Виставка учнівських робіт****Учитель:**

- ♦ Які емоції викликають у вас ваші роботи? (*Учні демонструють свої роботи, оцінюють їх, обґрунтувавши свою думку (вербальне оцінювання)*).

- ♦ Якщо вам сподобалося малювати кавою, то вдома з батьками можна продовжити малювання кавою.

VIII. Рефлексія

(*Перегляд уривку м\ф «Івасик-Телесик» (серія «Потяг у казку»)*)

Учитель:

- ♦ Який був мультфільм про Івасика мальований чи ляльковий? (*мальований*)
- ♦ *Учитель пропонує дітям вдома разом з батьками ддивитися мультфільм. Дякує учням за плідну роботу та оголошує урок завершеним.*

Список використаних джерел

1. Інна Иванова. Вже більш п'яти років я працюю в цікавій техніці під назвою coffe-art. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100016565776959> (дата звернення: 16.06.2018).
2. Картины из кофе. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 16.06.2018).
3. Мистецтво : підруч. інтегрованого курсу для 1 кл. закладів загальної середньої освіти / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, О. М. Колотило. Київ : Генеза, 2018. 144 с.
4. Мультфільм «Івасик-Телесик» із серії «Потягу казку» URL: https://www.youtube.com/watch?v=iqKbY56y9UI&list=PLEIG6fwk_0UIUQVUVq0mm036a5hx8vVrn&index=11&t=0s (дата звернення: 14.07.2019).
5. Притягивая взор, он дарит настроение. // «Кофе и Чай» №3 (105) 2013.
6. Painting With Coffee. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZeSM48beb1o> (дата звернення: 18.06.2018).
7. У гостях у казки. URL: <http://video.novashkola.ua/1-klas/mistectvo-1-klas/tema-22-chastina/> (дата звернення: 10.07.2019).
8. Шесть талантливых художников, которые рисуют кофе. URL: <http://www.odditycentral.com/pics/6-talented-artists-who-paint-with-coffee.html> (дата звернення :15.06.2018).

Додаток 1

Сoffe-art на уроках образотворчого мистецтва.

Технологія приготування матеріалу та техніка виконання.

Сьогодні набуває популярності таке явище як малювання кавою. Багато майстер-класів проводиться для тих, хто любить каву не тільки пити, але й з її допомогою творити... Coffe-art має декілька напрямів – картини кавовими плямами та картини кавою, також існують картини, створені кавовими зернами та горнятками кави різних відтінків. Всі ці різновиди кавової творчості дуже цікаві та креативні.

Кавові зерна взагалі вважаються чудовим матеріалом для творчості – оформлення рамок для фотографій, кавові дерева, картини... кавової творчості немає меж! Утім картини створюють не лише зернами кави. У Сідней (Австралія) Мона Ліза була відтворена з 3604 чашок кави і, що цікаво, для передачі кольорів і відтінків, довелося використовувати масу комбінацій каву в різних пропорціях: чорна кава, кава з молоком, численні експерименти з кількістю молока до кави...

Техніка та художні особливості

Картини з кави (англ. Coffee art, Coffee painting, Arfé) – техніка образотворчого мистецтва, у якій використовують каву як фарбу. При розведенні кави водою створюється ефект легкості і тонкощі тонових переходів. Coffe-art поєднує особливості живопису і графіки. Термін «Coffee art», який згодом став вживатися в всьому світі, був введений американськими художниками Ендрю Сор і Енджел Саркела-Сор, що працюють в цій техніці.

Основою для кавового живопису може служити як папір, так і полотно. Щоб почати картину на аркуші паперу, його необхідно попередньо натягнути існує простий спосіб: аркуш паперу кладеться на будь-яку горизонтальну поверхню і натягується на неї за допомогою малярного або звичайного скотчу, захоплюючи їм приблизно 1-2 сантиметри кожного краю аркуша паперу.

Сполучною речовиною для кави служить вода. Різноманітність в відтінках картини досягається за допомогою різниці в кількості кави і води на кисті – чим більше води і менше кави на кисті, тим світліше відтінок і чим менше води і більше кави – тим темніше відтінок. Разом з тим під рукою повинна бути невелика емкість з чистою водою. Створення картини з кави є пошарове процес – наступний шар кави наноситься після повного висихання попереднього. Кожен художник, що працює в техніці coffe-art, зазначає, що створювати картину за допомогою кави куди складніше, ніж створювати картину за допомогою традиційних матеріалів, наприклад таких як, масло, акварель, пастель, гуаш ін.

Текстура завершеної картини у кожного художника різноманітна і залежить від процедури і способу приготування самої кави, які практично кожен художник тримає в секреті.

Історія виникнення кавового живопису

Малювати за допомогою кави старовинне мистецтво, яке спочатку було більше схоже на абстракціонізм. Дрібно перетерті зерна кави змішувалися з невеликою кількістю води і речовини, що клеїть. Потім ця суміш виливалася на аркуш паперу, який повертали під різними кутами, тим самим даючи кави розтікатися в загадкові абстрактні форми.

У кінці 90-х coffe-art стає більш самостійною, досконалою технікою, дозволяючи передавати будь-які зорові образи. З 2010 року малювання за допомогою кави зробилося популярним видом дозвілля для непрофесіоналів: поширенню цієї розваги особливо сприяли публікувалися відео на YouTube від імені художників професіоналів кавового живопису, що показують і ілюструють свою майстерність.

Крім того, популярність coffe-art зросла і в зв'язку з унікальністю його ефектів – жоден інший матеріал не володіє такою незвичайною глянцевою поверхнею і чарівним привабливим ароматом.

Приготування кави для малювання

Рисунок 1. Три ложки гранульованої кави

Рисунок 2. Додати одну ложку води та ретельно перемішати

Підхід до малювання кавою дуже нестандартний. Кожен митець вигадує щось своє цікаве та неповторне. Використовуючи для цього будь-які матеріали: цукор, кавові гранули та ін. Завдяки цьому, кожна робота в кавовому живописі стає унікальною.

Кавові ефекти

Рисунок 3. Кавові ефекти з цукром

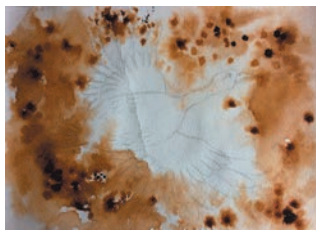

Рисунок 4. Кавові ефекти з гранульованої кави

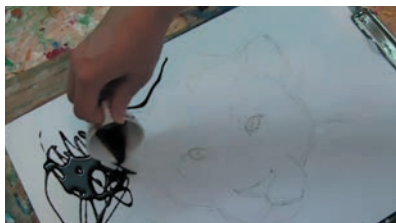
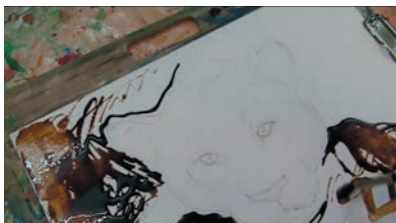

Рисунок 5. Кавові ефекти з густої вареної кави

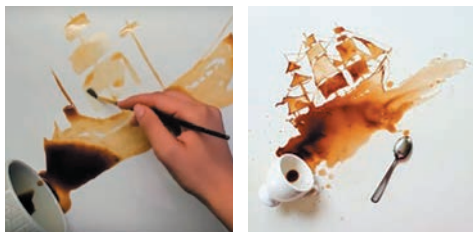
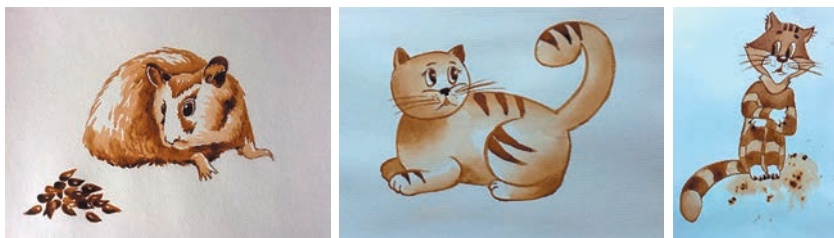

Рисунок 6. Кавові ефекти з кавової плями

Якщо ви починаєте тільки малювати кавою, то краще це робити з нескладних малюнків: птахів, тварин, квітів.

Додаток 2

Рисунок 7. Тональна розтяжка кавою

Додаток 3

Поступне малювання героїв казки «Івасик-Телесик»

Рисунок 8. Графітний олівець

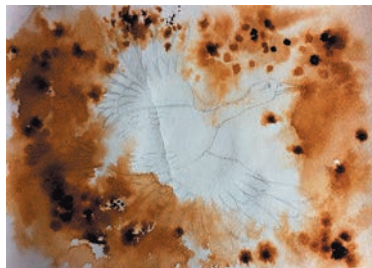

Рисунок 9. Кавові ефекти

Рисунок 10.
Робота контуром та заливкою

Рисунок 11.
Проробка дрібної форми

Навчально-методичний посібник

МИСТЕЦТВО: ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Редактор *Л. П. Гобельовська*
Дизайн та верстка *Ю. Ф. Власова*
Дизайн обкладинки *А. І. Степаненко*
Літературний редактор, коректор *В. П. Мартинова*

Підписано до друку 20.12.2019 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура AdonisC. Ум. друк. арк. 6,62.
Наклад 750 прим. Зам. № МА00-001697

Видавець і виготовлювач:
ТОВ «Друкарня Мадрид»
61024, м. Харків, вул. Максиміліанівська, 11
Тел.: (057) 756-53-25
www.madrid.in.ua info@madrid.in.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4399 від 27.08.2012 року